

**KOMÁROMI JÁNOS MUNKÁI
GYŰJTEMÉNYES KIADÁS
III.**

KOMÁROMI JÁNOS

**ESZE TAMÁS,
A MEZITLÁBASOK EZREDESE**

A mű elektronikus változatára a Nevezd meg! - Így add tovább! 4.0 Nemzetközi (CC BY-SA 4.0) Creative Commons licenc feltételei érvényesek. További információk: <http://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/deed.hu>

Elektronikus változat:
Budapest : Magyar Elektronikus Könyvtárért Egyesület, 2010
Készült az Internet Szolgáltatók Tanácsa támogatásával.
Készítette az Országos Széchényi Könyvtár E-könyvtári Szolgáltatások Osztálya
ISBN 978-963-417-417-2 (online)
MEK-08273

TARTALOM

ELŐSZÓ
AZ ELSŐ KIADÁSHOZ.

ELSŐ ÉNEK
ESZE TAMÁS JELT AD.

MÁSODIK ÉNEK
»HÁT AZ ANYÁD ÉL-E MÉG?«

HARMADIK ÉNEK
PATAKI VESZEDELEM

NEGYEDIK ÉNEK
RÁKÓCZI BÉCSIG FUT.

ÖTÖDIK ÉNEK
ESZE TAMÁS CSATÁJA.

HATODIK ÉNEK
KIÁLTNAK TOKAJBAN! JAJGATNAK PATAKBAN!

HETEDIK ÉNEK
ESZE TAMÁS FÉKTELEN HARAGRA GERJED.

NYOLCADIK ÉNEK ESZE TAMÁS KITÖR A HEGYEKBŐL.

JEGYZETEK

ELŐSZÓ AZ ELSŐ KIADÁSHOZ.

A nagyerejü és kegyetlen Esze Tamás alakja velem járt mindég. Ugyszólván azóta, ameddig csak vissza tudok menni az emlékeimben.

Legelső ilyen emlékem az egyik anyai dédapám volt.

Hat-nyolc éveske ha lehettem akkor: dédapám tul járt a kilencvenen. Termetre öles, fehér haja csaknem a vállát érte. Téli napokon, mialatt odakint beszkidí szél zugott az Ondava lapályán, az öreg a kemencepadkánál melengette a hátát, nyárban meg, amikor mély csöndben hallgatott az erdő, a nyárfák alatt üldögélt egy lócán s ő maga is hallgatott. Csaknem mindig hallgatott.

Kevésszavu, vallásos ember volt ez a dédapám. De csak hétköznapiokon. Mert vasárnapi délutánok alkalmával két-három meszely italt volt szokása áthozatni a kocsmából és ha iszogatni kezdett csöndeskén, mérhetetlen düh fogta el s ugy csapkodta a térdeit, hogy az egész ház keresztet hajigált magára. Ilyenkor volt elemében a dédapám. És ha egyszer kitört vén dühe, alig birt magával. Ilyen veszett pillanataiban mindig Esze Tamást, a kegyetlen és nagyerejü öreget emlegette, a szegény emberek egyetlen oltalmazóját, akinek olyan erő volt a karjaiban, hogy szálfákat tépdessett ki a lazonyi erdőkben. Persze félkézzel. A bajusza meg olyan volt, hogyha jókedve akadt, hát a két fülére csavarhatta volna. Ám ritkán volt jókedve Esze Tamásnak, mert Esze Tamás többnyire dühös volt, minélfogva szakadatlanul káromkodott.

Igy hallottam ezt husz-huszonöt esztendővel ezelőtt a dédapámtól. Neki pedig tudnia kellett, mert ő szintén a dédapjától hallotta ezt ugyanigy, aki viszont alighanem saját szemével láthatta még az Esze Tamás legényeinek menekülő foszlányait.

Esze Tamásról dédapám volt az első élő hagyomány. De ilyen emlékek és hagyományok vettek körül egész gyermekkoromban.

Minálunk: a Tiszaháton, a Nagyerdő zeg-zugosain, a Latorca partjain, az ungi berkek udvarházaiban, a magyar, tót és rusnyák tájak nyomorult zsellérviskóiban, ezen a szerencsétlen és halhatatlan Felföldön ma is élnek és bujtogatnak a kurucok. Nem a párdúcborös, lódingos, zöldcsizmás vezérek persze, hanem a méregtől-fuvó, véznanyaku, széltől és kutyáktól hajtott reménytelen talpasok. Porrá-vált testeik ismeretlenül fekszenek a bokrok és az erdők alatt, de a lelkeik visszajárnak. E szanaszét züllött kurucok emlékeivel vannak tele öreg kuriák, őszi esték a fonóban, urasági majorok és szegény zsellérek kalyibái.

Apró legényke voltam még, amikor késő éjfeleken tul fülelgettem ki az ágyból az öregek meséire. A nagyerejü és kegyetlen Esze Tamást és keserü katonáit ezek az öregek azóta nagyrészt összevették egyéb, ugyancsak nagyhirü erdei zsványokkal: körülbelül egyremegy. Mind a kettőt a német szorongatta s kurucok és egyéb zsványok egyenlő jószívvel hajoltak le mindenkor a szegénységhez. Német elnyomás, önkény, adók, zaklatások ellen ez az istenadta nép mindig a lődörgő kurucokban s a panduroktól hajszott betyárookban érezte egyedüli pártfogóit.

Odafent élnek még a kurucok. Nem eszményitve, nem hamisitva; meztelen valóságukban. Mert rég elhanyaglott életüket is többnyire félig meztelenül nyomorogták át ezek az örök és egyetlen magyarok. A Vihorlát-Gutin alatt vén kanászoktól én láttam még a kanásztáncot. Csak töredéke volt már az egykorinak. De ahogy járták! Kifordított gubában, zsiros hajjal, rengő fütykösökkel és dobogó bocskorban: a pusztá emlékéttől összeremeg a szivem. Olyan vad és olyan lázadó volt. Egy tavaszi éjszakán, mikor messzi keletről, valahol Ung földjén

kigyult egy falu s vörös csik tünt föl a láthatáron, hallottam még, amint egy ráskai magyar kiállt a házeresze végére és mialatt előrehajolva figyelgetett bele a tüzeztől megriasztott sötétségbe, halkán imádkozni kezdett:

- Gyönnék már a kurucok...

Ám széles vállaival, bus szemöldökeivel, lobogó szemeivel, varjuszárny-bajuszával, harsogó keselyü-orrával, hihetetlen erejével s rettentő csizmáival már gyermekkoromban messzire kiemelkedett valamennyi kuruc fölé a nagyerejü és kegyetlen Esze Tamás riasztó alakja.

Körülbelül így irtam meg ma is. Esze Tamás ezredes szakadatlanul bujtogat mindenki ellen, aki a magyarságnak vesztére jött közénk, olyan engesztelhetetlenül, hogy megretten tőle a mai ember. Ő az örökmagyar. S vad indulataitól hajszolva végül magyarokkal kerül szembe. Azokat is rakásra gyilkolja, még hihetlenebb gyűlölködéssel. Ő az örök-lázadó.

Idén van kétszáz és huszonöt esztendeje az Esze Tamás szörnyü csatáinak.

Budapest, 1922 május 29-én.

Komáromi János

ELSŐ ÉNEK ESZE TAMÁS JELT ÁD.

*Ezerhétszáz alatt harmadik esztendő:
Vitézek csillaga, hadakozó idő...*

- Or-go-vá-nyi-i-i!

Panaszosan, szokatlanul panaszosan nyult el a kiáltás az ingoványok fölött s rémült hallgatás következett rá az éjszakában. Egész közelről, a nádas szélén, két lovas közeledett óvatosan s lovaik térden felül csobogtak a vízben. Az első lovas hirtelen visszafogta a kantárt, megállt, előrehajlott lovának nyaka fölött és míg a ló nyugtalankodni próbált, ő maga hosszan figyelt előre, a hegyek felé, melyek lába alól a pataki országút fehérlett idáig. És akkor, époly elnyujtva és panaszosan, valahonnét Karcsa felől vagy Czigánd felől, csak mint valami elszüremelő sóhajtás, mégegyszer átremegett a nádas fölött:

- Or-go-vá-nyi-i-i!

Az első lovas hátrafordult:

- Magát hívogatja valaki, Andris bácsi.

- A sógorom lesz, a nagyerdei kanászoktul, kivel az este tanálkoztam a lukai dombon - mondta csöndeskén Orgoványi András. - Nálam maradt a pipája, azért nyugtalankodik, Miklós urfi.

Erre aztán époly szótlánul és óvatosan megindultak a titokzatos utvesztők között. Az ezerhatszázkilencvenhetedik esztendő június harmincadikának éjszakája volt ez az éjszaka. Az itt-ott megszakadt felhők mögött dél felé uszott a telihold, sebesen, nagyon sebesen és ha itt-ott kidugta az arcát, széles, bánatos mosolygásra ferdült el a szája. Dél felé uszott a telihold, a felhők észak felé mentek, a magasban szél járhatott tehát, idelent azonban teljes volt a csend. Kevés idő múlva megint felütötte fejét az első ló s felhorkant. Lovasa előrefeszült s néhány pillanatig gyanakodva szimatolt előre. Később hátrafordult és annyit szólt susogva:

- Halott fekszik az ut szélén, Andris bácsi.

Azon a részen, ahová most értek föl, szárazba fordult a gázló s e tenyéryi földdarabka szélén, lábbal a sás közé temetkezve, véres katona terült el hanyatt. Orgoványi András lecsuszott a lóról s a halott vitéz fölé hajolt. A hold is előbujt, ránézett a katonára s a katona félig-lehunyt szemmel, félig-nyitott szájjal meredt vissza a holdfénybe.

- A mienkből való? - kérdezte az urfi.

- A fenét! Német az ebadta - s arcuköpte a halott katonát. - Legalább jól fülöncsapták a rihest - s visszaerőlködött a lovára. - Megdőglött, nem kár érte.

S szótlánul huzódtak tovább a sástengerek, nádibuzogányok, kákaerdők, tocsogók között, kerülve az uszólapokat és zöldszigeteket, ahová ha egyet találna lépni az ember, ló és lovas fölött összecsapna a víz s ló és lovas egy jajkiáltás nélkül veszne el a hinárosban. Szótlánul mentek. Elöl a fiatal lovas, sötét leffentyüs sapkában, sötét ujjasban, vékonyhasu fekete lovon. Olyan volt, mint egy hazafelé igyekvő bánkódó kisértet. S csupasz kardját ahogy keresztül-fektette a nyereg előtt, még az a kard is feketének látszott. Csak a lovak csobogtak. Odafönt szünetlen bujócskát játszott a hold, idelent olyan szokatlan színben tünt fel körülötte

minden, hogy akaratlanul is megborzongott az ember s keresztet vetett magára. Már közel voltak a Sátorhegyek s lilaszínű tetejük éles vonalban feküdt az ég oldalán. Délről és messziről szakadatlan fénypontok ugráltak és rakták lidértcáncukat az utvesztők hátán. S Orgoványi András csak lehajtotta a fejét és felsóhajtott:

- Istenem, de szép is a világ, csak az emberek rosszak benne! Most éjszaka van és mindenki alszik, de mire a második éjszaka gyönne, hányan fognak holtan feküdni az utak szélén, az erdők alatt és nem lesz senki, aki megsirassa őket. Istenem, vedd a tenyeredbe bűnös lelkeinket, de a németet köpjed szembe te is... Haj-haj!

De ahogy ideért, hirtelen megriadt, mert dörgő kiáltás hallatszott a lovaik orra előtt, a füzes alól:

- Mi a jelszó?

Az urfi fojtott hangon felelt vissza:

- Esze Tamás...

- Kik vagytok és hová mentek?

- Thuróczy Miklós a szolgájával...

De nem fejezhette be Thuróczy Miklós urfi, mert két gubás alak ugrott ki a füzesből, lekapták a báránysapkát s térdreestek a lova előtt:

- Az Isten védelmezze, urfi, amikor egyet lép!

- Köszönöm - biccentett Thuróczy Miklós. - Nyuzó Mihályhoz tartoztok, ugy-é?

- Igenis, urfi, mink vagyunk a bemurcolt-pofások, a Nyuzó hadnagy ur angyalai.

- Hát csak legyetek vigyázással. Holnapra talán rángondol az Isten...

S észak felé fordultak a füzesből. A felhők összegyűltek ezalatt s elborították a holdat. Alig látszott valami. Már elhagyták a Bodroglakos hínáros tóvilágát, már átmentek a szomori országúton. Sehol egy fénypont, sehol egy kiáltás az éjszakában. Erdők és dombok közeledtek feléjük a homályban s a sötétség egyre dagadt. S Thuróczy Miklós leengedte a fejét, mert először Esze Tamásra, azután az édesanyjára gondolt. Jaj, mi lesz holnap az ő édesanyjával? Most éjfél lehet s holnap éjfélre már holtak, temételen holtak fognak uszni hanyatt, le a Ronyván meg a Bodrog fekete vizében...

A toronyi erdő táján lehetnek, amikor fölfigyelt Orgoványi András:

- Miklós urfi, danolnak valahol...

Thuróczy is megállt s hallgatódzni kezdett. És az éjszakában most, valahonnét a Feketehegy felől, darabos, nyers hangok vánszorogtak a füléig. Mintha egy nyolcvanéves öreg, aki látta még a legelső Rákóczi hadizászlait Kassa alatt, aki együtt menekült a reménytelenségnek Szuhay Mátyással s elsiratván Thököli szerencsétlenségét, Petneházy alatt már az Esze Tamás bitangjainak sorában rohant Buda falai ellen - mintha egy ilyen nyolcvanéves ember panaszkodott volna valahol az erdőknek. Reszketve, töredezőve hallatszott idáig valahonnét, de mindig csak ez a két sor:

*Egy szegénylegény az Esze Tamás,
Magát megvonó Bonohó András...*

A magyar nép sir a rengetegben - gondolta Thuróczy és csak felsóhajtott magában. Esze Tamás itt volt még, de ki lehetett az a Bonohó András? Talán valamelyik keserűszájú alhadnagy a Petróczy vagy az Ubrisi menekülő legényei közül, miközben Moldova csillagai

felé vették gazdátlan útjukat. S hány esztendeje annak? Talán tiz, talán tizenöt is. Annyi fénye sincs már azóta Thököli szerencséjének, mint egy búspislogásu lámpásnak s Bonohó András csontjai talán ott fehérlenek azóta a Verhovina oldalában, vagy a havasalföldi égerfák alatt... De a vontatott, nehéz és szomoru nótának folytatása is lett. Lázadó és hetyke folytatás és itt már három-négy idegen hang is beleszólt a vén bujdosó reszkető énekébe. Nagyon furcsa és nagyon szomoru volt. Thuróczy visszafojtva figyelt s könnyek jöttek a szeméből:

*Uruk mellett voltak ketten
Mintegy lelki-más,
Jánki Péter,
Zöld Demeter
Voltak, mint darázs...*

Ki az a Jánki Péter s ki lehet Zöld Demeter? Senki. Egyvalaki a reménytelen magyar népből, talán egy kóbor talpas, egy éheshasu szegénylegény: maga a magyar nép. Aki föld alá menekül, ha harangszót hall a negyedik határból s esze nélkül rohan az erdőknék, ha közeledő németeket lát a délibáb tükrében... Ej, hagyjuk ezt későbbre! Thuróczy Miklós először oda-hallgatott a keserü énekre, aztán leesett a lovára s még-aztán sirni kezdett s könnyei végig-folytak a lova fején. Orgoványi András szepegve huzódott össze az urfi mögött s már-már azon volt, hogy maga is el talál keseredni, mert sejtette az urfi szivebátát, de akkor fölhajolt az urfi:

- Gyerünk, Andriskám, mert ittkaphat a virradat!

S mély gondok közt kocogtak a sötét uton. Mert ekkor már sűrű lett az éjszaka, mint a dehec s a fák mögül itt-ott csak sejteni lehetett, hogy jobbkézről lehet valahol a legényei Sutadomb s az alatt a Kutas György tanyája. Ott, a tanya szélén, kell strázsálni reájuk Nagylábu Dávid szökött pataki pékmesternek, az istentelen latornak. Csend volt, kísértetriasztó csend, minden tölgyfa maga egy neszelgő kísértet s Orgoványi András éppen mondani akarta, hogy: urfi, ugy vélem, balról van a legényei domb, mikor egy ilyen tölgykisértet mögül egy másik rengőtorku kísértet ordított rá a lovasokra:

- Kik vagytok?

Az urfi visszafogta lovát, a kardját meg leeresztette. Tudta, hogy ma éjjel minden bokor és minden fatörzs mögül egy-egy dühös kuruc leskelődik az utolsó virradatra, tehát nyugodtan annyit mondott:

- Thuróczy Miklós vagyok. És ott, nemde, az én Majos Ferenc bátyám, aki két nap óta türelmetlenül várja jöttünket?

- Ugy van, kedves-egy öcsém - s a fák mögül kilépett egy sebhelyektől megszántott arcu Góliát. - Ugy van, kedves-egy öcsém, csakugyan én lestelek itt, az a hamis, istentelen, ördögi praktikájú, eretnek, országpusztító, tökéletlen, bitang Majos Ferenc, rebellis latroknak szegény rezesorru gyalogsági kapitánya, aki huszonhét esztendő óta vártam a holnapi virradatot. Vivát Esze Tamás! - s hangja átdörgött az erdőn. És a rengetegből száz meg száz reménytelen lappangó ordított és zengett vissza bokrok mögül, fák alól, sziklák mögül: - Vivát Esze Tamás!

Thuróczy lehajolt s kezet nyujtott a rezesorru kapitánynak:

- De honnét akasztotta magára Majos bátyám azt a nyolcrendbeli cifra titulust?

- Aztat, öcsém? - s kezefejét végighuzta a bajuszán. - Aztat, öcsém, éppen ma husz esztendeje Kobb Farkas kassai generális ur akasztotta rám, mikor a szalánci meg a kozmai hegyek között keresett, mint a kutyát s pátenseket küldözött ellenem, hogy döglene meg, ha még meg nem döglött! De igyunk, kedves-egy öcsém!

Kulacsot huzott ki a kurta ködmöne belsejéből s egyet huzott belőle. Aztán Thuróczynak nyujtotta át a bujdosók harcieszközét s leeresztvén hangját, közömbösen érdeklődött:

- Mit izent Tamás?

- Hogy holnap délben... - mondta halkán Thuróczy. - Az a parancsom, hogy holnap délben...

- Helyes, nagyon helyes - bólogatott rezesorru Majos Ferenc, rebellis latroknak huszonhét esztendő óta bujdosott szegény gyalogsági kapitánya. - De most siessünk, mert Tokajiék este óta lesnek ránk a Kutas György tanyáján.

S rezesorru Majos Ferenc maga is lóra ült s most már vágatást fordultak ki az országutra. Balról megkerülték a Sutadombot s a kemény uton csattogva repültek Terebes felé. Félóra mulva megálltak:

- Itt vagyunk, kedves-egy öcsém. Én most visszamegyek s mire még egyszer feljönne a csillag, Majos Ferenc a pataki Gomboskertben fog megbujni s vele lesznek az összes latrok. Most kortyintok még egyet a Tamás egészségire, te pedig siess, mert mindjárt virradni fog. Éppen itt jön Tokaji Ferkó druszám.

Szájához emelte a kulacsot, aztán megfordult s elszárgult. A Kutas György tanyájának egy üres és elhagyott magtárcsüreből gyenge fény vágódott ki a sötétségbe s e fény közepén, a magtár félig-nyitott kapujában ott állt Tokaji Ferenc.

De nem egyedül állt ott.

Thuróczy hátraszólt az öregnek:

- Andris bácsi, a két lóval sétáljon föl a faluba. Készítse ki a kardokat, tegye ki a vasingemet s nyergelje föl a másik lovamat. De lábujjhegyen nyisson be az udvarba, hogy meg ne riadjon az édesanyám.

S beugrott a magtárba. Süvegét odavágta az egyetlen asztalra, lengő haját hátrakapta a tenyerével s egy nagyot fujt:

- Jó éjszakát, legények!

- Jó éjszakát, Thuróczy! - feleltek azok karban.

Lámpás füstölt az asztal fejen, kormos világa árnyékokat mozgatott a falon s külön árnyék volt minden szegénylegény. S a panaszkodó mécsvilágnál csak most vehették szemügyre a fiatal Thuróczyt. Sáros volt a csizmája, sár feküdt az ujjasa hátán, de még a kis bajusza és a szemöldöke is sáros volt. Hanem a szeme az nevetett:

- Két napig ültem lovon, legények. No, csakhogy itt vagyok. Utolsó parancsát hozom az édes nagyapátoknak, Beregből...

Visszafojtott karban feleltek rá:

- Vivát Esze Tamás!

- Bizony, vivát, legények! - és leült egy kiütött hordóra. - Mert holnap, azaz még ma meg fogtok indulni...

- Meg fogunk indulni! - igazította ki szinte nyersen egy kerek szemű, ziláltüstökű s külsőre betegesnek látszó fiatal ember. Olyan fiatal volt még, hogy holmi diákleánykének tetszett csak. Sápadt bőre megfeszült a szélescsontu arcán s ahogy most összefont karral odaállt Thuróczy elé, indulat lobogott a szemében. Thuróczy ránézett, de nyugodtan folytatta:

- Ne szólj bele, Tokaji Ferkó pajtás, mert én parancsolok itten, amíg meg nem jön az öreg. S bizony mondom tenéked, hogy akinek most sincs kedvére valami, könnyen az ágra kerülhet föl. Elég nagy a velejtei erdő.

Tokaji nagyot nézett, leengedte a karját, hátrált néhány lépést s nem szólt semmit. Thuróczy körülpillantott:

- Itt van Szalontay?

A háttérből előlépett egy bozontos paraszt, a végardói biró.

- Gyuri bátyám, maga holnap, azaz a hétfői éjszakán a Cinegedomb felől Patak alá ereszkedik. Majos bátyánk és Nyuzó Mihály ugyanott lesznek, idejében. Urat és papot senki meg ne bántson!

Szalontay intett, hogy megértette s döngő lábbal eltűnt az éjszakában.

- Buga Jakab!

S előbotorkált Buga Jakab. Egyik lába bocskorban volt, másik lába meztláb volt. Arcának színe, mint a kordován, félbajuszkája csára csüngött, a másik fele leégett valahol. Lába, mint a golya lába, a nyakával meg előrehajolt, mintha a földön keresgéltné valamilyen tárgyat. Minden fegyvere egy kurtanyelű kisbalta volt. Megállt Thuróczy előtt s csak leengedte a koponyáját, mint egy beteg ló.

- No, Jakab testvér, eleget bujkáltál már a kukoricásban, hát most meg kell mutatni, milyen legény vagy! A bojnyikokkal ott légy ebédidőre a bányácsi erdő alatt. De jól megjegyezd te is, hogy urhoz, paphoz nem szabad nyulni, csak ha parókában, német süvegben, vagy plundrában találjátok. Mert édes hazánk szabadítására indulunk meg mostan. De a németet vág-hatjátok, mint a tököket. Ebéd előtt magam is ott leszek. A viszontlátásra. Jakab testvér! Tyukodi pajtás, itt vagy?

S jelentkezett Tyukodi pajtás, mialatt Buga Jakab kenyeres nesztelenül tűnt el a kapun. Zömök dugóember volt Tyukodi pajtás, de olyan lábbal, mint egy cölöp. Tüsző volt a hasán, csupasz dákos amögé dugva, a homlokán meg véres kötés, hogy alig látszott ki alóla a félszeme.

- Hát veled mi történt?

- Instálom, urfi - szerénykedett Tyukodi pajtás -, tegnap egynehány lomposokkal tanálkoztunk a záhonyi révnél, de mink négyen valánk csupán, ők pedig tizenhaton...

- Hát neked Rakamaz körül lesz dolgod - mosolygott föl Thuróczy. - Hiszen érted, miről van szó!

- Értem, kapitány ur.

Aztán jöttek a többiek, névszerint Fábíán István meg Vajda Gergely Garanyból, ugyszint a köhögős és keszeg Soltész Pál Legenyéről, valamint a ritkán-józan Pikor János ugyanonnét. Aztán Ruszka Mihály és Tuba István, kik a kanászokat terelték össze a Nagyerdőből, majd a nyakiglábu, savószemű, csüngőhaju, télben-is-meztláb Zöld Demeter, ugyanaz, kit a nóta is kiemelt, hogy Jánki Péterrel együtt olyan serény, mint a darázs és aki furkósbottal vitte a hátán az abauji meztlábásokat. Azalatt pedig ment az éjszaka és ők egymásután veszték el a sötétben. A mécses imbolyogva sirdogált s már csak Jesztreb András volt hátra, aki esztendőök

óta a Dargóban bujkáló tótokat biztatgatta, hogy csak a tavaszig, csak a karácsonyig, de most igazán csak Péter-Pál napjáig még és akkor mézes bobálykát fog früstökölni minden tót, uzsonnára meg annyi lekvárt pofázhatnak, hogy kétfelé fog állni tőle a fülük s henteregni fognak a szalmában. Most végül csakugyan itt volt a Péter-Pál.

Jelentkezett hát a vizesszemű Jesztreb is. Bunkóra dülve állt meg Thuróczy előtt:

- Itt vagyok, urficska.

- No, Jesztreb apám, magának nagy dolga lesz. Holnap estére ki kell állni a tolcsvai országútra s aki arrafelé talál futni Patak felől, azt meg kell fogni. Bizik az emberekben?

Jesztreb legyintett:

- Urficska, a tótokok annyit éheztek már, hogy Szent Pétert is végighuzigálnák az árokba, ha megkaphatnák a lábát. Sietek is, urficska, Isten simogassa meg a jóságos arcát!

Most aztán ketten maradtak. Thuróczy fölállt s körülnézett. Üres volt már a csür, csak a lámpás imbolygott s beteg fénye kísérteteket riasztgatott a falon. Tokaji Ferenc még mindig úgy állt ott, összecsucott karral s valami furcsa és sajátságos tüzből lángolt a szeme.

- Mehetünk, Ferkó?

Tokaji Ferkó annyit szólt:

- Jó.

Thuróczy eloltotta a mécsest s kibotorkáltak az éjszakába. Azután megindultak ketten, a Sutadombnak, a temető felé. Itt-ott megint megszakadtak a felhők s aranyos-lilás szélük felé sietett a holdvilág, de már hajlatnak fordulva, a radványi hegyek fejének. Idelent valami sajátságos kékes-színben derengett minden s olyan ijesztő volt a csend, hogy az ember hallotta a szive zakatolását. Ők pedig mentek ketten, szótlánul, majdnem szomorúan. Már a Mária-kútjánál voltak, a temető alatt s furcsán eldőlt árnyékokot vetettek a fák. Tokaji hirtelen megállt s szembefordult Thuróczyval:

- Tehát kimélni kell az urakat... Mi?

- Ugy van, Ferkó pajtás - fordult szembe Thuróczy is. - Ez parancsa Esze Tamásnak...

- Parancsa! Parancsa! - s kardját indulattal vágta oda a földhöz.

- Hallgass már! - kiáltott rá Thuróczy. - Hallgass, te esztelen ember! Nem az urak ellen, hanem kinzóink ellen indulunk meg. Mert ha az urak is ellenünk fordulnak, akkor végünk van. Senkinek hitét mi nem bántjuk...

- Tehát a jezsuitákat se? Hejj! - s hörgött és a hajába markolt. - Hát nem hallottad még, te ember, hogy harminc esztendeje bujdosik miattuk a pataki kollégium!

Ujra megindultak s lépést mentek a temetőnek. A hold előbujt s világát szétterítette a kihalt tájék fölött. Megint Thuróczy beszélt, halkán, meggondolva a szót, de látszott azért, hogy belül meg-megremeg:

- Majd visszajön a kollégium. Most arra kell vigyázni, hogy Rákóczit is kézrekapjuk. Vigyázni, az Istenért, vigyázni! Kabay Márton tiszteletes ur készíti már a kiáltványt s az Isten ha besegit benneteket Tokajba, nyomban küld a nyargalókat Ónod felé meg Szendrő felé, hogy kitört a szabadság. De vigyázni, az Istenért, vigyázni! Mert ha hire szalad, hogy csak a parasztok fogtak fegyvert az urakra, akkor lóra ülnek az urak, magyar fogja ölni a magyart és az iszonyatos lenne. Hallgass rám, Ferkó és türtőztess magad, mert a fejeddel felelsz minden papért...

- És minden grófért! Mi? - s guny égett a hangjában. - Beszélhetsz te nekem, Thuróczy, ur vagy te magad is...

De itt már kitört Thuróczy Miklós:

- Hallod-é, Tokaji Ferkó! Azt mondom én neked, nagyon vigyázz te magadra! Ha én állok a parasztok elé, nagyobb áldozat az, mintha Tokaji Ferenc vezeti őket. Dehát Tokaji ezt a szememre hányja nekem...

Már a dombon álltak, a temető fejfái között. A domb oldalában lapult meg a fatemplom s toronycsillaga tompán villogott az alvó házak fölött. Tokaji Ferkó megállt a sirok között, szokása szerint keresztbefonta karját s széles arcát a hold arcának fordította. Egész csöndes volt már:

- No, hiszen jól van, Thuróczy pajtás. Jól van és ne haragudj, ha igazságtalan lettem volna. De lásd, öt esztendő óta fogyaszt a düh és a tehetetlen kín. A mai éjszakán azonban felejtünk el mindent. Elbucsuztál már az édesanyádtól?

- Most indulok hozzá.

- Ugy. Hát csak bucsuzz el tőle. Nekem nincs bucsuznom senkitől, mert nekem senkim sincs már. Fölteszem azonban, hogy kemény maradsz az anyád előtt is. Ugy-e, rokonod az alispán?

- Miért kérdezed?

- Csak - és vállat vont. - Csak azért, mert még tegnapelőtt elhagyta Ujhelyt s Miskolc felé szökött el. Most üres a Szentiványi-ház. Ugy-e, rokonod az az Annus nevű kisasszony?

- Melyik?

- Az, aki tegnap érkezett meg Nógrádból. Horváth Annus, no! Ne félj, nincsen még nálatok. A Szentiványi-házba szorult s tegnap óta ijedten várja, hogyan juthatna ki az édesanyádoz.

Thuróczy elámult:

- Honnan tudod mindezt?

- Mit nem tud Tokaji! - nevetett fel Tokaji. - Látom, megzavarodtál. Hallod-é, pajtás! Adok én egy jó tanácsot. Az anyádat indítsd el még virradatkor Ujhelynek, szálljon meg ott Szentiványiéknaál, teneked pedig azt mondom, kerüld még a tájékát is annak a háznak, amig vissza nem megy onnét az a leány...

Thuróczy kezét adott neki:

- Köszönöm, pajtás. Siessünk, mert virradni fog.

- Igen, siessünk - és megemelte a kardját Tokaji Ferkó. - Azonban várj csak, még valamit. Ne hidd, hogy irigykedem rád. Csak szeretlek és féltelek. De mondhatom neked, hogyha el tudnál hagyni bennünket egyszer, ezzel a kardommal foglak megölni, Thuróczy pajtás. Itt, a temetőben esküszöm neked az Istenre, hogy meg foglak ölni. Ha pedig én hagynálak el valamikor, te fogsz megölni engemet, pajtás!

- Én foglak megölni, pajtás... - mondta halkán Thuróczy és kezét adott Tokaji Ferkónak.

(Hej, ha a jövőbe látott volna ekkor Tokaji Ferkó, látta volna magát lakattal a kezén, láncokkal a lábán egy bécsi börtönben s aztán látta volna magát szemétben, piszokban, egy gödörbe hányva, kinoktól haldokolva!)

A temetődombon tehát, az öreg fejfák közt, ott maradt egymagában Thuróczy Miklós és most már ő fonta össze a két karját, ahogy elnézett a hold ezüstjében uszó, szomorubáju, lakatlan tájék fölött. Ott állt, az anyjára gondolt s lebecsátotta a fejét. Hát az alispán is kereket oldott

már? Nem tetszett neki. S mit keres most Ujhelyben Horváth Annus? Ez ujság volt s igen megzavarta. De aztán az eszébe jutott Tamás bácsi, a nagyerejü és kegyetlen Esze Tamás és Thuróczy Miklós fölívágtá a fejét:

- Ej, gyerekség! Egyszer ugyis meg kell halni!

Hátranézett: Tokajinak hire sem volt már. A toronyi erdő fölött mintha virradni akart volna. Fölívágtá a fejét s megindult a falunak. Csönd volt, ijesztő csönd s ahogy végigsurrant a holdfényben, úgy tetszett neki magának is, mintha a temetőből egy magános kísértet húzódnék el a falu felé. Hiszen temető volt a falu is. Sehol egy lélek, pusztá volt minden második ház s kutyaugatás nem verte fel az éjszakát, mert esztendőök óta minden kutya éhenvesztett vagy elmenekült e haldokló vidékről. Olyan világ volt ez, amelyről azt olvassuk a krónikákban, hogy a császári-biztosok nem találtak egyetlen vágómarhát az egész Felső-Magyarországon.

Ahogy a kertjük hátába ért, egy szökéssel átugrott a garádon s bent volt a fák alatt. Elhagyott, gondozatlan terület volt ez a kert, de kinek is gondozták volna?! Óvatosan megindult a régi ház felé, melyből tizenegy esztendeje nem szállt ki egy kurjantás, mióta Buda bástyái alatt halott szemmel hentergett le az édesapja. Mélabáju fényben fürdött a kert egy-egy tisztása, de fekete árnyékok hallgatództak a fák és a bokrok között. Már a ház mögött állt Thuróczy Miklós, már csak lábujjhegyen ment. Először az istálló felé vágott el: Orgoványi András készen várta a két lóval.

- Mindjárt jövök, Andris bácsi - s a ház irányába tekintett, honnét, az utolsó két kis ablakból erőtlen világ erőlködött ki a holdfénybe. - Mi az, hát az édesanyám még most se alszik?

- Nem ám - kezdte Orgoványi András -, mivelhogy az urfit várja a nemzeti asszony. Már ki is sirdogálta magát nekem, szegény.

Thuróczy idegesen nézett a szolgára:

- A teremtésit magának, öreg! Hát nem megparancsoltam...

- Hagyjuk csak - legyintett az öreg. - Én annyit mondtam csupán, minekutána igen megfaggattak, hogy holnapra fülíg fogunk jární a vérbe. Egyebet nem szóltam.

De Thuróczy Miklós ezt alig hallotta már, mert indulatosan rohant a följárónak. Fölszaladt a három kólépcsón s berontott a szobájába. Lámpás égett az ágya fejénél.

Lehányta magáról a sáros ruhát s öltözni kezdett. Térdigérő csizmát kapott a lábára, vasinget csatolt a mellére, vékony, gyász-szinü süveget tett a fejére. Fekete haja kiesett alóla s leért a válláig. Aztán kardot kötött a derekára, tenyéryi széles fringiát, aminővel a kassai meg lőcsei hóhér nyakazta le nemrég a fölzendült lutheránusokat Eperjesen. Nem is fringia volt az, hóhérok bárdja volt az, melynek egy suhintására derékban repül két darabba az ellenséges lovas. Aztán körülézett Thuróczy Miklós, keresett még valamit. Ám ugyanakkor halkán megnyílt az ajtó s Thuróczy Miklós anélkül, hogy hátranézett volna, odaszólt sebtiben:

- A csákányomat, Andriskám!

De mert senki se felelt, megfordult. Hát nem Orgoványi András nyitott be hozzá, hanem az édesanyja állt előtte. Ott állt előtte az édesanyja, sötét ruhában talpig. Megállt előtte fehérló hajával s mig az urfi meglepődvé fordult vissza, a nemzeti asszony összetette a kezét:

- Fiam, édes fiam!

Thuróczy Miklós hangtalanul állt az anyja előtt.

- Fiam, egyetlen fiam, az Istenre, mit akarsz?

- Anyám, - kezdte kapkodva a fiu -, csak ne faggass, ugyis tudsz mindent s ne próbálj visszatartani, ugyis késő már...

- Jaj, az az esztelen Tamás! - zokogott fel egyszerre a nemzetes asszony.

A fiu közbekiáltott:

- Anyám, egy szót se Tamás bácsiról! Emlékezz vissza, hogy az apám, amikor összeesett Buda alatt, haldokolva átölelte Tamás bácsit és azt mondta neki: örködj a fiamra! S Tamás bácsi vigyázott rám eddig s vigyázni fog reám ezután is...

A nemzetes asszony fölajgatott:

- De az urak ellen indul az esztelen, édes fiam!

- Anyám! - és itt már elsápadt. - Anyám, te magyar asszony vagy s tudnod kellene, hogy másik édesanyánk, a szegény haza kiáltoz most nekünk és tárja felénk kétségbeesett karjait. Hát ha e másik anyánk ellen fordulnának egyszer az urak, mind meg fognak halni az urak! - s földhözvágta a kardját. - Anyám, reggelre indulj meg Ujhely felé, Szentiványiéknál ott találsz Annust is, azt a vakmerő és szerencsétlen leányt. Mert ottszorult két nap óta. Menj azonnal, csak ott vagy biztos helyen. Az utak, a kertek, az árkok, a mezők zendülőkkal vannak már tele e pillanatban, de te csak annyit mondj nekik, hogy Thuróczy Miklósnak vagy az édesanyja és azok a szegény emberek sirva esnek le a lábad elé...

Az anyja pedig csak állt előtte, könnyek folytak le az arcán s csak összetette másodszor is a kezét:

- Édes, szép fiam, hallgass meg! Csak most az egyszer hallgass meg!

- Semmit se hallgatok meg, anyám! E perctől fogva ne tekints többet fiadnak, mert tudd meg, hogy én állok az árva szegénység élén. E perctől fogva csak egy szomorú és szánandó ember vagyok, odaparancsolva a menekülő magyarok élére - s lehajtotta a fejét, mialatt az édesanyja sirva esett le a heverőre s kendőjébe temette az arcát. - Mert ha egy lépést akarnék csak tenni visszafelé - folytatta sötéten -, most már nem tehetem, anyám. Megesküdtem az Esze Tamás kardjára és ha terád hallgatnék mostan, holnap estére itt teremnének az Esze Tamás farkasai és izekre szagatnának széjjel. Köszönöm neked, hogy fölneveltél. De hidd el, jobb meghalni, mint így döglődni élve. S ha meghalok, legalább te sirass meg, anyám!

Az ablakon betekintett a sápadtfényű hajnal. Thuróczy elhallgatott egy szünetre, maga elé nézett s fiatal arca mély fájdalomra vonaglott el ezalatt az egy szempillantás alatt. Aztán megmozdult, zörgő léptekkel odament az édesanyjához, lehajolt föléje s megcsókolta a kezét. A nemzetes asszony ott feküdt előtte élettelenül, hidegen.

De erőt vett magán Thuróczy Miklós s kemény maradt a szive. S époly keményen kiment az udvarra. Odakint beteg lett már a holdnak arca s a toronyi erdő fölött csakugyan jelentkezett hétfőre a virradat. Az utolsó hétfői napra. Aztán lóra vetette magát Thuróczy Miklós, elindult s Orgoványi András szótlanul követte az uton. Nekivágtak a radványi hegyeknek s belevették magukat a Ronyva mocsaraiba. Csönd volt, ijesztő csönd a világ. Kakas nem szólt a tájékon, csak a csillagok tünedeztek egymásután. Ment-ment Thuróczy Miklós a radványi hegyek felé, Orgoványi András mögötte kocogott s tul voltak már a regmeci réteken, mikor hátraszólt az urfi:

- Forduljon vissza mégegyszer, Andris bácsi s kísérje be Ujhelyig az édesanyámat. Aztán keressen utánam, ugy dél körül, valahol a Hartay-malomnál.

- Igenis, urfi.

S ment-ment tovább Thuróczy Miklós, de most már egymagában. Élő lelket nem látott az uton. Üresek voltak a mezők és üres volt minden falu. Már jött a reggel, piros özön terült el a Sátorhegyek csucsán, már Mikóháza körül járt Thuróczy Miklós, amikor igen távoli és igen halvány harangszó ütötte meg a fülét. Megállt, maga elé suttogott:

- A fehérbarátok harangoznak Ujhelyben.

Megállt egy pillanatra, levette a süvegét és fölsóhajtott:

- Uram, fordítsd felénk fényességes orcádat s vedd magadhoz szegény lelkeiket, akik meg fognak halni e napon!

MÁSODIK ÉNEK »HÁT AZ ANYÁD ÉL-E MÉG?«

A csörgői országuton magános lovas igyekezett Terebes irányának. Nyakiglába volt a legénynek, kurta lába a lovacskának s valahányszor a legény nógatni kezdte volna lábával a patkányt, csak annyit ért el, hogy a lovacska hasa alatt összebokázott a két lábával. Ilyenkor furkóshoz nyult a legény s huzott egyet a lovacska farára:

- Gyerünk, testvér, gyerünk!

A lovacska nekigyürkőzött, kocogni próbált, de néhány lélegzet után elfult s lépésre fogta megint. A lovas hátra-hátratekintgetett ijedten s megint a furkóshoz nyult.

Ennek a lovasnak Pikó Demeter volt a neve. Lovasra és lóra vastag pokrócot huzott sár és por s hol nekirugaszkodtak ismét az országutnak, hol lecsuklott a feje lónak és lovasnak s néha úgy látszott hogy álom és kimerültség ott ragasztja őket az ut közepén. Pikó Demeter ezalatt egyre többször kapdosott oda a süvegéhez s tenyerét végighuzkodta a haján. És valahányszor a tenyerét végighuzkodta így, véres lett utána a tenyere, mert a haja is véres volt. Egy nap meg két éjszaka óta szivárgált már a vére Pikó Demeternek, lefolyt a nyakán meg a balfülénél s összefutott és megaludt a balszemöldökének csimbókján. A balszeme is, a balarca is maszatos volt három vármegye porától meg a saját véréből. Tegnap óta csak a jobbszemével tudott már körülnézni ebben a keserves világban Pikó Demeter, mert a másik szeme bedagadt. Megint csak hátratekintett, nem kergeti-e valaki, aztán odakapott a furkóshoz és megint huzott egy jót a lovacska hátuljára:

- Gyerünk, testvér, gyerünk!

S ugyanakkor, de a csörgői ut másik végén s olyan messze még, hogy látni se lehetett, egy szekér igyekezett szemközt. Orgoványi András ült az ülésben s szaporán ösztökélte a két lovat. A magáét lógósnak kötötte oda harmadikul, a nyeret viszont idejében eldugta az ülés alá. A nemzetes asszony a szekérben szótlanzkodott ezalatt s mióta elhagyták a falut, mozdulatlanul maradt egyhelyben, nézett maga elé megkövülten, vagy elkönnyezte magát csöndeskén. Andris bácsi mindezt persze nem látta, mert a félvilágért nem mert volna hátrafordulni és odanézni a nemzetes asszony szeme közé, de - tudja Isten! - mindent megérezett valahogy a hátával. És bár azonkívül, hogy legutóbb ő kísérte el Tarpáig meg visszafelé Miklós urfit, semmi köze nem volt a dolgokhoz, mégis szemrehányást tett magának, hogy akaratlanul is belejátszott ebbe az ügybe, miáltal hozzájárult a nemzetes asszony megkeserítéséhez. Hogy elhessegesse barátságatlan gondolatait, biztatgatni kezdte a három lovat:

- Gyerünk, fiuk, gyerünk!

Hétfő délelőtt volt. Két embermagasságra járhatott már a nap a szőlőskei dombok fölött, s mikor az uthajlatnál odaértek volna a határcsárdához, a Sátorhegyek töve alól egyszerre kibukkant Ujhely városa is. És itt történt először, hogy a nemzetes asszony mégis csak megtörte szomorú hallgatását:

- András, hívja csak elő a zsidót!

Orgoványi András lefogta a gyeplőt s bekiáltott a csárda ajtajába:

- Jankel!

Tul, az országut másik részén, elhagyott magtáracsűr romfalai hallgatództak s e romfalakról élesen csattant vissza a kiáltás: *...el!*

A derült napsütésben valami nyomasztó érzés volt a visszakiabáló magtárfal meg a néma csárda. Orgoványi bekiáltott mégegyszer:

- Jan-ke-e-el!

És hogy megint csak a magtár feleselt vissza, leugrott, benézett a kocsmá tárt ajtaján s eltűnt az ivó felé. De csak két pillanatra. Mert a harmadik pillanatban újra kidugta orrát az ajtón s tenyerével belecsapott a levegőbe:

- Kampec már Jankelnek, nemzetes asszony. Az asztal alatt fekszik, a hátán, oszt ki van nyitva a szája, mert meghótt. Sok embert becsapott, pedig nem volt rossz zsidó mégse, hát most fejbeütötte valaki. Ugy bizony - s fölhängött a szekérbe -, a családjából mindenki elszaladt valahova az ijedség miatt.

A nemzetes asszony összeborzongott:

- Siessünk, Andráskám siessünk!

András fölkapott az ülésbe s a szekér továbbgördült az országuton. Üres volt a napfényes tájék, csak Ujhely két réztetejü tornya vert szikrát a verőfényben. A nemzetes asszony fázósan huzódott össze, hideg arcán meg szabadjára hulltak a könnyek, mert tudta már, hogy most az egyszer baj van és hogy az ő fiát, Thuróczy Miklós urfit nem fogja többet élve visszakapni. És sirdogált, egyre sirdogált magának. Elsiratta csöndeskén soha vissza nem térő ifjúságát, mely úgy ment el, hogy az ifju vőlegények minden esztendőben lóháton távoztak az ősi ház kapuján és soha azután nem látta őket sem az édesanyjuk, sem a menyasszonyuk. És megsiratta keservesen örömtelen hervadókorát, amely úgy fordult megint, hogy az ősi ház udvarán lóra ültek újból a nemes urfiak, elmentek és soha többet nem fognak hazatérni, hiába siratgatja őket szüntelen könnyekkel az édesanyjuk és holdfényes esteleken hiába lesi őket vissza szerelmesen a ház bánkódó kisasszonya.

És mialatt a régi és soha vissza nem térő időket könnyezgette a nemzetes asszony, Orgoványi András hirtelen visszafogta a lovakat és így szólt valakihez:

- Mi az, testvér?

A nemzetes asszony felütötte fejét s kihajolt a szekérből. De megint csak megremegett, mert egy iszonyu alak állt a lovak előtt: a félig karikára-tágult szemü, félig vértől-vaksi szemü Pikó Demeter. Olyan volt ez a veressorru szegénylegény, mintha a halál elől menekült volna s mintha a halál karjaiba szaladt volna. A nemzetes asszony még jobban összehuzódott, mert ó, annyi gonosz sejtelmek közt indult meg ez a mai hétfő!

- No, mi az, testvér? - bökött feléje másodszor is Orgoványi András.

- Csak azért fogtalak meg, testvér - szippantott az orrán Pikó Demeter -, mert tudni óhajtanám, ez az út viszen-é Csörgő irányának s a falujában találom-e még tekintetes Thuróczy Miklós urfit? Én ugyanis Pikó Demeter volnék becsületes nevem szerint.

A fia nevére összerezzen a nemzetes asszony:

- Nem Esze Tamás küldte magát, jó ember?

- Onnét gyönnék, honnét is gyönnék egyebünnen, nemzetes asszonyom - szippantott ismételtén Pikó Demeter. - Csakhogy mégse tüle. Nem egészen. Pedig rettenetes parancsal gyövk. Négyfele vágnak, ha idejibe meg nem kapom az urfit. Hát jó helyt járok-e, testvér? - pislantott oda Orgoványi András. - Mert rettenetes halálos parancsal bujkálok az urfi után.

A nemzetes asszony nem birt többet magával. Fölállt a szekérben s arcának színe olyan lett, mint a kréta színe:

- Ugy-e, baj érte Esze Tamást? Mondd meg, fiam, nékem tudnom kell, mert én az édesanyja vagyok Thuróczy urfinak! Ugy-e, hogy elfogták Esze Tamást?

Pikó Demetert mintha mellbesujtották volna, olyat hőkölt a lovon:

- Hát ki a fene beszélte már el? - De hirtelen észrevette magát: - Jaj, nemzetes asszony, dehogy is fogták el, más baj esett vele. Azahogy semmi se esett vele, de nekem beszélni kell az urfival, mert ha idejéntul kapja meg a rettentő izenetet, hát karót huznak belém. Jaj, ne faggasson nemzetes jó asszony, nem lehet! Nem szabad!

Orgoványi András kapott először fejhez: huj, itt bajok lehetnek! S nem gondolva többet senkivel és semmivel, még a nemzetes asszonnyal sem, föluggrott, ráordított a hirtvivőre s ostora nyelével mutatta az irányt:

- Fordulj, testvér, arra Ujhely fele! Ládd-é, ott a vizparton áll a malom, a Hartayék malma az! Vágj most neki, de izibe, testvér! De ne az országutnak, mert németek állnak a városi hidon, oszt jól kupánútnének, hanem csak erre jobbfele, neki a Ronyva hidjának, testvér! De rugd a mezőt, délig talán a malomnál fogod még az urfit. Tyü, az Istenit, látom már én, hogy jól benne vagyunk a bajba, Pikó Demeter testvér! - s magából-kikelt ordításba vezett a hangja.

De ezt már félig se hallotta Pikó Demeter, mert akkor már a mezőn át rohant és bukdácsolt s a furkóssal serényen dolgozott a félig-kidült lovacska minden testrészen. Orgoványi András, szekeren-álltában, elhült szemmel bámult egy darabig a bokrok közt repülő és hadonászó Pikó Demeter testvér után. S többizben így tett hozzá:

- Tyü... he-jej-je... c-c-c... Tyü... he-jej-je... c-c-c...

A fejét csapkodta, szinte hörgött. A nemzetes asszony pedig visszahanyatlott az ülésbe:

- Hajtsunk, Andráskám! Az Istenért, hajtsunk!

Orgoványi András odavágott a lovak közé. De odavágott! A nemzetes asszony meg csak eltakarta az arcát, lehajtotta fejét és olyan könnyekre fakadt, hogyha lett volna halálos ellensége, hát még az is szivéből megsajnálta volna.

Mert sokat sirtak valamikor ezeken a zempléni országutakon. És ha azokból a könnyekből, amelyek magyar anyák, feleségek és kisasszonyok szemeit megöntözték egykor s végigfolyván szenvedő arcaikon, leperegtek az országutak porába, - ha azokból a könnyekből gyöngyszemek támadtak volna: csupa harmatos gyönggyel lennének végigrakva Felső-Magyarország utjai. De anyák, feleségek és kisasszonyok soha máskor nem sirtak még annyit, mint mikor a szétszórt és menekülő kurucok lábanyomát kellett megáztatniok néma könnyeikkel. S olyan hangos volt az a jajveszékelésük, hogy az istenadta nép még ma, kétszáz és huszonöt esztendő után is visszaemlegeti elhanyatlott árnyékait azoknak, akiket olyan szivszakadva jajgattak meg akkor. Mert az urak elfelejtették őket, mint eszeveszett és gyujtogató latrokat, de a nép őszi estéken, kukoricafosztáskor, késő éjjeleken a fonóban ébresztgeti még keserü és szilaj emléküket. A hardicsi molyván, a Nagyerdő zezzugosain, az ungi bercek pusztuló udvarházaiban s a beregi ligetek alatt föl-fölcsendülnek még a régi dalok, egy-egy fehérhaju magyar, egy-egy vén tót kanász a lazonyi rengetegből vasárnap délutánokon mesélgetni kezd még olykor a kurucokról, akik malomkerekeket állítottak meg a félkarjukkal s a lábszárcsontjuk olyan volt, mint egy bivaly csontja. Csakhogy e föl-fölrikoltó énekek, e csodavilágba beillő mesék is halnak, egyre halnak, ahogy rendre ritkulnak az öregek. De ma még élnek itt a kurucok! Őszi szántások táján, mikor télreváró csöndben hallgatnak tanyák és majorságok, mikor Lengyelország felől felhők komorulnak a Vihorlát meg a Babiagura hátán, urasági béresek ekéi nyomán kifordul még egy-egy törött sarkantyú s az öregbéres csak fölsóhajt magában: - biztosan Esze Tamás hagyta el, mikor a német elől szaladt szegény! S Andrásnapja körüli estéken, ha odakint fölsvit a hideg szél s az ölbéli kis tót legény nyugtalankodni

kezd, édesanyja azzal csititgatja: - aludj, fiacskám, aludj, mert odakint a Jesztreb Andris bocskorosai ijeszttgetnek, de ha felnősz, majd velük mégy te is!... S alkonyatonkint, mikor váratlanul meghasad az ég alja s kelet felől véres csik ül a láthatáron, a rászkai magyar megáll a házeresze végében s marokra szoritván a baltát, különös fény gyul ki a szemében: - gyujtogatnak már a kurucok! Igen, gyujtogatnak még, de csak a lelkekben s ott is egyre ritkább lesz már az a gyujtogatás. A vén nagyapák kivesznek, az unokák lassan felejtnek. Pedig ott fent, a reménykedő és halhatatlan Felvidéken ezek a szerencsétlenül széthullt kurucok feküsznek minden domboldalban és bokortőben s ne adja az Isten, hogy fölkeljenek egyszer! Mert ha fölkelnének, üvöltözni kezdenének, a fejüket kezdenék csapkodni a szégyentől, haragjukban a csupasz két karjukkal öklöznék halálra a mai unokákat s elnyult testeiket máglyában égetnék rakásra és hordatnék szerte a széllel, hogy még a poraikat se találhassák meg soha!

Orgoványi András vágatában vitte ezalatt a szekeret s a nemzetes asszony is a szive szerint könnyezhette ki magát. Három gubás alakkal találkoztak össze csak utközben. Mind a három ott hüsölt egy akácos alatt, de ahogy észrevették a nemzetes asszonyt, ráismerhettek, mert talpraugrottak s megsüvegelték alázattal. Már a város alatt jártak, már elérték a Ronyva hidját is.

De a hidon valami tiz-tizenkét német strázsált, szegletes gombakalapban s olyan puskákra támaszkodva, mint egy-egy szakállas-ágyu. Ijesztő flinták voltak ezek külsőre, de ártatlan jószágok a gyakorlatban. Urihintó állt a hid tulsó felén, uri-kisasszony ült benne s ezzel a kisasszonnyal vitázott már reggel óta valami Vakszmut nevü hadnagy.

Az első német, ahogy megállt Orgoványi András, a lovak orra elé emelte rettentő puskáját:

- Curukk!

- Mit curukk? - nyelvelt vissza az öreg. - Nem látod, hogy a vásárba igyekszünk?

- Niksz vásár! - hadonászott a német. - Befél van, curukk!

A nemzetes asszony maga is kihajolt s már mondani akarta, hogy hiszen ő az édesanyja Thuróczy Miklósnak. Mert emlékezett a fia hajnali szavaira. De vissza is rettent mindjárt. Szentisten, csakhogy észrevette magát!

- Vigyázzon, András kám, vigyázzon! - csititgatta a felbőszült szolgát.

Mert Orgoványi András akkor már serényen káromkodott, a német pedig már a puskát emelgette rá. Kész szerencse volt, hogy a veszekedést meghallotta a hadnagy is és otthagyván a hintót, a szekér felé indult át a hidon.

- Marha vagy! - ordított Orgoványi a katonára, persze magyarul. - Hát nem érted, hogy Szentiványi alispán urhoz indultunk el!

A hadnagy figyelmes lett a »Szentiványi« szóra s intett a szolgának:

- Lehet! Lehet! - S odakiáltott a katona felé is: - Passiert!

- No látod, te mafla! - rántotta fel a vállát Orgoványi András. - Gyi!

De ahogy átmentek volna a hidon, a tulsó végén az a kisasszony, aki órák óta vitázott már Vakszmut hadnagy urral, hirtelen csak fölállt a hintóban, arcáról hátravetette a fátyolt és fölsikoltott:

- Ilona néni! Édes Ilona néni!

A nemzetes asszony közellátó volt már, meglepetve tekintett vissza, de amire Orgoványi András is megállt volna, a kisasszony egy szökéssel lelibbent a hintóból s egy másik szökéssel már fent is volt a szekérben. Fent volt, átölelte a nemzetes asszonyt s forró arcát odaszoritotta annak könnyeshideg arcához:

- Ilona néni! Édes Ilona néni!

- Te vagy az, Annus fiam? - s keze közé fogta a leány komolykás arcát. - Hát így kell viszontlátnunk egymást! s a szeméből előtörtek a könnyek.

A leány megérezte, hogy baj van, tehát hozzáfogott szaporán, de egyébről:

- Hallja-e, Ilona néni, de kiállhatatlan ember volt ez a tiszt! - s elfintorította hozzá a száját. - Reggel óta, hogy sikerült kocsit kapnom... No, nem szabad úgy elkeseredni, Ilona néni! Reggel óta rimánkodom itt neki, még a kezemet is összetettem a haszontalan előtt és hát keresztül akart engedni? Ugyan már, Ilona néni! - s a fátyolt visszaengedte az arcára. - *Érte* jöttem, persze hogy érte, csak törülje meg már szépen a szemét, meg találják látni a városban - s mert a nemzetes asszony magábfúlva sirdogált, a leány elővette a keszkenőjét s megtörölgette vele a nemzetes asszony szemét és arcát. - Persze, megkértem egy kicsit, de azért nem késő még. Majd eligazítjuk valahogy.

- Elment, Annus... Elment...

- Tudom - csititgatta a leány. - Azért nem vész el a világ. Majd visszahozom, azahogy visszahozzuk, Ilona néni. Ha igaz, a vásárban lesz ma. Magunkkal visszük s el fogjuk dugni jó helyre. Csak nyugodjon meg már, édes Ilona néni! - s úgy kérte, de úgy.

A szekér csak lépésről-lépésre dőcögött már s fokonkint belesodrótak a vásári nép közé. Mert két nap óta állott a vásár, Sátoraljaujhely híres sarlósi vásárja, amelyre valamikor, még a Bónis futása előtt, karavánokban jöttek a szekeres-utas népek, zsidók, kalmárok s egyéb vásárosok. A kékfestők Kassáról, a kötélverők Gálszécsről, a gubakészítők Nagymihály tájékáról, sőt a szürösök feljöttek még Debrecenből is. Aztán a csizmadiák Miskolcra, ugyszintén a pataki nyeregcsinálók és állt a vásár négy-öt napig, nem egyszer két teljes héten át is az ujhelyi Hecskén és a város ama részében, mely ma a tűzoltók tornyától a dohánygyárig terjed. De hiszen ez régen volt: amikor még Szuhay Mátyás ijesztgette a környéket és Thököli kuruckirály Máriás-zászlóit gyűrögette a szél. A kékfestők, gubakészítők, szürösök, csizmadiamesterek, vargák, nyergesek és kötélverők hiszen felütötték sátraikat most is, az ungi Krajnyáról hiszen lelopkodtak a kalmárzsidók is, de hire nem volt már a régi vásároknak. Kivesztek a gulyák és nem volt senki többet, aki lovakra alkudozott volna, amelyekből egész méneseket terelgettek valamikor a különböző országutakon. A Nagyerdőből nem jöttek már a kondák, hiszen utonálló lett mára minden jóra való kondásból s Makovica környékéről is évek óta eltűntek a birkanyájak. Az utolsó husz esztendőben kiveszett minden jószág a hét tiszai vármegyében, még a kutyák is Lengyelország felé szökdöstek el bujdosó gazdáik után s a régi kéthetes lakodalmas vásárok ma már két vékony napra zsugorodtak össze.

Hanem azért idén is állt a vásár, az ezerhatszázkilencvenhetedik esztendő sarlósi kettős vásárnapjáról pedig külön is tudjuk, hogy szokatlanul sokan gyültek össze e két napra az ujhelyi Hecskén. S még szokatlanabb volt, hogy e soha nem látott vásári népek leginkább a második napon kezdtek előszivárogni és csak elkeveredtek ügyesen a tömeg között. De úgy dél körül egyre-inkább ellepték a vásáralji kocsmákat s könyökkel szélesen eldülve iddogáltak a kecskelábu asztaloknál. Sokat ittak, keveset beszéltek, a zsidónak pedig egy petákat sem fizettek. Vigyázva, feltűnés nélkül, közömbös arccal lepték el a vásár szegleteit, de mégis furcsa volt, hogy nem az utak felől és a városi részről jöttek, hanem inkább mintha az erdők és szőlők mögül tünedeztek volna elő. És hogy-hogynem, de hire széledt azért, hogy a vásárra átrándult német katonák kapitánya még több katonát sürgetett meg Patakról s e gombakalapu németek

sűrűn elállták reggel óta a borsi vámot, a csörgői hidat s a bányácsiakat meg a pataki országutak kapuit. S még furcsább volt, hogy egy idő óta már senkit se eresztettek be a vámokon belül.

Délidő lehetett. A nap égetve tüzelt s felhő nem látszott sehol. Az a lompos német, aki jóideje strázsált már a szélső kocsmaház előtt, álmos lett a melegtől s laposan kezdett pislogni. Píszé orra volt az istenadtnak, morva lehetett talán és ahogy ijesztő flintájára dülve bóbiskolt, olykor fölvetette a fejét s csodálkozva nézett körül a zsvajgó téren, vagy beleskelődött a kocsmá ivójába, melynek sarkában egy holdvilágképű alak duhajkodott s két szál mezitlábás cigány sipolt előtte valami keservesen egyhangu nótát. De mindig csak azt a fírasztó és unalmas egyet. A németnek közben motoszkálni kezdett valami a fejében, hogy az a duhajkodó paraszt mintha hasonlítana valamit ahhoz a Dávid pékmesterhez, akit talán Nagylábu Dávidnak hívtak a másik néven s aki a tavaszon ugrott meg előlük Patakról... Talán jó lenne odamenni hozzá s galléron fogni az ebadtát, gondolta a német, de megint elnyomta az álom s nehéz feje leesett a puskája csövére. A vásári nép itt-ott bontani kezdte már a sátrat s tul, a tér másik oldalában, medvét táncoltatott valami oláh pakulár. Széles pánt fénylett a medve pofáján s havasi tilinkó siránkozott a medvetánchoz...

Egyszerre dél lett. És amikor dél lett volna, a fehérbarátok tornyában egyszerre csak megkondult a harang. Bim-bim... bim-bim..., de mindig egyoldalba vágott a harang nyelve. Nem a nagy Hunyadi János emlékére húzták meg mai délből a harangot, hiszen szüntelenül egyoldalba húzott a harang. Vészkonogatás volt ez s a kocsmáajtóban pislogó német riadtan kapta föl a fejét.

De utoljára kapta föl!

Mert ahogy fölkapta volna a fejét, hirtelenül valami sötétség dobbant melléje, rémitő zugást hallott a levegőben, nagyot ordított a német, de kettészakadt az ordítása, mert akkor már szilánkokban csattant szét a koponyája és csak eldőlt a fejetlen teste, mint egy liszteszsák s gurulni kezdett lefelé a paron. És a part legtetűjén, a kocsmá előtt, kifordult szemfehérrel ott fújt és lihegett immár Nagylábu Dávid, szökött pataki pékmester, a két markában meg baltát forgatott, amelynek egy csapására levágta a császári katonát. Fújt és lihegett Nagylábu Dávid s tíz-tizenöt rongyos és mezitlábás alak rohant ki utána furkóssal, baltával. Félelmet gerjesztve jajveszékelt ezalatt a fehérbarátok harangja, Nagylábu Dávid szökött pataki pékmester pedig megforgatta másodszer is maga fölött a fejszét s rekedten orditozott:

- Hozzá csak, hozzá, ti rongyosok! Most mutassátok meg, mit tudtok! Hogy nem felejtettétek el apátok kinhalálát, anyátok keserűségét, lányaitok, hugaitok gyalázatát! Üssétek, vágjátok! Én megyek legelő, ti mindig csak utánam!

S köpött egyet a markába Nagylábu Dávid, megforgatta harmadszer is maga fölött a fejszét s nekivetette magát a vásártér legközepének, a rongyosok meg utána.

Hej, micsoda kavardás keletkezett ebből! Mint mikor az ember megpiszkálja a hangyafészket s a hangyák eszük nélkül kezdenek futkosni minden irányba és aztán minden irányból visszafelé, aközben összeütköznek, átmásznak egymáson, vagy fölborítják egymást: az ujhelyi Hecksén is kapkodni kezdtek a vásárosok, a fejüket csapkodták és jajgattak az emberek, sokan menekülni szerettek volna csupán a pusztá életükkel, de meg kellett fordulniok és rimánkodva özönlöttek vissza újból a vásártérnek. Mert az erdők alól, meg a szőlők közűl ismeretlen, féligvad és vicsorgófogu alakok törtettek errefelé s szemforgatva átkozódtak és üvöltöttek, miközben fejük fölött veszettül forgatták a baltát. Ettől az üvöltözéstől most már szakadatlanul kavargott az egész város.

Bim-bim... bim-bim... siránkozott a harang a fehérbarátok rendházában s Nagylábu Dávid és rongyosai rettentően dulakodtak ezalatt a tér közepén valami tízenöt katonával. Egymásután dőltek el a németek, arcrabolva vagy hanyattthenterege, a puska kiesett a markukból, gom-

bakalapjuk leesett a fejükről. A város felől most egész század német rohant föl a hegyoldalnak eltorzult arccal a félelem és a düh miatt. De a vásártér közepén is egyre szaporodtak ezalatt a fölkelők: mezitlábások, gubások, lengőhaju, megvadult emberek. Mint mikor a felhők rohanak össze az égbolton. Csakhogy földi felhő volt ez a felhő, sötétebb és ijesztőbb a mennyei felhőknél. Ontotta őket magából minden összedült sátoralja, bokor és kocsmaszöglet. Nagylábu Dávid megfordult és észrevevén a fölfelé törtető németeket, megnyálazta markát s talán huszadszor forgatván meg immáron a fejszét, szembeszállt a császári emberekkel, vér öntötte el a szemét és csak elkiáltotta magát:

- Hozzá csak, hozzá, ti rongyosok! Apátokért, anyátokért, lányaitokért, hugaitokért! Utánam, tetvesek, mindig csak utánam!

S lefelé zúgtak a domboldalról. Mint mikor a felhők menekülő árnyéka kergeti egymást hegytetőről le a völgybe. Szivetrázó ordítás reszketett össze a város fölött, ahogy egymásbaroppantak. Nagylábu Dávid ott káromkodott, rugott és harapott a dulakodók legközepén.

De miközben német és magyar egymást fojtogatta s miközben a piactér felől újabb lomposok csörögtek segítségül s a szélső házak mögül meg a közeli erdők alól elnyult lábakkal, lengő hajjal s ijesztő üvöltéssel rohantak össze a zendülők is, - egyszerre vad riadal csapott föl a Ronyva hidja felől. Nagylábu Dávid, kinek fejéről úgy szakadt már a verejték, mintha sajtárral öntözgették volna tarkón, egy nagyot rikkantott, a holtak és haldoklók testein csatázván:

- Most támad Buga Jakab! Kitartás, rongyosok! Csapjátok, üssétek megnyomorítóinkat!

De alighogy ezt kiáltotta volna s alighogy sikerült lefejténie magáról egy rácsimpaszkodó darulábu németet, egyszerre vad riadal zúgott föl a bányácskai országut felől is. Zúgott és zengett ez a riadal és Nagylábu Dávid, kinek fejéről most már nemcsak a verejték szakadt, hanem a vér is csurgott, másodszor is elrikkantotta magát, a holtak és haldoklók testein csatázván:

- Most támad Thuróczy Miklós! Hozzá, csak hozzá, ti éhes magyarok! Eleget éheztetek már, nem fogtok éhezni ezentul! Halál a császár embereire!

És ahogy másodszor is elrikkantotta magát Nagylábu Dávid, egy rettentőt sujtott a baltájával, a balta egyet zúgott a levegőben s az a német hadnagy, ki a pisztolyát sütötte el a Nagylábu Dávid arcába, kettéhasított fejével dült el halott és vértől nedves katonái közé. Nagylábu Dávid egyet prüszkölt és egyet köpött, de más baja nem esett, minthogy a puska ragyával verte tele a félarcát, meg hogy a bajuszát félig lepörkölte a puska lángra.

És mialatt ilyen öldöklés dult a Hecskén, mialatt Borsi felől árva legényei élén Buga Jakab tört be a városba, mialatt a zsólyomkai sziklák közül a póznalábu és savanyuszájú Zöld Demeter toporzékolt elő s csüngő-szemöldökű mezitlábásai már a fehérbarátok háza körül taposták a hátráló, de mindig puszkázó katonákat, - azalatt fönt a Hecskén, az előtt a kocsmá előtt, melyben nemrég Nagylábu Dávid iszogatózott, a Dávid mester két cigányához csak odaugrott a medvetáncoltató pakulár is és a két cigány töröksipon, az egy oláh meg havasi tilinkón egyszerre csak rászívott arra a szivtépőre és siralmasra, hogy:

Hát az anyád él-e még?

Hát a fia ép-e még?

S harangkongatáson, jajszón, haldoklók könyörgésén s a még élők fuvó káromkodásán tul, egy kétségbeesésbe-ájult város fölött vadul sikoltozva csapott át és rikoltozott keresztül a furcsa és csaknem érthetetlen harci-ének, melynek keserű és dobogó ütemeire harminc esztendő óta annyit, de annyit sirtak a felsőmagyarországi édesanyák, hogy a szakadatlan könnyek barázdáikat mostak ki korán elfonnyadt arcaikon. Nagylábu Dávid a csata leghevében is meg-

hallotta a nótát, könnyek buggyantak ki a szeméből, fölnézett és a kocsmá felé kiáltott a primásnak:

- Folytasd csak, édes fiam, Fecske! Ettől fogok én megvadulni egészen!

S itt már előkapta öve mellől a kurta dákost, mert a baltája nyélben repült ketté. Fecske cigány viszont vigyorogva bölintott le a kocsmá alól, hogy igenis, megértette, csókolja a talpát a nemzeti urnának s úgy folytatta a véres vagdalkozáshoz a kíséretet, mialatt tánc lépésre kezdte illegetni a lábát:

*Rád-e, rád-e, rád-e, rád,
Rád-e borul riva még?*

...A nemzeti asszony meg Annus kisasszony ott szorongott s számlálgatta ezalatt a negyed-órát a Szentiványi-kuriában. Mindenki szétfutott a háztól, csak egy öreg cselédasszony maradt vissza a konyhában. Orgoványi András is kifogta a két lovat, bekötötte az istállóba, a maga lovát meg fölnyergelte s az istálló ajtajának dülvén meg a félvállával, halkán pipázgatva fülelgetett időközben. Mert sejtette Orgoványi András, hogy Pikó Demeter testvér ma már nem fogja megtalálni Thuróczy Miklós urfit. S aztán, amikor féloldalt kezdett jajveszékelné a harang, Orgoványi András a ház mögé lopózkodott s a kert hátában próbált fülelgetni a Hecske meg a bányácsi országut felé.

És ekkor történt, hogy a Hecske oldalából hirtelen csak fölsikoltott az édes-egyfiokat siratgató édesanyák éneke s Orgoványi András odacsapott a lábaszárára: - no, Andris testvér, ma estére lekvárt fognak vacsorázni a tótok! - s a lova felé törtetett keresztül a kert bokrain. És miközben jajveszékelt, a fehérbarátok tornya, a nemzeti asszony meg Horváth Annus ott szorongott és ijedezett az egyik uccai ablaknál s a piactérre figyelgettek ki szüntelenül. De amikor aztán a Hecske felől fölrikoltott az ijesztő ének, mintha csak álomszerűen, a házak falán át, vagy a föld alól dobogott volna idáig, a nemzeti asszony lehanyatlott egy karosszékbe s hangos jajgatással eltakarta a szemét...

- De Ilona néni! - lépett hozzá a lány s forró arcát odanyomta a nemzeti asszony könnyektől fagyos arcához. - Édes Ilona néni!

- Fiam, Annus fiam - zokogott föl a nemzeti asszony -, most már mindennek vége!

És mialatt a leány letérdelt eléje s arcát odatemette a nemzeti asszony ölébe, a nemzeti asszony ráborult a leányra s keserűségében telesírta annak remegő haját:

- Most már mindennek vége, Annus fiam! Nézd, az uccán egymást gyilkolják az emberek!

A leány megfordult, fölállt, megtörölte a szemét s odatámaszkodván az ablak fájának, kifelé nézett a térre, ahol ekkor már lármá, kapkodás és jajszó volt a város. Jaj, a város! A leány előtt olyannak tünt föl mindez, mint egy ritkán jelentkező álom. Egyes alakok álomszerű taglejtéssel kezdtek föl- és aláfutkosni a házak mentén, aztán katonák rohantak el gyalogszerrel a Hecske irányába, megint katonák rohantak visszafelé, de már kevesebben s igen soknak vér folyt le a homlokáról. Megint németek özönlöttek a piactérre, de már kalap nélkül, hadonászva és lépést-lépést hátrálva, miközben németül káromkodtak s keservesen puskáztak visszafelé. Köztük hadonászott és kiabált magánkívül Vakszmut hadnagy is, de most már véres kötés feküdt a vakszemén. S ezalatt egyre kongott a harang, amelyet félóra óta verdesett már féloldalba valamelyik föllopózkodott konok lázadó. S a lármában, kapkodásban és jajgatásban, a szüntelen puskázásban, mialatt odafönt a hegyen még szilajabban sikoltozott a gyűlölködő harci-ének, a Zsólyomka felől váratlanul keservesen elnyújtott, vonításszerű üvöltés rázta meg az uccákat s a piac egyik sarka felől ugyanabban a szempillantásban csak eléptant a Zöld Demeter féligcsupasz, lengőhaju figurája, póznalábjával métereket lökött magán s rettentő bunkója átzugott a levegőben:

- Rája, rája, rongyos kuruc!

S elkiáltván magát Zöld Demeter, odatoppant a németek legsűrűjébe, bunkója másodszor is átzugott a levegőben s e bunkócsapás alatt tántorogva esett szét a piactéren Vakszmut ur, a németek egyik szakaszának hadnagya. Ám ugyanakkor ordítva kapott hátra Zöld Demeter, mert hátulról olyat sujtott valaki a tarkójára, hogy belérecsegett a nyaka. Megfordult erre Zöld Demeter s bunkója egyetlen csapásával három németet terített le a földre. De ekkorra ott voltak már az összes abauji mezitlábások is és repülve, furkóforgatás közt s elnyujtott üvöltéssel vetették rá magukat a császári emberekre. A vásáros nép szétfutott immár s házak mögé, kertekbe és pincék nyílásaiba bujt meg ijedt lihegés között. Uj meg uj németek rohantak a kavarodás felé, hol ekkor már vér csordogált a porban s számtalan holtak heverték a földön. Forrón tüzött le a nap, a Heckske felől egyre sikoltott és lázított a fölkelők sötét riadója, de most már mindig közelebről, a lány pedig ott állt az ablakban, csöpp állát megtámasztván a tenyerével s meredt szótlansággal nézte a piactéren duló verekedést.

S talán ugyanebben a pillanatban történt, hogy Nagylábu Dávid elkurjantotta magát a Hecksén, a holtak és haldoklók testein csatázván:

- Most támad Buga Jakab! Kitartás, rongyosok!

S ugyanekkor történt, hogy a bunkósboltjával hadonászó véreshaju Zöld Demeter is elkurjantotta magát a piactér közepén, mialatt kifordult-szemü németek hasán táncolt a mezitlábával:

- Itt van már Buga Jakab! Csapjátok a nyomorultakat!

S a szőlőskei országuton váratlanul csak előrontott Buga Jakab. Kordovánbőrü arca olyan lett e pillanatban, mintha külön is feketére mázolták volna. Előrerontott szótlán, elbusult haragjával s csákányt lóbálgatott hatalmas jobbmarkában és a nyomában gubás alakok toporzékoltak befelé a szűk uccából. És valahányszor egyet koppant Buga Jakab markában a csákány, mindannyiszor egy-egy németnek lett iszonyatos kinhalála. És ugyanakkor a Heckske felől is lezudult Nagylábu Dávid a maga tetveseivel és ugyanakkor számtalan ló patkójának csattogása verte föl a várost a bányácskai országut felől s messze-messze, valahol még a város szélén, vad lovasok vágattak errefelé. És hosszan elnyujtott, egetrázó vivátozás harsant föl a város északi pontjáról. A lány fölkapta a fejét, mert mintha Thuróczy neve vánszorgott volna el idáig az éljenriadalban.

Hát csakugyan Thuróczy Miklós jött ott valami nyolcvan lovas élén, a Thököli zászlói alatt.

De itt, a város közepén, egyre dult még a rettentő kavarodás. Kétségbeesve hátrált már a német, ám ugyanakkor lezudult a hátukba Nagylábu Dávid és csak elkurjantotta magát:

- Senkinek kegyelmet!

Hát nem lett kegyelem senkinek. Patak felé talán egy-szál német ha meg tudott menekülni, hogy ijesztő hirtívője legyen a gyászos ujhelyi vásárnak. Mert németek, számtalan németek feküdtek szerteszét a városban, halott németek usztak lefelé a Ronyván s tágranyilt szemmel néztek bele a kánikulai napba. S azalatt szünetlenül kiabált félre a fehérbarátok harangja s azalatt gubások, mezitlábások, nagyerdei kanászok, üvöltő hajduk és sokat bujdosott talpasok özönlöttek, egyre özönlöttek a város piacterére. S az alatt előbujt a nép is és ijedtében vivátot kiáltozott mindenkire. S azalatt, de most már a piactér közepén, keserűen sikoltozott a Fecske cigány meg a Daruláb cigány sipja, ugyszintén a medvetáncoltató pakulár tilinkója s Fecske meg Daruláb ekkor már, hadijelvény gyanánt, tyuktalut tüzött a hajába, a füle mögé. De a sipszóba és tilinkójajgatásba innen-onnan belenyekegett már egy-két gazdátlan csimpolya is, szomoruan, igen szomoruan:

*Hát az anyád él-e még?
Hát a fia ép-e még?
Rád-e, rád-e, rád-e, rád,
Rád-e borul riva még?*

De egyszerre egekvető riadal rázta meg a várost arról a részről, hová a bányácskai országot kanyarodik be. S a piactérnek azon a pontján, a fölzendült nemesek és jobbágyok kavargó tömegében s az eszük nélkül vivátozó városiak között lovasok bukkantak föl, Thököli Imre sokat rejtegetett zászlói alatt s a lovasok legelején gyász-szinü süvegében Thuróczy Miklós. Csákányt lóbált a kezében, de vér vereslett a csákánya kampóján. S cigányokat, tilinkót és dudaszót elnyelt és maga alá temetett a vad riadal:

- Vivát Esze Tamás!

Annus kisasszony is meglátta Thuróczy Miklóst s nem gondolván többet siránkozó anyjával, föltépte az ablakot, kihajolt és meglobogtatva keszkenőjét, kipirult arccal kezdett integetni az urfi felé:

- Vivát a magyar szabadság!

De Thuróczy Miklós ezt már nem látta és nem hallotta, mert megállás nélkül nyomult tovább Patak felé. Csak egy pillanatra bukkant föl a leány előtt, de észrevette azért a leány, hogy Thuróczy Miklósnak szomorú a tekintete. És ahogy eltűnt Thuróczy Miklós, utána tünedeztek a lovasok és gyalogosok, gubások, mezitlbasok, nagyerdei kanászok, üvöltő hajduk és menekülő talpasok. Pillanatra csendbe borult az egész Ujhely, duda- és sipszó se hallatszott már, csak a Szentiványi-házat vette körül valami hat baltáshajdu. S Annus kisasszony, ahogy kilépett a tornácra, Orgoványi András pontosan akkor kapaszkodott föl a lovára.

- Hát maga hová készül, András? - nézett föl csodálkozva a leány. - Csak nem akar itthagyni bennünket?

- Van már, aki vigyázzon a házra, édes kisasszonykám - s kezefejét végighuzta a bajuszán. - Meg oszt ugyanis az urfi után megyek.

- Ugy-ugy, Andris bácsi - könyörgött a leány. - Vigyázzon rá és mondja meg neki, hogy én hivatam haza. Csak egy percre jöjjön, de azonnal. Ugy mondja neki, édes Andris bácsi, hogy meghalok, ha nem fogad szót nekem.

- Megmondom neki, édes kisasszonykám, hogyan mondanám meg - és kifordult a hidon.

De amikor kint volt már az utcán, maga elé mosolygott, persze gyilkos gunnyal:

- Jó is lenne. Most csak hadd epesszék magukat a kisasszonyok!

Pedig ekkor még nem epesztette magát a kisasszony. Csak akkor keseredett el halálosan, mikor a félig karikáratágt-szemü, félig vaksi-szemü Pikó Demeter loholt be füligporosan reszketőlábu remondáján. Belohogott az udvarba s az urfit kutatta keserves pofával. A nemzeti asszony helyett azonban a kisasszony jött ki eléje. Pikó Demeter tisztán látta már, hogy ezuttal mégis csak karóba fogják őt huzni s tenyerével odakapván a véres hajához, fölsóhajtott:

- Hej, kisasszony, megvert bennünket az isten, de hogy! Mert Esze Tamás ezredes három nap óta németek börtönébe ül Barkaszó falujába!

S botjával jót huzván a beteg gebére, csak kíváncszorgott az udvarból s nekifohászott szegény Pikó Demeter testvér is a pataki országnak. S a szép kisasszony eddig ha tartóztatta is magát, most ráborult a tornác korlátfájára s úgy kezdett sirdogálni, de úgy, hogy még a halálos ellensége is megsajnálta volna, ha egyáltalán lett volna ellensége egy ilyen fiatal és kedves kisasszonynak. Thuróczy Miklós urfinak a házra strázsáló hat baltáshajdu-katonája is

csak elfordult a fejével, mikor a könyöklőre hajolva oly keservesen kezdett sirdogálni az a gyöngye kisasszony.

Sirt pedig ekkor Ujhely városában nem csupán Horváth Annus, hanem fenszóval jajgattak Ujhely összes anyái, feleségei, és leányai, mert alig maradt ember vissza a városban. Mindenki utánaszökött az Esze Tamás táborának. De most csak Ujhely jajgatott még. Három hét múlva azonban egyetlen jajkiáltás lett az egész Felső-Magyarország s Kassa városától Munkács városáig a haját tépte mindenki, aki életben maradt addig.

S Ujhely piacán, a Ronyva szélén, a Hecske oldalában, a Zsolyomka sziklái között, meg a bányácsi országúton ott feküdtek ezalatt a szerencsétlen németek. De őket nem siratta meg senki.

HARMADIK ÉNEK PATAKI VESZEDELEM

*Megismerni a kanászt
Ékes járásáruul...*

Ijesztő éjszaka bocsátkozott le Patak fölé.

Alig-délután történt, hogy valami Dudás nevű fejedelmi jobbágy lihegett be a külső északi kapun, az ujhelyi országut irányából. A parasztnak reszketett a lába, mert Ujhelytől idáig lelkenedett erőlködéssel tette meg az utat. Ahogy bedült volna a kapun, csak keresztet hányt magára:

- Minden katonát meggyilkoltak a vásárba! Éjfélre itt lesznek a rablók s le fogják vágni a pápistákat! Fussunk, jó emberek, fussunk!

A strázsa röhögött a paraszton, hogy ivott valahol és most félrebeszél az istenadta. De azért föltuszkolták a várba, a kommandáns elé. Kerekhasu, nagyfejű morva volt Dolacsek ur, a vár kapitánya, éppen némi borocskát szopogatott a fejedelmi pincékből s ahogy meghallgatta a reszketőszájú jobbágyot, a térdére csapván, jót nevetett:

- Ganz besoffen is der Kerl!

S elbocsátván az »egészen elázott« parasztot, a kommandáns ur maga is ázogatni kezdett. De ugy estetájban egy véres katona kiabált bebocsáttatásért az északi kapun. Ő már nem az országut felől jelentkezett, hanem a bodroglői lápok szélén botorkált idáig. Aludtvértől volt fekete a katona arca s a strázsa nem röhögött többet. Azonnal föltuszkolták a kommandáns elé s a kapitány ur, ahogy az orra alá tolták a féligájult katonát, egyszerre józan lett. Ijesztően józan lett.

- Mi van veled, te gazember?

A lázas német valahogy elmotyogta még, hogy a kilencvenhat emberből csak ő egymaga... csak egymaga... - S aztán összeesett a kommandáns előtt.

Erre pattant csak Dolacsek kapitány! A sarokból fölkapta kardját s kalap nélkül szuszogott át Badinyi János jószágigazgatóhoz, a belső udvar kapitányához. Berontott s kitérte fekete száját:

- Mein Herr, die Rebellen sind da!

Az ősz Badinyi fölemelte szeliden a fejét s hirtelen arra gondolt, hogy megbolondult ez az ijedt morva. Megértvén azonban a rettentő ujságot, époly szeliden mondta:

- A rebellisek sohase fognak fejedelmi urunk ellen vetemedni...

- De németek meg jezsuiták vannak a várban! - kiabált Dolacsek kapitány. - Azok a latrok pedig mind eretnekek s mocskos szájjal beszélnek a császár Ófelségéről!

- Hát akkor mirevalók a falak! - felelte nyugodtan Badinyi. - Hány emberünk van még? Négyszázharminc. Nos, föl kell fegyverezni a katolikusokat s a magyarhiten levők közül a nemeseket. S ha mégis ránkmerészkednének a parasztok, hát oda kell ágyuzni a kutyák közé!

- Ganz richtig! - lelkesedett a parancsnok. - Látja, ez okos beszéd, mein Herr. Az a bajuk maguknak mindössze, hogy nem tudnak kellő tisztelettel nyilatkozni az Őfelsége szentséges személyéről.

S szólván, eltávozott Dolacsek kapitány, hűséges fia az ő morva hazájának s halálraszánt alantas vitéze Lipót császár szentséges-egy személyének. Eltávozott, hogy az ágyuk mellé s a falakra parancsolja föl a gombakalapu vitézeket s hogy fegyvert adjon kezébe az összes katolikusoknak, az eretnekhiten valók közül ellenben csak a nemeseknek.

Hogy aztán a Bodroglak felől jött volna az este, újból a Badinyi szobájában volt Dolacsek kapitány, jelezvén, hogy fölkészült. Már nem vette annyira szívére a dolgot, sőt egyszerűen üveget dugdosván az orra alá, megvigasztalta magát, hogy csak részeges parasztok verheték agyon az embereit. Holnap mindenesetre két teljes századot indít meg Ujhelynek s kétszerannyi polgárt és parasztot fog fölakasztatni.

De a rendházból fölcsozogott közben három karimáskalapu jezsuita atya is. Ájtatosan, félénk arccal közeledtek Badinyi meg a parancsnok felé. A páterek magisztere megállt a küszöbön:

- Mit szól majd mindehhez a hatalmas császár? Minő haragra gerjed majd a mi legfőbb pátrónusunk! Pedig micsoda szive van! Legutóbb is három tehenet meg nyolc borjut juttatott sinylődő házunknak legmagasabb jóindulata. Mert hogy miránk mi következik majd, nem is kérdezzük. Az Isten tenyerében vagyunk mindnyájan... - s alázattal sütötte le szemét a magiszter, másik két társa pedig halk imát morzsolgatott mögötte.

- Csak nem kell megijedni, páterkám - veregette vállon Dolacsek kapitány.

- De az eretnekek kénköves tüzet fujnak ellenünk, kapitány ur...

- Csigavér, páterkám. Inkább menjenek vissza s imádkozzanak értünk, hogy jó kvártély várjon bennünket odafönn - és fölmutatott a mennyezetre. - No, csak semmi ijedtség, páterkák, a rebellisekért pedig majd felelek én magam! - és ezt már kedélyesen mondta Dolacsek kapitány.

A páterek sok hajlongások közt eltávoztak, Dolacsek kapitány azonban nem sokáig maradt kedélyes hangulatban, mert az öreg Badinyival a bástyákra néztek ki közben. A Bodroglak felől egyre süröbben hullámzott elő a félsötét. Holdvilág volt ugyan, de vastag felhők feküdtek a mennybolton. Hallgatott az éjszaka, de annál beszédesebb lett a Bodrog. Mert a Bodrog fekete vizén egyszerre csak holt katonák kezdtek uszni lefelé, beszakított fejü, fölfordult szemü katonái Dolacsek kapitánynak, akik tegnap este és ma hajnalban fegyverek alatt zörögve keltek még utra Ujhely felé s Ujhely felől most a Bodrog hozta őket vissza Patak felé. Usztak, egyre usztak a vizen s ha itt-ott kikandikált a hold s rátüzött megdagadt hasukra s viaszfényü arcaikra, az öreg Badinyi János magában mormogva tünődözött a kisérteti látványon. Dolacsek kapitány meg előrehajolt a bástya fokáról s meredt szájjal bámult le a szédítő mélységbe... Husz méterrel usztak, egyre usztak alatta az ő katonái s elsuhanván a bástya alatt, kihült tetemeik délnek ringatóztak a fekete habokon. Nézte-nézte őket Dolacsek kapitány, egyszer aztán visszatántorodott, tenyerébe kapta fejét és hangosan kezdett jajgatni a vár tetőpontján, ahogy soha még nem jajgatott addig. Az öreg Badinyi meg, aki nem ilyen dolgokat ért meg zavaros ifjúságában, szünetlenül morgott maga elé s később neszelgetni kezdett a Királyhegy meg a Széldomb irányába. De csönd volt, rémitő csönd köröskörül. A külső vár sáncaiból fojtott jelszót hallatott néha az istrázsa, a város uccáiból felcsörrentek olykor a polgárok fegyveres őrcsapatai s utána még ijesztőbb lett a hallgatás. Feketén gubbasztottak odalent a házak, csak a jezsuiták rendházában sápadozott két ablak s e két ablak felől örökösen egyhangu, altató mormolás szüremlett fel a magasságba. Közbe-közbe egy-egy hadnagy bukkant fel a bástyatetőn s jelentést hozott a kapitánynak. Seholy semmi ujság. A katonák lábhozott puskával örököden a külső sáncok tetején s a morva pattantyusok készen

állnak az ágyuk faránál. Badinyi meg Dolacsek pedig fülelgetve dőlt neki ezalatt a keleti bástya korlátfájának. Később olyan hirt hozott valaki, hogy Szalontay György, az átkozott végardói bíró a zendülők főcinkosa. Estefelé Ardó alatt látták a bírót, jó lenne talán megrohanni. Dolacsek kapitány erre harminc katonát ugrasztott ki a közeli Ardóra, de a harminc ember közül egyetlenegy nem tért soha vissza élve, ellenben éjfél előtt mind a harminc hanyattfekve ereszkedett már lefelé a Bodrogon s viaszfényü arcaikat a hold arcának fordították. És onnan alulról, ahogy himbálódzva ereszkedtek a Tisza felé, a néma katonák sorban elvonultak mégegyszer a kapitányuk előtt s Dolacsek kapitány irtózáttal fordította el a fejét, mialatt szeméből úgy szakadtak a könnyek, mint a záporosó:

- Ah, Herr Badini, 's ist eine schreckliche Nacht!

Az ősz Badinyi János azonban nem törődött a holtakkal, ahelyett összefont karokkal neszelgetett bele a kisértetjáró éjszakába. Éjfél körül lehetett már, mikor a bodrogközi ingoványok közepéből, de végzetetlen messziről, talán Vajdácská vagy Berecki alól, mélybánatu hang remegett át a nádasok fölött. Mintha bölömbika bőgött volna el kilenc határ sötétjén át.

- A Nyuzó Mihály angyalai - susogott maga elé az ősz Badinyi János.

Aztán szünet állt be, még nagyobb lett a csönd, csak a holtak ringtak lefelé a Bodrogon, de már ritkuló sorokban. Aztán éles és furcsán elhuzott hujjogató szaggatta meg az éjszakát, valahonnét a Megyer alól, olyan elnyújtott vonítással, mint amikor egyik farkas figyelmezteti a másikat.

- Az abauji mezitlábások - suttogta maga elé az ősz Badinyi János.

Aztán, de jóval később, a Széldomb irányából hallatszott valami éles kiáltás s mindjárt utána fény lobbant fel a Gomboskert hátában, de ki is lobbant mindjárt. S utána még ijesztebb lett a sötétség.

Az ősz Badinyi János erre már hátrafordult. Mögötte lélegzetfojtva szorongott Dolacsek kapitány, mert ilyen éjszakáról soha még nem hallott és nem olvasott csatáktól megrutított életében. S az ősz Badinyi János, belső udvari kapitány, halkán odaszólt most Dolacseknek:

- Siessen le, kapitány és járja körül szorgalmasan a sáncokat! Egy órán belül itt lesznek a gyujtogatók!

Ő maga tovább is ottmaradt a bástyán.

Ottmaradt, vaksötét fonta körül, csupán fehér haja volt az egyetlen derengő folt e vaksötétben. És a fehérhaju Badinyi János most, hogy magára maradt, nyugtalankodva rázta meg ősz üstökét s közbe-közbe fürkészsze hallgatódzott a tikkadt sötétségben. Így ment el vagy egy félóra. Akkor aztán váratlanul és megdöbbenően, csak egyet durrant egy nagy ágyu a vár nyugati kőfaláról. Tűz lobbant fel az ágyu torkából, a dörgés megrázta a falakat s riasztó visszhanggal dördült meg tőle az egész vár, tüzes golyó zugott át az éjszakán, a gránát mély hörgéssel dobant le a Gomboskert legközepébe, ott aztán ki is aludt. Pillanatig ijesztő némaság lett rá a felelet, de csak egy pillanatig. Mert a második pillanatban már fenyegető kiáltás jött rá a Gombos nevű szőlőhegy oldalából. Elnyújtott és dühös fenyegetés az éjszakán keresztül:

- Ne lüjj német, mert meghalsz!

Az ősz Badinyi János tudta, hogy ezzel az ijeszteéssel csak annak a hamis, istentelen, tolvaj, ördögi praktikájú, eretnek, országpusztító, tökéletlen, bitang és rezesorru Majos Ferencnek latoremberei szoktak fenyegetőzni. És Badinyi János percet se mulasztva kezdett szaladni lefelé a bástyáról, de még nem ért le a belső udvarra se, mikor az északi kapu előtt hirtelen

láng csapott fel s tűzbeborult valami kazal vagy magános csürtető. És az északi kapu előtt ugyanakkor mennyrengető ordítás rázta össze a sötétséget:

- Hozzá, csak hozzá!

Badinyi most már esze nélkül futott be a kapitányi házba s magára csatolván egy másfélöles fringiát, lórapotott s úgy kezdett vágatni az északi kapu irányának. Az uccákon a polgári őrcsapatok rohantak ugyancsak az északi kapu felé és nem voltak sötétek többé az uccák, mert kívül az északi kapun most már haragos láng zugott egy kazaltetőn s tűzbe kapott már két viskó is a hécei részen, tehát csakugyan megjöttek a gyujtogatók. A külső sáncon lihegve puskáztak már a katonák, mire odáigért Badinyi János.

- Csak serényen a kutyák közé, akik fejedelmi urunk vára ellen vetemedtek! - biztatta az öreg a polgárokat.

Aztán elsietett a katonák mögött s kemény szavakkal bátoritgatta őket:

- Ne sajnáljátok a puskaport, legények! Gyilkoljátok a bitangokat!

A gombakalapu németek meg a laposorru cseh legények pedig dolgoztak kétségbeesve, biztatni se kellett őket. Mert tudták, hogy nekik se fognak irgalmazni azok az Istentől elrugaszkodott bitangok, akik lent hemzsegték ezalatt a tűz kísérteti röpködésében, cikázva táncoló és kavargó tömegben, kifordított fekete gubákban s veszett kurjongatással vetették rá magukat a sáncre. Földről pedig kimért közökben és vad nyugalommal puskáztak lefelé polgárok és katonák s minden sortüzre jajgatás hallatszott alulról. De a gubákba bujt kanászok nem sokat törődtek a puskákkal, mert egyrésztük átbukdácsolt már az árkokon s most a földhányások ellen kezdtek előregomolyogni. S a tűz ijesztő fényénél, a fölkerekedett szélben, félig izzó-vörösben táncolva, félig a sötétben henteregve, gyászszinü báránysüvegekben, dühtől kitátott szájaikkal olyanok voltak, mintha az ördög apostolai lettek volna. De a legijesztőbb alak mégis Szalontay György, a megugrott végardói bíró volt e marcona alakok között. Szalontay György, aki ott rikácsolt ezalatt a felhőkig vöröslő kazal aljában, először két csupasz karját rázta meg a németekre s rettentőt káromkodván, dühében levágta fejről a rongyos süveget és mig haja röpködött a szélben, előkapta kurtanyelű fejszóját s még egy utolsó átkot küldvén a császári emberekre, megnyálazta a markát, kétmarokra fogta a fejszét s kettőt-hármat taszítván magán, nekilendült a kapunak:

- Baltára, gyerekek!

S a szélben lobogó sörényével és csikorgó fogakkal nekivetette magát a kapunak, hol ekkor már eszeveszetten dolgoztak a baltások. Minden csapásuk nyomán egyet reccsent és szilánkokban kezdett csattogni a kemény tölgykapu. A többiek meg egymás alá feszítvén vállait, egymást tologatták fölfelé a földhányáson, de aki már fölért volna és gyilkos csapásra lendítette volna baltáját, szétvert koponyával fordult le a mélységbe. Mert odafönt halálraválva toporzékoltak a németek meg a vacogó polgárok s akit egyszer elért kardjuk vagy buzogányuk, menten meghaltak egytől-egyig. Így fordult le a tetőről Ruzka Mihály, aki Szürnyegre való volt s a kanászok egy részét személyesen terelte össze a lazonyi erdőkből és hanyattvágódott a mélység felé az abarai születesü Tuba István is, éppen mikor egy hátráló német őt vágta fejen s tenyérsi lyuk támadván a Tuba István fején, azonnal vége lett. És vége lett számtalan másoknak is, sikerült letaszítani egynéhány lompost is földről, akiket odalent nyomban agyonverték a baltások. És ilyenkor még dühödtebb méreggel rontottak előre a baltások: a legtöbb buzogánycsapást ugysis fölfogta a guba... De a kaput egyre vadabbul döngették a Szalontay savanyuszájú legényei, legtöbb keserőséggel maga Szalontay és az ősz Badinyi János hiába futkosott keményen a földhányáson s hiába zugatott le lófej nagyságu köveket, meg tüzes rőzsét a kanászok nyakába, mert egy észrevétlen pillanatban a kanászok

nyakába kapaszkodva csak fölbukkant a kapu fölött a röpködőhaju és fogát csikorgató Szalontay György s megforgatván cikázó baltáját, egy nagyot kurjantott:

- Utánam, gubások!

De amikor ezt kiáltotta volna és nekivetette volna magát az ősz Badinyi Jánosnak, aki szembezállt vele és megmarkolta fringiját, abban a pillanatban a hátába lőtt valaki Szalontay Györgynek, a csunyán káromkodó végardói birónak, de oly közelről lőtte háton, hogy Szalontay hátán meggyult a guba, ő maga pedig megingott és kettőt hentergett lefelé. Örömditás harsant végig a sáncon. De korán örvendeztek odafönt, mert Szalontay György meghempergetőzött ugyan az árok fenekén, más baja azonban nem esett s talpraszökvén Szalontay György, most már égő gubájában rohanta meg a kaput, a fogát meg úgy csikorgatta, hogy meghallották a földhányáson meg a falak tetején is. És aközben olyan dühös volt, hogy mérgében a sajátmaga fejét csapkodta, egyszer aztán egy nagyot kiáltott:

- Meggyöttek már Petrahó felől is! Hozzá csak, hozzá, gubások! Verjük át a másvilágba ezeket a bélpoklosokat!

S elkiáltván magát, döngetni és aprítani kezdte a kaput, Petrahó irányából, a belső vár felől pedig egyre jobban közeledett ezalatt valami újabb zürzavar riadalma.

Hej, meghallotta ezt a riadalmat az ősz Badinyi János is! Meghallotta, nem tetszett neki sehogy se s rákiáltván a németekre, hogy haljanak meg inkább, de egy lépést sem szabad retirálni, lóraszökött s úgy vágatott végig a város nagyuccáján. És mialatt vágatott volna, a belső vár déli része felől újabb kurjongatás rázta meg az eget:

- Hozzá, csak hozzá! Ne féljete, mezitlábások!

A kordovánképü Buga Jakab sokat kódorgott erdei bujdosói, ugyszintén a savószemü és csüngőhaju Zöld Demeter féligcsupasz mezitlábasai rohanták meg ott a meredek falakat. Meglapulva, lábujjhegyen lopódzott a belső vár tövébe e két vakmerő fickó s a láthatatlan sötétségen át hirtelen csak mászni kezdtek az egymás nyakán és vállain és csak a falak tetején kezdtek hozzá az ijesztésre szánt kurjongatáshoz. De talpon voltak a németek és a falak tetején várták őket és a falak tetején olyan öldöklés indult meg, hogy - az akkori krónikásokat lapozgatván - még ma is megretten az olvasó. Puskával meg alabárdal védekeztek a Lipót császár Patakon szorult katonái, fokossal meg bunkósbottal dolgoztak a Buga Jakab és a Zöld Demeter halálrakeresett legényei és a sötétségben magyar a magyart vágta, német a németet vágta és taszigálta lefelé vagy ráncigálta magával a gyilkos mélységekbe. El lehet mondani, hogy itt valóban vér ömlött a falakon, ez a vér meggyült az árokban, onnét aztán lecsurgott a Bodrogba s ezen az éjszakán véres lett a Bodrog vize... És mialatt ilyen soha nem hallott öldöklés folyt a déli falakon, az ősz Badinyi János már a vár belső udvarán csattogott a lovával, de itt egyszerre megrettent. Mert ugyanakkor a farkasok üvöltéséhez hasonló elnyújtott vonítás zúgott fel nyugat felől is, a Gomboskert irányából. Olyan volt ez a vonítás, hogy még a kemény Badinyi János is megrettent miatta...

- Huj, huj-rá! Hujj!

Badinyi megrettent és keresztet hajigált magára:

- A Majos Ferenc üvöltő talpasai...

S most már lóhalálban rontott a nyugati kapu felé és az ősz Badinyi Jánosnak elállt a szive attól, amit ott látott! Mert a nyugati részen, az árkokon át, a külső sáncon keresztül úgy ugráltak befelé a lator Majos Ferenc gézengúz talpasai, mint a pokolbeli ördögök. Majos Ferenc maga akkor csuszott le odakint a lováról s megpillantván a falon Badinyi Jánost,

előkapta a kulacsát, fölmutatta a magasba és akkor olyat röhögvén, mint egy ló, a röhögéstől rángva kiabált fölfelé a huszonhét esztendő óta bujdosott Majos Ferenc:

- Hát te is a németekkel, Badinyi János apám? No, akkor iszok egyet az egészségedre, mert ugyanis megdögölsz a császároddal együtt!

S kortyintván egy hosszut, messzire hajította el az üres csutorát és akkor kieresztvén hangját, fölordított annyi dühvel és oly bánatosan, hogy könnyek potyogtak ki a szeméből:

- Csak most az egyszer még, fiam! Csak most szurjátok, öljétek, aprítsátok édes kis hazánk gyilkosait! Te pedig, Isten - és itt fölvetette arcát a sötét mennyboltnak -, ne segíts most nekünk se, azoknak a piszkosoknak se, csak nézz le a magasságbul és csóváljad fejedet a csodálkozás miatt, hogy mit fog most mivelni az a szegény Majos Ferenc! Hejj!

S hörgésbe fult a toroka szegény, nagybánatu Majos Ferenc gyalogsági kapitánynak. És mert butykos-bort is öntött magába az imént, olyan bátorság szállta meg, hogy szájába kapta meztelen kardját és akkor a pusztán két kezével rohant neki a sáncnak, miközben háromölesekkel lökött magán rettentő talpaival. És átszökvén a sáncon, ott termett a földhányás tetején, a földhányásról meg az üvöltöző, véres szemmel és tátott szájjal ordító s fölfelé kapaszkodó talpasok hátán keresztül, a kétségbeesetten dulakodó németek szakadatlan puskázása és zürzavartól érthetetlen kiabálása közt, az északi kapu irányából idáig vereslő tüzek ijesztő fényében egyszerre csak fent volt a falon Majos Ferenc. Legelsőnek volt fent a tetőn s rettentő kardját ahogy megsuhogtatta a levegőben, a németek karikáradülledt szemgolyókkal kezdtek tágulni előle. Megsuhogtatta kardját Majos Ferenc, rebellis latroknak huszonhét esztendő óta bujdosott szegény rezessorru gyalogsági kapitánya és ahogy megsuhogtatta, egy német meg egy morva szörnyethalt ettől az egyetlen csapástól s Majos Ferenc minden csapás után egy igen bánatos kiáltott:

- A huszonhét nyomorult esztendőmért!

- A szegény hugom gyalázataért!

- Az apám kinhaláláért, akit parázson piritottatok meg! Hejj!

Vagy huszan rohantak rá az esze nélkül toporzékoló kapitányra s az ősz Badinyi János tántorodás nélkül tüzelte a németeket, maga is szaporán osztogatva a halálos csapásokat. De késő volt már minden. Hiába rohanták meg huszan a duhaj és megveszett Majos Ferencet, mert akkor már száznál több talpas táncolt és hujjogott a falakon. Huszan kapaszkodtak bele Majos Ferencbe, ám Majos Ferenc egyet kanyarított magán csak és tiz lompos német széles ivben kalimpált le róla lefelé az árokba, a többi tizet pedig a talpasok szaggatták széjjel. Az ősz Badinyi János ekkor saját maga állt Majos Ferenc elé, rettentőt sujtott a fejére, de Majos Ferenc egyet ugrott félre, aztán egyet suhintott rettentő kardjával és aközben csaknem elsírta magát mélységes bánatában:

- Sajnálak, Badinyi János apám, mert magyar embernek hittelek! - s aközben lerepült a feje az ősz Badinyi Jánosnak. - De disznó ember voltál, Badinyi János, mert magyar voltál s mégis odaálltál a némethez! - s széles talpával egyet rugván az ősz Badinyi János hasán, a fejetlen törzs is utánagurult az elrepült fejnek.

Majos Ferenc mégegyszer és utoljára ráordított a talpasokra:

- Csak most még, fiaim! Csak most az egyszer szurjátok, öljétek, aprítsátok híres kis hazánk megnyomorítóit! - s itt már levetvén magát a falról, a kurjongató talpasok lelegején rávetette magát a retiráló németekre.

S rávetvén magát a retiráló katonákra, példátlan öldöklés kezdődött meg a vár nyugati részében. Hulltak a németek, hulltak a Majos Ferenc talpasai s nem volt kegyelem egyik oldalon

se, de nem is kért kegyelmet senki. Itt már csak menekülni vagy meghalni lehetett. Nohát a császár katonái se adták könnyen az életüket, akiknek legközepe egy rengőhasu, pipacsormányzatu kapitány rikácsolt és osztogatta a rettentő ütések: maga Dolacsek kapitány. Fújt és könnyezett bus szégyenében, lépésről-lépésre tüzelgette kétségbeesett katonáit, neki magának öles fringia volt a jobbkezeben, kurta dákos a balkezeben: úgy vagdalkozott minden irányba. S rémült nekibusulásában hol itt, hol ott tört előre egynéhány lépést s mennykőcsapásai alatt hulltak, egyre hulltak a mindenre elszánt latrai Majos Ferenc huszonhét esztendő bujdosott szegény gyalogsági kapitánynak, aki rézszinben harsogó orrával legelől dulakodott és keserítgette a talpasokat. S most már érezte Dolacsek kapitány is, hogy mire jönne a virradat, emberei az utolsó lábíg halva fognak feküdni a keskeny uccákon meg a vár piacterén.

Hát meg is haltak, de sokkal hamarabb még!

Mert Zöld Demeternek meg Buga Jakabnak nem sikerült ugyan megvenni a falakat, pedig másfél óra óta tizenhétszer másztak be immár a petrahói bástyákon, ám az ellenkező részen hirtelen csak fölfeszítették a kaput a kanászok és Szalontay György maga tüztől lobogó gubában nyomult be elsőnek abba az uccába, mely a kálvinisták gazdátlan kollégiuma előtt futott a belső-vár felé s véres baltája valahányszor egyet villant, jajveszékelve kezdtek menekülni a németek, miután a polgárok már előbb eldobták a fegyvert s házaikba futottak széjjel. És mikor az északi kapun dühös gubásaival betört volna Szalontay s hirtelen vad ordítás rázta meg a várost, Dolacsek kapitány kiáltozni kezdett, hogy most már csak hátrálni, a belső-várban elzárhatják magukat s majd nyernek vele legalább három napot. De alighogy ezt kiáltotta volna Dolacsek kapitány, a betört északi kapu felől újabb riadal rázta meg az itt-ott már kigyult várost és ugyanakkor számtalan patkóknak csattogása hallatszott. Mert az északi kapun akkor rohant be lovasai élén Thuróczy Miklós lovaskapitány és átgázolván a Szalontay György kanászain, most már e kókadtbajszu huszárok kezdték aprítani a jajveszékítő németeket. Aki elhányta volna a puskát s a térdeire hullva tartotta volna fel a kezét, annak a lovasok egyetlen csapással szelték kétfelé a koponyáját. Mert Thuróczy Miklós idejében kiadta a rettentő parancsot s most is, amint fekete lován és fekete süvegében hol itt, hol ott bukkant fel a rémült kavarodásban, csákányát magasra emelte s úgy kiáltozott a huszárok felé:

- Senkinek kegyelmet!

S előreszökvén lovával, a németek retiráltak, egyre retiráltak. És Dolacsek kapitány alatt is egyre retiráltak a németek, de nyugati irányból. Mind a két csapat a belső-kapu felé retirált és ha jókor érhetik el a hidat, néhány napig mégis tarthatják magukat odabent s azalatt a gyászos pataki pusztulásról csak hirt lehet küldeni valahogy Nigrelli kassai generálisnak, a szendrői kapitánynak, vagy az egi németeknek. Jól tudta ezt nem csupán Dolacsek kapitány, hanem Thuróczy Miklós is, tehát néhány száz lovasával váratlanul átcsapott az egyik melléksikátoron, hogy hátába kerülhessen a kétfelől is hátráló németeknek. Ugyanakkor pedig a vár három bástyatornya felé próbált figyelgetni Thuróczy Miklós és pedig növekvő aggodalommal. Mert a tornyokra rég ki kellett volna már tüzni a Thököli zászlóit Nyuzó Mihálynak s a sárral bekent-képü angyalainak...

És mialatt Thuróczy Miklós megeresztett kantárszárral rohant vágatást a melléksikátoron át s a nyomában néhány marcona lovas csattogott, hogy hátbaüthesse a németeket, azalatt Nyuzó Mihály angyalai is megtették a magukét s ezáltal teljessé lőn Patak veszedelme.

Nyuzó Mihály valami hetven-nyolcvan bitang-hajduval tudvalevően három nap óta kuporgott már a Bodrogló nádasaiban s kákatövön guggolva szimatolgattak Patak felé, mikor gyulnak ki Ardó felől vagy Petrahó felől a jeladó tüzek? És amikor Szalontay Gyuriék fölgyújtották volna az első boglyát, Luka alól halk neszszel megindultak az »angyalok« is. Mire a kispataki partra értek volna, odaát zengett már a város, Zöld Demeter és Buga Jakab eszeveszetten próbálgatta újabb és újabb rohamait, Szalontay György akkor még nem tört be a kapun, de a

guba égett már a hátán, Majos Ferenc pedig oly szivrehatóan üvöltözött a Gomboskert felől, hogy idáig-rengett iszonyatos toroka. S mikor azután Nyuzó Mihály a kispataki partig sompolygott volna az angyalaival, akiknek rettenetes bunkó volt minden fegyverzete, Nyuzó Mihály hadnagy ur meg az angyalok egyszerűen nekiereszkedtek a Bodrognak s a fülig-érő vízben átlábolván a folyót, a tulsó parton, a vár legmeredekebb oldalán lerázták magukról a vízcsöppeket, mint a liba, akkor sárral kenték be a pofájukat s azután a fülcsendítő csöndben mászni kezdtek fölfelé a falakon. S Nyuzó Mihálynak oly szerencséje akadt ezuttal, mint még egyszer se sanyaru bujdoklástól megnyomorított életében. Mert az általános öldöklés közt a vár e legmagasabb pontjáról kerekelt oldott minden német és csak így történhetett, hogy Nyuzó Mihály a nagy csöndben minden nesz nélkül föllopózkodott a bástyákra. Volt pedig ez úgy félhárom tájban éjfél után. Akkor volt ez, amidőn Thuróczy Miklós huszárjaival odatoppan már a belső kapu szabad hidjára s hátfafoghatta a Szalontay elől menekülő németeket, meg a Dolacsek hátráló legényeit. És akkor történt, hogy a vár három tornya fölött váratlanul csak tüzek gyultak ki, a tüzek fölött fölcattantak a Thököli Imre Máriás-lobogói s ugyanakkor hármassal zengett föl a tornyok körül s rázta meg a kétségbeesésbe merevült várost. Fölről jött ez az ordítás, mintha a mennybolt harsogott volna föl háromszor egymásután:

- Vivát Thököli király!

- Vivát a magyarok szabadsága!

- Vivát Esze Tamás!

Ez a harmadik ordítás volt a legijesztőbb. Olyan ijesztő volt, hogy fölemelték rá fejüket a szerteszt haldokló kurucok s megpillantván a tornyok alján ugrádozó Nyuzó Mihályt és angyalait, mint megannyi fekete sátánt, nyugodtan hajtották vissza haldokló fejüket: - vivát E...sze Ta...! És meghaltak. És meghaltak a németek is. Meghalt Dolacsek kapitány is. Dolacsek kapitány keserű hátrálása alatt e háromszori ordításra kapta vissza legelőször rut gondoktól megzavart fejét és csak ekkor vette észre, hogy a belső vár kapuja felől kieresztett kantárral zúgnak feléje a zendülők lovasai s a lovasok előtt a vértől maszatos dolmányu és pernyétől szennyes arcu Thuróczy Miklós. És hátrakapván a fejét Dolacsek kapitány, tudta mindjárt, hogy eljött halálának pillanata, megfordult tehát néhány puskásával, kétmarokra ragadta öles fringiját s vérbefuló szemmel vetette rá magát Thuróczy Miklósról. És ott helyben meghalt volna Thuróczy Miklós urfi, mert az első pillanatban nem látta meg a feléje rugató dühödt morvát és hajnalra keserves könnyekkel siratgatta volna őt az édesanyja, meg Horváth Annus kisasszony, ha az utolsó pillanatban hozzá nem ugrik az öreg Orgoványi András és baltájával fel nem fogja a Dolacsek kapitány fringiját. Megfordult erre Thuróczy Miklós urfi is, kavart egyet maga fölött a csákányával, a csákány átrengett a levegőben és ahogy lecsapott, Dolacsek kapitány még egy utolsót kiáltott és oldalt kalimpálván, szörnyet halt, piros vére pedig csöpögni kezdett a Thuróczy Miklós csákánya hegyéről.

Ekkor már közel volt a virradat. Mire pedig kialudt arcával jelentkezett volna a Bodrognak távoli karimáján, Thuróczy Miklós bent ült már a vár vöröstermében s élő német egy sem akadt az egész Patakon, mert aki mély kinok közt haldoklott volna még valahol, fejszével meg csákánnyal ütötték agyon, miután előbb megrugdosták vagy szembeköpdösték a szerencsétlent.

Jött tehát a virradat s Thuróczy Miklós bent ült az ifju Rákóczi herceg vörös tanácsstermében. De most nem tanácskoztak, most csak Thuróczy Miklós osztogatta sebtiben kemény parancsait. Fáklyák vörös fénye lobogott a boltíves teremben, a vértől maszatos dolmányu és pernyétől beszennyezett arcu Thuróczy Miklós széles karosszékre ereszkedett és mialatt alulról egyre nyugtalanabb zúgással csapott fölfelé a lárma és a rikoltozás, sőt itt-ott éles sipszó kezdett sikoltozni s helyenként vad és lázadó erővel nyögött fel két-három duda is, - a lázadók vezetői félkörbe sorakoztak. A félkör előtt öszbefordult hajával, kopott palástban és lebecsá-

tott fejvel várakozott Kabay Márton tiszteletes ur, a hét hajduváros bujdosó prédikátora, akinél keserűbb szilajssággal ember soha még nem lázított a német ellen.

- Nos, tiszteletes uram - fordult hozzá Thuróczy -, hogy kezdődik a kiáltvány?

Kabay Márton tiszteletes ur letette süvegét, amire Thuróczy is fölállt, a vezérek viszont sötét homlokkal néztek maguk elé. És olvasni kezdett a tiszteletes ur:

»Gratiosissimi nostri domini regni Hungariae principis Emerici Thököli colonellus Thomas Esze de Tarpa una cum caetero equestri et pedestri militari ordine...«

- Helyes, helyes - bólintgatott Thuróczy és a többiek is bólongattak. - A pátenst most hirdessék ki magyar nyelven a várpiacon, a nyargaló-csapatok pedig késedelem nélkül ugorjanak lóra s még a mai napon hirdessék ki szerte a kiáltványt. Neked, Buga Jakab testvér, Szendrő felé kell száguldanod a hegyeken át! Te, Zöld Demeter testvér, meg se állsz a kassai ország-utig! Szalontay György hadnagy uram a Hajduságot lázítja fel s Rakamaz alatt magához szedheti a Tyukodi pajtás embereit is! Nyuzó Mihály hadnagy uram pedig iziben Szerencs felé vágat s a szerencsi házból nagy tisztelettel s hétszer a földre borulva Patakra fogja hozni szentséges fejedelmi urunkat, herceg Rákóczi Ferenc önegységát! Megértette?

Nyuzó Mihály, régi sebektől rut arcu hadnagy keményen tisztelgett:

- Megértettem, kapitány uram!

A többiek is tisztelegtek s fegyverek sulyától csörögve megindultak kifelé. A teremben csak a ragyától kivert s italoktól gőzölgő Majos Ferenc maradt vissza, rebellis latroknak huszonhét esztendő óta bujdosott szegény rezessorru gyalogsági kapitánya. Kint erősen hajnalodott s a város felől egyre vadabbul hömpölygött a láрма és a rikoltozás. De minden lármát tulharsozott Kabay tiszteletes ur, amint mennydörögve olvasta fel a kiáltványt, valahol a vár piac-terén. Magából-kikelt hangja itt-ott bedübörgött a vörösteremig:

»...Az élő egy Isten szerelmére kérünk és intünk titeket, hogy aki szegény hazáját és nemesi szabadságát igazán kedveli s a német láncoktól szabadulni óhajt, tüstént fegyvert ragadjatok és Patak várába siessetek!... Akik tüstént nem jösztek, nyársban fogunk vonni titeket és tűzben forgatunk meg!... Mulhatatlan gyertek azért, ti hires magyarok, hitünk, hazánk s régi privilégiumaink oltalmára...«

- Nos, Miklós öcsém - vetette föl széles homlokát Majos Ferenc -, hát engemet mivégből fogtál vissza? Talán másodszor is izent valamit Tamás? Mikor indul?

Thuróczy Miklós sötéten legyintett rá:

- Talán sohase...

Majos Ferenc huszonhét esztendő óta bujdosott szegény rezessorru gyalogsági kapitány olyat hőkölt erre, mintha mellbevágták volna, a szeme meg karikára tágult. Thuróczy Miklós pedig szótlánul intett az ajtó felé, az ajtóban ott bánkódott a vén Orgoványi András, aki is fölfogván az intés értelmét, eltűnt az ajtón, de két pillanattal rá visszatért, maga előtt noszogatván befelé a félig nyitottszemü, félig dagadtszemü Pikó Demeter testvért...

- Nos, Demeter testvér, hát hogy is történt? - kérdezte Thuróczy.

Mire Pikó Demeter testvér előadta másodszor is, hogy Barkaszó falujában megfogták a németek Esze Tamás ezredet. Vagy ötvenen rohantak rá, éppen amikor indulni akart volna Esze Tamás a Hegyalja felé. Véletlenül kevesedmagával volt az ezredes, hát leteperték. Ötvenen rohantak rá, tizet abból az öklével vert agyon Esze Tamás, ötöt magát is, mármint Demeter testvért, úgy csapta vakszemen valamelyik ebadta, de sikerült kereket oldania, mert az ezredes odakiáltotta neki, hogy vigyél hirt kutyasorsomról, Demeter fiam! Hát ő be is

rohant először Tarpára s ott elordította magát, hogy siessetek a Tamás bácsi szabadítására! Azután idáig kutyaagolt keservesen, de elkésett. Pedig meghagyta neki Esze Gábor hadnagy ur, mármint az édes unokaöccse Tamás ezredesnek, hogy vágtaon mindjárt Thuróczy kapitány urhoz, mármint a tekintetes urfihoz, hogy fogja vissza az embereket, amíg ujobb jeladás nem érkezik Bereg vármegye felől... - Hát most karóba fogják vonni halandó testrészeimet, tekintetes urfi - fejezte be Pikó Demeter testvér.

Rezesorru Majos Ferenc gyalogsági kapitány még mindig ugy állt, meredt szájjal, mintha elállt volna a szava, Thuróczy Miklós pedig fölnevetett:

- Hát ez a Tamás bácsi legujobb izenete, Majos bátyám! Későn jött. De ha nem jön későn, én akkor is megindultam volna. Barkaszó felé százötven Thököli-huszárt küldtem még az este, majd csak előhozzák Tamás bácsit. Vivát Esze Tamás! - s erőltetett kedvvel csapott rá a góliát Majos Ferenc vállára: - Legföljebb meghalunk, de ugyis meg kell halni egyszer...

Majos Ferenc egyszerre föltaálta magát és most már ő csapott a Thuróczy vállára:

- Vivát Esze Tamás! - s nyakába esett a fiatal kapitánynak. - Csókolom az eszedet, Miklós öcsém, ezt jól megcsináltad! Büszke vagyok rád, meghalni pedig gyerekjáték ugyan, de mégse olyan könnyű. Lásd, én huszonhét esztendő óta bujkáltam és siratgattam nyomorult állapotomat...

Thuróczy ráparancsolt Pikó Demeter testvérrre, hogy lakat legyen a száján s elbocsátotta. A vár piactere felől pedig egyre szilajabb erővel zugott ezalatt a rikoltozás, egy sereg duda nyegegett már odalent s száz meg ezer láb rengett és dobogott a csimpolyák rekedt ütemeire. A teremben most már csak ketten maradtak.

- Mi az ujság odalent? - kérdezte Thuróczy.

- Semmi, szerelmetes öcsém. Kiadtam a parancsot, hogy azokat a városi bitangokat, akik ellenünk vetemedtek, megsarcolhatják, hordóikat kiürithetik, boraikat megihatják...

- Rászolgáltak, - bólíntott Thuróczy.

- ...de senkinek életét ne bántsák. Aki pedig fejedelmi vagyonhoz nyulna, menten karóba tolatom. De mért nem iszol, édes-egy öcsém? - s tele butykost rántott ki a kurta ködmönkéje belsejéből. - Vivát ez a mi romlott, híres kis Magyarországunk!

A Bodrogek köz távol peremén talán ugyane pillanatban toltta föl fejét a nap. Álmos szemmel, vörös arccal nézett körül először, néhány szünetig ugy maradt odaragadva a láthatár aljára, akkor egyet pattant s megindult égi körútján. És ahogy másodsor is körülnézett volna vörös szemhéjával, két viaszarcu jezsuita papot látott meg a belső vár sáncában, akiket éppen akkor taszigáltak fegyverrel és köpdöstek szembe a félig-részeg kálvinisták. Mert amikor egetrázó üvöltözések közt betörtek volna az eretnekek, a három halálravált atya a sáncárok bokraiban rejtőzött el s szapora imák közt könyörögtek segítség után. Segítség helyett azonban az eretnekek jöttek utánuk, tüvé tettek minden zugot s mikor az első dühös kálvinista a bokrok közt kitapogatta valamelyik páter lábát, ujjongva kiáltott fel:

- Itt vannak, imé, az ebadta papjai!

S az első jezsuitát kiráncigálván a talpánál fogva, ott helyben leütötte. A másik kettő erre rimánkodni kezdett, de a kurucok szembeköpdöstek őket, ugy röhögtek:

- No, ti nyuzóvonó ebadta pápisták, most meg fogtok döglenni!

S a részeg lázadók a piactér felé kezdték lökdösni maguk előtt a két papot, hogy retentő kinok közt keresztrefeszítsék őket. S meg is haltak volna a jezsuiták, ha véletlenül szembe nem jön velük Kabay tiszteletes ur. A fölzendült kálvinisták prédikátora fölötte fölgerjedt az indulattól:

- Hát nem hallottátok, istentelen emberek, hogy a mások hitét mi nem bántjuk! Rossz kálvinisták vagytok, takarodjatok! - s a hálálkodó jezsuita atyákat visszavezetvén a rendházba, öröket állíttatott a kapujok elé. A két megmenekült páter pedig szörnyű félelmeket állt ki odabent, mialatt köröskörül a téren, a templom és a rendház előtt fergetegben tombolt a hajduk és a kanászok tánca.

Soha még annyi vadsággal nem járták!

Mert amikor betörték volna a várba, először a hordókat verték fel. És amikor Czigánd felől fölbujt volna a nap s a sokat kódorgott szegénylegények meg a bitangtalpasok bortól gőzösen, tántorogva kezdtek volna visszabotorkálni a piactérre, a piactér egyik sarkában, kórakásra mászva fel, hirtelen csak szájához illesztette a sipot Fecske cigány meg Daruláb nevű dáde-társá, valahonnét közéjük botlott három darab idegen roma is, talán Rudabányácskáról s az öt szál harci művész, győzelmi jel gyanánt, tyuktaluval tüzelte tele tömött sörteháját. És Fecske cigány körülpillantván a téren, elkiáltotta magát:

- Gyöztünk, urak, válogatott legények!

És akkor szájába illesztvén a pikula sipját, rásikított arra a viharos és keserítő hajdutánkra, amelyhez fogható ütemeket elképzelni nem lehet másat:

*Telekes bocskor - gyöngyös kapca,
Járd meg, tubám, járd meg!
Vörös nadrág - sárga csizma,
Járd meg, tubám, járd meg!*

És ahogy fölrikoltottak a sipok, a féligázott hajduk mindenfelől szakadni kezdtek a piactérnek s néhány pillanat múlva már valami százan dobogtak és rengtek, mintha sarkaikat akarták volna széttiporni a kövezeten. Először egyhelyben topogtak körülr és rugdosták a földet s tenyereikkel csattantván egy nagyot a lábukszárán, ledobbantak a földre, ugyanakkor éles kurjantással a levegőbe hányták fel magukat, összebokáztak a levegőben, megint ledobbantak s kardjaikkal a földet paskolták, hogy szikráztak alattuk a kövek. Az öt vályogvető pedig ijesztően sikított tovább:

*Majd elmenyünk a kocsmára -
De éngem is várj meg!
Megjárom én a kopogót:
Tubám, te is járd meg!*

Félcsipőre rakott kézzel rugdosták a földet a hajduk s csattintottak a tenyerükkel vagy egymás kardjára csörrentettek, ami ijesztő kíséretet adott a vad melódiának. Minden tenyércsattintásra egyszerre azt kiáltották: hopp! és minden kardcsörrenésre egyszerre azt kiáltották: hujj! Aztán ledobták a kardokat s a kardok fölött cifráztak szemvakító gyorsasággal s az ütemek végén egyszerre dobbantak le a talpaikkal, hogy rengett és dobogott bele az egész vár. De mindig többen és többen dobogtak és amire jött volna a nap, már vagy négyszáz hajdu rengett és hujjogott s a város felől egyre özönlöttek befelé a nagyerdei kanászok is. Kifordított, szőrös gubákban, toronysüvegekben özönlöttek befelé: ki nehéz csizmában, ki könnyű bocskorban s a fejszédítő kavargásban ők is dobogni kezdtek s mázsás gubáik és sulyos lábaik alatt most már szakadatlanul remegett az egész vár. És a piactér tulsó felében nyekegni kezdtek ezalatt a csimpolyák is s a dünnnyögő és egyhangu, örökösen dobogó és tébolyult dudaszóra vastal-

paikkal a földet döngették, a torkukkal meg rekedten orditoztak hozzá a gubások, mialatt fényes baltáik fölcikáztak a reggeli napban:

*Megismerni a kanászt
Ékes járásáru,
Táncra-termett lábáru,
Tarisznyaszijáru.*

*Itthon van-é a kanász,
Vagy a felesége?
Nem kell nekem a kanász,
Csak a felesége!*

Dünyögtek a dudák, a tér tulsó oldaláról pedig fület hasogatva sikoltoztak a töröksipok. S hajduk és gubások most már félelmes tülekedésben járták a kanásztáncot. A mezitlábások lábuk szárai közt forgatták a furkóst s tenyerükkel nagyokat csaptak csupasz bokáikra, a hajduk elsuhintották maguk alatt a kardot, átugráltak fölötte, körül-körül topogtak, csipőnkapták magukat, éles kurjantással földobbantak a magasba s lehuppantak a földre, a féllábuk hegyére görnyedtek le, másik lábukat jobbra vagy balra vágják ki, egymásba vagdosták a kardjaik lapját, szikra csapott fel a kardokból s először azt kiáltották: hopp! másodszer azt kiáltották: hujj! és akkor telitorokkal, vörösredagadt arccal és izzadt üstökkel orditoztak hajduk és kanászok:

*A berekben a kanász
Menyecskével játszik,
Ugy forgatja a baltát,
Csak a nyele látszik.*

S a kanászok máris forgatni kezdték a szekercéket. Csimpolyanyögésbe és sipok sikoltozásába most már beleriogott egy-egy kondástülök is, a kanászok pedig rázták magukon a gubát s hátul kondoros, kétfelől gombokra kötött üstökeikről szakadni kezdett a verejték meg a zsír. Verejték meg borgőz volt minden kanász, de a verejtéken és borgőzön át egyre fenyegetőbben villogtak fokosok, szekercék és kardok s a kanászok most már ujjaik körül forgatták baltáik nyelét, de úgy, hogy a nyelvük se látszott és akkor a levegőn át egymásnak kezdték hajigálni a baltákat. Egyszerre száz meg száz irányból peregtek és kalimpáltak a balták, éleik megvillantak a napban, de minden kanász két ujjal kapta el a kalimpáló nyelet s ugyanakkor nagyot kiáltottak: hopp! és lehuppanván a földre, a ledobott balta fölött kezdtek cifrázni s ugyanakkor a hajduk is egymáshoz csapdosták kardjaikat és nagyokat kiáltottak: hujj!, mialatt egyszerre csörrentettek sarkantuikkal. S a csörömpölésen, csattogáson, rikoltozáson, balták röpködésén, hujjogatáson és dobogáson át őrzöngő kavargásban toporzékolt már az egész piactér, vagy másfélezer kanász és hajdu sarka verdesett szikrát a köveken, itt-ott cigánykereket kezdett hányni egy-két mezitlábás, amikor ujjakkal erővel jajgattak fel a dudák, visitoztak a sipok, riogott a tülök s a kanászok nyakán kidagadtak az erek, úgy fujták táncukhoz az éneket:

*Buzába megy a disznó
Kilenc malacával,
Erigy utána, bojtár,
Fényes balaskáddal!*

S közbe forgatták és hajigálták át egymásnak a fényes balaskákat. És ha két balaska véletlenül egymásnak repült, összecsatlant és levágódott s fejbekólintott egy-két embert, ki törődött ma egy-két lyukas koponyával? Nagyokat kurjantottak:

*Hutá, hutá le-le, le!
Csak a füle látszik...*

Amikor azt kurjantották, hogy: *hutá, hutá*, egymáshoz vagdosták a szekercéket, a hajduk pedig a levegőben bokázták, összecsapdosták a kardjaikat:

*A berekben a kanász
Menyecskével játszik.*

Nem volt itt megállás virradat óta. Süvegek és balták kalimpáltak a magasban, rikoltozott a sip s nyögött és jajgatott a csimpolya, kurjongatás kavargott a levegőben, a mezitlások rácsapdostak a csupasz bokájukra, aztán fütyköseiken ugráltak keresztül, a hajduk a kardjaik fölött bokáztak össze, aztán nagy csörömpölés közt hujjantottak még nagyobb, a gubások csipőre rakott tenyerekkel huppantak le a földre vagy csattantották össze a tenyereiket s düllelt szemmel, remegő nyakszirtekkal, lobogó és szétgubancolt üstőkeikkel s huppogó lábaikkal rengtek és rugdostak ezalatt. A kanászok egymás felé hajigálva villogó szekercéiket, szájukba dugták két ujjukat és olyanokat füttyentettek, hogy fölvisitottak tőle a vár tornyai...

*Tüzzre teszem a kanászt,
Melegszen is nála,
Ha megunom magamat,
Pipát gyujtok nála...*

...Thuróczy Miklós ott állt a vár toronybástyáján, összefon karral, mint néhány órával előbb ugyanott és ugyanugy az ősz Badinyi János. A toronybástyáról széttekintett és látta a fergegben tomboló tömeget. Aztán látta a temetetlenül hagyott németeket: ott csücsült köztük szegény Nagylábu Dávid pékmester is, a két arcára ráborulva. Aztán látta, hogy az egész városban egyetlen élő lélek nem mer kibujni az uccára. Aztán Tokaj felé fordult s rettentő fekete füstoszlopot látott Tokaj felől, hogy elfedte a napot meg az égbolt felét. S Thuróczy furcsán mosolyogva fordult Majos Ferenc kapitány felé:

- Tokaji Ferkó alaposan dolgozott.

Majos Ferenc kapitány nem szólt rá semmit. Helyette a vén Orgoványi András lépett Thuróczy elé:

- Urfi, megigértem, hogy ma hazaviszem egy órára...

- Tudom, András bácsi - és fölnevetett a fontoskodó öregen. - Azalatt majd Majos bátyánk marad vissza helyettem s ha netán megjönne Tokaji Ferkó, utánam küldi Ujhelybe. A Szentiványi-házban leszek.

- Tudom, - bólintott rá komoran Majos Ferenc, sokat bujdosott latroknak szegény rezesorru gyalogsági kapitánya és a tolcsvai országut felé szimatolt. Mert a tolcsvai országut felől kellett megérkeznie II. Rákóczi Ferenc szentséges fejedelmi személyének. Thuróczy Miklós is arrafelé figyelt szótlánul, majdnem szomorúan. A tolcsvai utról messzi porfelhő látszott, de mindig távolodva. Abban a porfelhőben repült huszonöt elszánt lovasával Nyuzó Mihály, hogy mélységes tisztelettel s magát hétszer a földre vetvén, magával hozza Rákóczi Ferencet. Mert ez ijesztő parancsa volt a nagyerejű és kegyetlen Esze Tamásnak.

NEGYEDIK ÉNEK RÁKÓCZI BÉCSIG FUT.

A szegény Rákóczi Ferenc a balsai erdőkben vadászatott ezalatt, Patak nagy veszedelmének délelőttjén pedig kicsiny kíséretével hazafelé indult meg Szerencs felől. Felesége, a szépséges Sarolta hercegnő könnyű hintóban ült az ölbeli Lipót herceggel meg a dajkájával, a hintó előtt két kengyelfutó poroszkált, hátrább néhány lóhátas udvari vadász meg lovászmester huzódott el hangtalanul s a hintó oldalán maga a fejedelem lovagolt. És bánatos kék szemét valahányszor meghordozta a kies tájék fölött, utána még nagyobb bánattal bocsátotta le a fejét, szegény.

Huszonegyesztendő volt ebben az időtájban Rákóczi Ferenc, ő volt birtokos-ura a régi Magyarország egész harmadának, de szerencsétlenebb ember nálánál nem volt akkor az egész világon. S mondják, hogy e szeliden busuló szemek előtt még a köszivü Bercsényi Miklós is nem-egyszer hangtalanul könnyekre fakadt.

Istenem, hogye buslakodott volna a szegény Rákóczi!

Ha szétnézett rongyos hazájában, olyan nyomoruságot látott maga körül, hogy heteken át éjszakákat töltött álmatlanul s ilyenkor maga elé tépelődve járt fel és le a zborói hársfák alatt, vagy a pataki kastély homályos termeiben. És mégse tehetett semmit. Mert ha ezeken az éjszakákon magára-riadt olykor és az elődeire gondolt, hát a bus sejtelmektől csaknem a szive állt el szegénynek.

Soha még egy olyan szerencsétlen ember nem élt Magyarországon, mint a szegény Rákóczi!

Tiz esztendővel előbb a munkácsi bedült bástyákon látta még az édesanyját, amint sebesült katonáit tüzelte három teljes éven át a várat bombázó császáriak ellen s mikor aztán a kő-fészket bevette az éhség, Zrinyi Ilona sirva ölelte át a kis Ferkót és soha többet nem látta azontul, mert nyomorult idegenben hajtotta le fáradt fejét. De utolsó napjaiban megjött még Nikodémiába a rivalgó hire, hogy az ő egyetlen-szép fia betört a Kárpátokon és a Tiszahát tájékán újból libertás-zászlókat göngyölget a tavaszi szél. Hogye lett volna szánandó ez a fiatal Rákóczi! Édesapja adta ki a jelszót valamikor a balvégzetű Szuhay Mátyás-féle fölkelésre, de oly szerencsétlenül, hogy a bécsi udvar gyilkos kezétől csak anyjának, a gyászos emlékü Báthory Zsófiának könyörgésére s másfélmillió forint váltság árán birt menekülni valahogy s el is pusztult nemsokára, ismeretlen betegségben.

Ha az ősei tragikus pusztulásaira gondolt, méltán töprengett maga elé a szegény Rákóczi! Fejedelmi nagyapja ott vérzett el a fenesi sikon, török és tatár lovak patáitól összetaposva, másik nagyapjának, Lipót császár hóhérja csapta le a fejét a bécsujhelyi piacon, anyai nagybátyja, az utolsó Zrinyi, tébolyult lélekkel rothadt meg egy tiroli börtönlyukban, nagyatyai bátyja, a vértben-zörgő Zrinyi Miklós, a Magyar Mars és a keresztyén Európa akkori reménysége, vadkan alatt halt meg vagy a Montecuccoli emberei puskázták le a kursaneci sűrűségben. Sohase tudta meg senki. Messzi Törökországban pedig egyre sinylődött és egyre reménykedett még mostohaapja, a daliás Thököli. Ez a szerencsétlen kuruckirály minden esztendőben eljuttatott egy-egy türelmetlenül biztató kiáltást az ő mostohafiának, hol a munkácsi várba, hol a sárosi kastélyba: »mozdulj már, Ferenc fiam, mert a fogaim nem bírják a rabkenyereket!...« Neki magának pedig Lipót császár titkos ágensei leskelődtek a sarkában. Ó, számtalan oka volt a szegény Rákóczinak, hogy százszor is megfontolja, mielőtt egyet lépne valamerre.

S mégis, ha körülnézett rongyos hazájában s látta a sebektől ellepett népet, meg a kinlódó urakat, - veszedelmes terveket próbált forgatni magában. Mert soha még egy más nép nem éhezett annyit, mint a magyar nép ebben az időtájban! Nem is emberek voltak már ekkor a magyarok, csak erdőkben és sziklák között bujkáló és tengődő kutyák. S erdei vadakkal

versenyt vonított ekkor az egész Felső-Magyarország. Megremeg az emberi toll, amikor haldokló kis hazánk eme korszakának próbál emléket vetni. Olyan világ volt ez, hogy olvasgatván az akkori krónikákat, belsejében összerendül az utód s még ma is ökölbe szorul a keze... Mert Európa keresztyén vitézei a bujkáló kurucok segítségével kiverték ugyan a törököt s a magyarok fölujjongtak egy pillanatra, de korán ujjongtak föl. Hisz olyan pusztítás indult meg utána, hogy a temetőnél csöndesebb és kihaltabb lett akkor Magyarország s még az éjszakánál is feketébb sötétség borult különösen a Hegyaljára, meg a tiszaháti részekre. Lipót császár ránkeresztette ürestarisznyájú német, morva, dán és vallon zsoldosait, akik feneketlen gyűlölettel rohanták meg az éhségtől legyöngült népet. A bécsi udvar a rendes várőrségeken kívül minden ősszel negyven-ötven ezredet szabadított rá a kifosztott északkeleti részekre s a német, morva, dán és vallon zsoldosok ütötték, nyuzták a népet, ha a fullasztó adókon kívül utolsó garasát is ki nem csikarhatták belőle. A parasztot fejfelé akasztották a galyra, úgy piritották meg alatta utolsó darabka szalonnáját, vagy parasztat öntöttek a pupjára s feleségéről, lányáról a szemeláttára tépték le röhögve a ruhát. Az urakat a bécsi kamarilla forgatta ki utolsó hold földjükből, annyira, hogy sokszor korpakenyérre se jutott a nemeseknek s az ezerhatszázkilencvenhetedik esztendőben Nehem osztrák generális ötven botot vágatott a szikszói piacon Abauj nótáriusára, a rettentő erejű Szörényi Gáborra. Szörényi nevetve állta ki az ötvenet, akkor felállt s úgy verte képen a generálist, hogy »pofájából szakadt a vér«, ő maga pedig a váraljai hegyekbe szökött s odaállt a bujdosók egy kis csapata élére. Mert a sűrű erdő lett már ekkor utolsó menedékünk s e járhatatlan regéci, szalánci, füzéri erdők, az ungi berkek, az ugocsi nyárfások, meg a beregi ligetek tele voltak már keserű lappangókkal. A szegény rusnyák bocskorosokról azt írják az akkori jelentések, hogy mikor a német kvártélyba száll, lélekszakadtan menekülnek a hegyek közé. S ugyanebből az időből jelentették a bécsi udvari kamarának, hogy a hegyaljai nép, mikor egyizben közeledő katonákat látott a délibáb vizében, esze nélkül futott haza a mezőkről, félreverte a harangot, a riasztó kongatást egyik falu tornya a másik falu tornyától vette át s estére már két vármegye népe tűnt el a föld színéről és csak négy hónap múlva mertek kibujni az erdők közül. De siralmas korszak volt is a szegény Rákóczi egész ifjui élete! A császár és tanácsosai még a meghalt birtokosokat se hagyták a sirjaikban s haláluk után egyre-másra akasztgatták nyakukba a hűtlenségi pörököt, hogy elvehessék árváik vagyunkáját. A besugások és az árulások szomorú világa volt ez. A besugás és az árulás külön kenyérkeresetté vált, mert az elkobzott földek egyharmadát a följelentők kapták kézhez. A császár aztán az elfoglalt szőlők és birtokok élére egy Draheim Vilmos nevű kutyapecért nevezett ki. Nagy érdemei voltak, mert saját gazdáját, az eperjesi Keczeit is hóhérkézzre juttatta. S az urak és jobbágyok példátlan szenvedései egybeforradtak a Rákóczi-ház szerencsétlenségével. Ezekben az években írta a maga hiu vigasztalására gróf Rákóczi Erzsébet, a szegény herceg nagynénje, egy nagyon szép és nagyon sokat szenvedett fiatalasszony, ezt a két szomorú sort:

*Ad jobbat az Isten, megéri az kalász;
Megfordul még egyszer busult Rákóczi-gyász - ...*

De harminc teljes esztendőt kellett átkinlódni, mire megfordult a Rákóczi-ház gyásza, hogy utána még nagyobb éjszaka legyen az egész Magyarország és hogy a menekülő Rákóczit kétszáz esztendő múlva is szívszakadva siratgassák vissza Magyarországra. Mint ahogy elsiratták szegényt, amikor még itt járt közöttünk s amikor még Majos Ferenc rezessorru kapitány verbunkolta és hitegette szüntelenül a népet. Mert ekkor esztendők óta karavánokban készülődtek már a Thököli szétzüllött kurucok, Majos Ferenc szertelen dühvel küldözgette szerte a pátenseket, amire Kobb Farkas, Kassa császári kommandánsa ijesztő parancsokat menesztett hét felvidéki megye területére a huszonhét esztendő óta bujkáló »hamis, istentelen, tolvaj, ördögi praktikájú, eretnek, országpusztító, tekéletlen, részeges és bitang Majos Ferenc rebellis« ellen. Majos Ferenc rebellis egy nagyot röhögött erre s feleletül kölcsön-mentét,

párducbőrt akasztott a nyakába, kölcsönforgót tüzött a lyukas süvegje tetejébe, kölcsönként valahol egy fehér lovat, ráült s néhány bujdosó lovast kerítvén maga mögé, úgy párducbőrösen, panyókás-mentésen, forgósosan csak fölbukkant az erdők valamelyik szegletében s megmutogatván magát a népnek, feléjük ordított szilaj torkával:

- Én vagyok Ubrisi, a Thököli fővezére! Készüljetek, magyarok, mert Moldova felől gyűnnek már dühösen a kurucok!...

Ilyen fogásokkal vaditgatta a népet a sorsát sirató rezesorru Majos Ferenc, de Kobb Farkas generális vadult meg tőle legjobban. És a feketearcu kassai generális most már egész hadsereget küldött e latrok üldözésére, de annyit ért el vele, hogy mialatt katonái a zempléni erdők szélén tapogatództak, Majos Ferenc, Tokaji Ferkó, Buga Jakab, Nyuzó Mihály, Tyukodi pajtás és még valami hetven bujdosó váratlanul csak betoppant Kassa alá s Váralján megeskettvén a népet, mulatni kezdtek az egyik kurián s a Kobb Farkas orra előtt másnap hajnalig dorbézoltak és fenyegetőztek e marcona fickók s közbe-közbe a hajdutáncot járták. Így tartott ez hosszú esztendő óta már s ezerhatszázkilencvenhét tavaszán, mialatt a kassai generális, a szikszói parancsnok s azonkívül Szatmár, Ecsed és Munkács kapitánya dühöngő félelemmel kezdte szorongatni az erdőket járó szegénylegényeket, a szegénylegények egyre sűrűbben kezdtek kimerészkedni a mezőkre, meg a falvakra s mikor aztán zöldbe borultak a ligetek, egyszerre takargatott rémülettel vagy titkos ujjongással látta mindenki, hogy megjött a második kurucvilág!

S a szegény Rákóczi Ferenc, ha bus tekintetét meghordozta rongyos hazájában, látta a sebektől elbontott népet, meg a kinlódó urakat, csak fölsóhajtott, mert eszébe jutott az édesanyja... De utána mégis veszedelmes terveket próbált forgatni magában. És ha az erdő lett a bujdosók utolsó menedéke, ő is az erdőbe járt el, ahová nem követhették a bécsi ágensek szemei. Vadászgatni járt el szegény Rákóczi Ferenc, ám a nagysárosi, regéci, a szalánci vadon még ma is zugó fája a bánatos fejedelem körül ott látták ilyenkor a dühös Bercsényit, aki tartományi főhadbiztos lett volna egyébként, de a sűrű erdők közepében a saját fejét csapkodta és mialatt vörösre dagadt ki a csontos képe, Rákóczit bujtogatta szüntelenül. És ott volt e magános kirándulásokon a három Szirmay, a három Vay, aztán Radics András, Berthóty Ferenc, Keczer András és még néhányan. Katolikus urak egytől-egyig, de e katolikus urak szüntelen könyörgésekkel vették körül a katolikus herceget: ne felejtse el, mivel tartozik szépapja, a nagy Rákóczi György emlékének, mert a kálvinisták ellen megkezdett irtóhadjáratba belehal az egész Magyarország. Szüntelenül rimázkodtak neki és szüntelenül bujtogatták: csak ő bonthatja ki újból erdélyi őseinek s a kuruckirálynak fakó zászlóit, csak egy üzenet kell a francia királynak meg a svédek verhetetlen uralkodójának... Rákóczi lehajtotta ilyenkor a fejét s busan felelt a könnyeztető uraknak:

- Érzem én, jó emberek, mivel tartozom házamnak és nemzetemnek. De az Istenért, türelem, míg el nem érkezik a jó alkalom!

A jó alkalom pedig mindinkább kezdett elkövetkezni. Az ezerhatszázkilencvenhetedik esztendőnek tavaszutóján Jenő szavojai herceg, a törökverő hadvezér Zenta irányának parancsolta le a birodalom minden katonáját s a katonák egymásután kezdtek masirozni dél felé Felső-Magyarország megnyomorított környékéről is. Azalatt pedig egyre gyülekeztek a szegénylegények, már a Rákóczi fülét is megütötte egy bizonyos Esze Tamás nevű tarpai bocskorosnemesnek ijesztő és babonás hire, akire minden héten újabb meg újabb százak esküdtek fel az erdőkben. Egész táborot tettek már ki a hét vármegye lihegő bujdosói, a szegény Rákóczi itt is, ott is találkozott közülök néhányal az erdőkben s e bosszuért lihegő féligvad bujdosók leestek eléje ilyenkor a földre s átölelték a lábát. S a szegény Rákóczi könnyes arccal biztatgatta őket: - bizzatok, jó emberek!... Az elmúlt héten aztán kettős üzenetet menesztett a fejedelem; egyiket a hatalmas francia királynak, aki évek óta verekedett már a bécsi császárral,

másikat a svédek verhetetlen uralkodójának, aki ép akkorában készült fél-Európa ellen. Ez az elmúlt hét volt a szegény Rákóczi utolsó találkozója a magyar urakkal s utána a balsai erdők felé indult el kicsiny kíséretével. S három-négy napig sátrak alatt tanyáztatván a Tisza füzesei táján, Patak veszedelmének jókor délelőttjén, napsugaras délelőttön, megindult Patak felé. Jódarabig erdők közt vitt el a szerencsi országút s a fejedelem szótlanul lovagolt a hintó oldalán, amelyben benne ült ifju felesége, a szépséges hesszeni hercegisasszony, az ölbeli Lipót herceggel, meg a dajkájával. Sarolta hercegnő éppen magához vette át a gyereket s fölmosolygott az apró fejedelemre, mialatt a szegény Rákóczi gondoktól busitva lovagolt a könnyű hintó oldalán s olykor-olykor jobbkéznek tekintetett. Mert kelet felé, pontosan Tokaj irányának, úgy tetszett több izben is, mintha valami titokzatos földi sötétség miatt sötétedni kezdene a napnak arca. De nem égi borulat volt ez a sötétség, nem is a fák takarták el a napot. Olyan sajátságos sötétség volt ez, mint amikor fogyni kezd a nap, tulvilági árnyék feketére kormozza a szemét s a tehenek remegve bujnak össze a mezőn. A szegény Rákóczit is valami ösztönös balsejtelem szorongatta már, többször is Tokaj felé fordította nyugtalan tekintetét, de az erdei szálfák miatt semmit se láthatott, csak érezte, hogy furcsa árnyak ereszkednek fokonkint a környék felé. Csaknem elérték már a kereszturi dombtetőt, amikor egy füligporos, mezitlábás jobbágy futott szembe a fejedelemmel s térdrebukott előtte:

- Menekülj, nagyságos uram, menekülj! Patak várát ma éjjel megrohanták a lázadók és minden katonát levágtak! Már jönnek is a tolcsvai országuton, hogy megfogjanak, nagyságos uram!

A szegény Rákóczi visszafogta lovát, a hintó megállt, az élen poroszkáló két kengyelfutó is megállt, a hátul kocogó udvari vadászok is megálltak. A szép hercegasszony ijedten fordult az urához s németül kérdezte:

- Valami baj van?

- Ó, semmi, semmi - nyugtatta meg a szegény Rákóczi. - Bolondokat beszél a parasztember...

S intett, hogy csak tovább. Ő maga azonban annál nyugtalanabb lett s lova mellett fogván a halálraijedt jobbágyot, apróra kihallgatta. Először azt hitte, hogy esztévesztette a szegény ember, de aztán, ahogy fokról-fokra kezdett borulni az ég, fokról-fokra borult a szegény Rákóczi homloka is. Pedig tenyérnyi felhő nem látszott a mennybolton s mégis egyre fenyegetőbb lett a délelőtti alkonyat. S a szegény Rákóczi megérezte iziben, hogy nagy lehet a baj. Mert az urak szét fognak futni a négy világtáj felé, a kismemesek és a parasztok magukra maradnak, Ónod alól és Eger alól pedig az első hirre visszafordulnak a németek s hogy mi lesz azután?... A szegény Rákóczi úgy érezte, hogy mindjárt könnyekre fog fakadni. Eközben lassu lépésben fölértek a kereszturi dombra, de itt már egyszerre két füligporos, mezitlábás jobbágy futott szembe a fejedelemmel s térdrebuktak előtte:

- Menekülj, nagyságos urunk, menekülj! Tokaj várát ma éjjel megrohanták a lázadók s minden katonát levágtak. Már jönnek is a tarcali országuton, hogy megfogjanak és magukkal vigyenek! Menekülj, nagyságos urunk!

A szegény Rákóczi másodszor is visszafogta a lovát s a hercegasszony másodszor is odafordult az urához:

- Valami baj van?

A szegény Rákóczi most már nem felelt szépséges feleségének, ahelyett a domb legtetejéről Tokaj felé fordult és ekkor egyszerre szerfölött összeresztent... Mert a domb legtetejéről meglátta, hogy Tokaj fölött nagy fekete felhő kanyarodik az égnek, ez a földi tüzektől való füsttenger elárasztja a mennyboltnak felét és rajta a napot s ezért volt az a nyugtalanító sötétség. És a szegény Rákóczi pillanatot se mulasztva fordult oda most már a feleségéhez :

- Hercegnő, kibírja-e az utat Bécsig?

- Ó, uram - mosolygott fel ijedt fájdalommal a hercegasszony -, mindenüvé követem én az én uramat!

Rákóczi most, percet sem mulasztva, visszafordította a kíséretet. A két kengyelfutó került ismét az élre, hátul jött a néhány udvari vadász, középuitt a könnyű hintó, de a hercegasszony kiszállt a hintóból s maga is lóra ült. A szegény Rákóczi visszanézett mégegyszer Patak felé és látta ekkor, hogy Tolcsva alól fényes porfelhő repül feléje az országuton. Aztán balra nézett a szegény Rákóczi, Tokaj irányának és látta ekkor, hogy Tarcal felől ugyancsak fényes porfelhő repül az országuton, de már elébe, Szerencs városának huzódva. S a szegény Rákóczi intett a két kengyelfutónak:

- Meneküljünk!

A lovasok nyargalni kezdtek, a hintó láthatatlan kerekkel repült a lovasok között s most már egy harmadik porfelhő támadt, de a szerencsi országuton s e harmadik porfelhőben már maga Rákóczi vágatott. Az első meg a második porfelhő kísérteti gyorsasággal közeledett ezalatt Szerencs városának, de a harmadik porfelhő tul volt már ekkor a városon és a gesztelyi országuton repült délnyugatnak, mint a szél! Habot vertek a lovak, tajtékot turt a zabolájuk, a hintó láthatatlan kerekkel repült az országuton, a hercegasszony kipirult és ijedt arcocskával tekintett fel néhányszor szegény, kergetett urára, a szegény Rákóczi pedig csak fölsóhajtott egyszer-egyszer s a lelkében keserű könnyeket hullatott a nyájas vidék meg a szerencsétlen nép rettentő pusztulásáért. Mert jól sejtette, hogy a megrémült urak eszük nélkül fognak szétfutni a környékről, az elhagyott népet pedig, amely a maga feje után indult meg, kardrahányja majd a német és fel fogja égetni a falvakat. De a lelkében hiába gyászolt és könnyeztetett a szegény Rákóczi, neki mégis futnia kellett Bécsnek, hogy ne kelljen futnia Bécstől. Mert érezte, hogy eljön a nap, amikor egyszer maga is odaállhat még a nyomorult nép elejére.

És mialatt keserű könnyeket hullatott a lelkében, már Abauj déli végein vágattak keresztül. Habot vertek a lovak, tajtékot turt a zabolájuk, a hintó láthatatlan kerekkel pörgött a lovasok között s a nap fokont hanyatlott Gömör irányának. De a hátuk mögött elhagyott messzi dombok felől utánukhajolt és egyre ijesztgette őket az a rettentő füstfelleg, amely még egyre kavargott Tokaj fölött, felkuszott az égig s onnét integetett négy vármegye fölé gyásszal és enyészettel fenyegetőzve.

A rohanó lovasok estére Szendrő vára előtt álltak már, de a parancsnok jókor délután fölhuzatta a hidakat és hiába kért bebocsáttatást a szegény Rákóczi, hiába hivatkozott a gyöngé hercegasszonyra, mert az örgróf-parancsnok szentül hitte, hogy Rákóczi is a zendülőkkel tart. Erre nyomban Kassa felé fordult a szegény Rákóczi és sietnie kellett, de nagyon, mert most már vörös csik nézett vissza utánuk a keleti láthatárról és úgy tetszett többször is, hogy portyázó lovasok cikázgatnak a távoli és gazdátlan tüzek világánál. Kassa felé fordult tehát a fejedelem, de meg is állt nemsokára, mert olyan híreket hoztak neki, hogy Gönc tájékán lesben állnak már a Zöld Demeter mezitlábásai, sőt átlépvén az országutat, Torna felé törtek előre s utjukban bujtogatják, esketik és kaszára parancsolják a falvakat és a falvak népe örömrivalgások közt csatlakozik a fölkelőkhöz. A Hegyalja erdei ösvényein át ugyanakkor Buga Jakab rohant Szendrő felé, Gesztely irányából pedig Nyuzó Mihály sátáni lovasai kezdtek szorongatni a fejedelmet. A szegény Rákóczi nyugatnak fordult tehát s a gömői hegyek felé futott csekély kíséretével. Egész éjszakán csattogtak a lovak, szakadt róluk a hab, tajtékot turt a zabolájuk, a kis hercegfí szeliden aludt dajkája ölében, a szenvedő hercegasszony pedig összevágta csöpp száját és ha olykor-olykor hozzáhajolt gyöngéden a fejedelem, az egész világért nem panaszkodott volna.

- Ó, én birom még - s fájdalommal mosolygott fel az urára.

Hátuk mögött a teljes holdvilág tündökölt, előttük csak hosszú árnyékaik nyultak el és repültek elnyultan nyugat felé, mindig nyugat felé ezek az árnyékok. A szegény Rákóczit hátulról a népszerűsége kergette, előre pedig - a csillogó éjszakába - semmit sem láthatott, mert könnyektől csillogtak a szemei. És amire virradni kezdett volna, Selmec felé nyargaltak már lankadatlanul. És amire megvirradt volna, riadtan vette észre a kis csapat, hogy jobbra és balra tőlük hosszú-hosszu porfelhők kergetik egymást az utakon és a szikkadt mezőkön át. Korai volt az ijedelmük, mert nem az üldözők vágattak ottan, hanem azok csupán, akik az üldözők elől mentegették ijedt életüket: földesurak, papok, labanchitre állt hétszilvafás nemesek, aztán dülledező porciószedők, ezekutorok, adókiivetők és kvártélyosztók, császári zsoldon tengődött beamterek s egyéb népnuzók, de ezeknek volt is okuk rá, hogy fussanak. Végtelen karavánokban bukdácsolnak Bécs irányának, szekérkasba kapaszkodva vagy gyalogszerrel, nyakig porosan, tántorgó lábbal, vacogó szájjal és jaj, ezerszer jaj lett volna annak, aki egyszer lemaradt volna a lihegve ájuldozó valamelyik karavántól. A rémülettől eltorzulva tekintettek hátrafelé: ott hátul, a messzeség karimáján nappalokint porfelhők keringöztek, éjszakánként meg ijesztő tüzek vöröslöttek az erdők és a hegyek mögött. Harmadnapra a félország hömpölygött és menekült már így nyugat felé, a Thuróczy Miklós kapitány dühös lovasai pedig akkor már be-becsapdostak Turóc és Árva szélein is... A szegény Rákóczi ezen a harmadik napon lépésre fogta lovát s csendes elbusulásban a Szent Ambrus himnuszát dudolgatta maga elé. A távolban Selmec tornyai látszottak. És ahogy elérték volna Selmec kapuját, a fejedelem leszállt a lóról, odament a hintóhoz, megsimogatta a kisfiát, azután odament a hercegasszonyhoz, átölelte és levette a lóról. S a csöpp asszony most először engedte át magát a fájdalomnak s szép fejét lehajtván a szegény Rákóczi vállára, keservesen sirni kezdett:

- Kedves uram, milyen szerencsétlenek vagyunk mi!

...Thuróczy Miklós kapitány rég megérkezett ezalatt a Szentiványi-házba. Amíg mendegélt az újhelyi országuton, háta mögött a magában diskuráló Orgoványi Andrással, százféle gondolatok fordultak meg a fejében, de most, hogy a város főuccáján haladtak végig, ki-egyenesegett sötét lován, pedig a szive csak most kezdett dolgozni igazán. Minden lépés közelebb vitte az édesanyjához s a város... jaj, a régi város olyannak látszott a villogó napfényben, mint nyirkos virradat előtt valamely félig elpusztult temető. Ember alig mutatkozott az uccán s akinek már okvetlenül elő kellett merészkednie, ijedt lapulással sietett el a falak mentén, mint egy élő árnyék. Csak a fölkelők őrcsapatai meneteltek végig olykor a kövezeten, durva lábaik alatt visszhangot vertek a fehér-falu házak és ahogy egy-egy ilyen őrcsapat katonái észrevették a lépést közeledő Thuróczyt, már messziről vivátot kiabáltak neki, süvegeiket pedig fölhajigálták a levegőbe.

A Szentiványi-kuria kapujában leugrott Thuróczy Miklós s Orgoványinak hajította oda a kantárt. A házörző hat baltáshajdu keményen tisztelgett előtte. Fölsietett az udvaron és a hátsó kert felé tekintett, de üres volt most a kert s üres csöndjét nem verte fel többé urikisasszonyok kacagása. Aztán fölsietett a garádicson, végigtekintett a boltíves tornác alatt, de messze járt ma az alispán ur s öblös kupáiból nem ivogattak többet a vármegye békétlen urai s nem költögettek immár a Homonnai-Drugeth lázadó emlékét. Ijesztően halott volt ma az alispán ur kuriája, csak egy darázs döngöcsélt a vadszőlő levelei között s Thuróczy Miklós, aki nem egy régi napot mulatott át a házban, furcsa szorongást érzett. De el is röstelte magát azonnal s indulattal dobbantott egy haragosat. A sarkantyuszóra előbotorkált a konyha felől egy öreg cseléd. Először az örömmel valami határozatlan fénye villant át üveges szemében, de aztán, ahogy eszmélni kezdett, megijedt az ismerős urfitól. Sovány kezével hangtalanul mutatott a tornácról benyúló ajtónak, maga pedig ijedten sompolygott el a konyha felé.

Thuróczyt meglepte a vénasszony ijedsége s végignézett magán. És csak ekkor vette észre, hogy ugyanugy érkezett meg az alispáni házba, ahogy éppen kikerült a véres pataki csatából. Pernyétől volt kormos a keze meg az arca s megölt katonák vére vöröslött a gyászszinü ruháján. - Ej! - gondolta s izgatott mozdulattal benyitott a tornác felőli ajtón.

Benyitott lábujjhegyen, bent volt a pipák füstjétől elfakult boltozatos szobában, de senki nem jött eléje. Ijesztő csend fogta körül. Thuróczy Miklós megállt egyhelyben, neszelgetni próbált, de csak a szive zakatolását hallotta s azonfelül csengő csöndet a két fülében. És a muzsikálgató csenden át hallotta először a Szalontay György veszett kurjantását, azután rezessorru Majos Ferenc ijesztő vonítását a pataki éjszakában, aztán dühös talpasoknak halálos csákány-csapásait, aztán ezerötszáz részeg és tántorgó kanász szörnyü táncát a vár piacterén... Thuróczy Miklós egyedülálltában lebocsátotta a fejét s dermedező szívvvel fülelgetett a fejében keringő harci sikitozásra. De e sikoltozáson túl egyszerre halk szoknyasuhogásra lett figyelmes. És amire fölkapta volna lázban gyötrődő fejét, Horváth Annus kisasszony át is ölelte már liliom két karjával és amire magára ocsudott volna teljesen, a kisasszony csak lehajtotta szép arcát az urfi vállára s akkor sirni kezdett, de nagyon.

Thuróczy magához emelte szeliden a leány arcát:

- Te vagy az, Annus? No lám - és árnyékok vonultak el a szeme tükrében. - Rosszkor jöttél Annus... - s észrevétlenül lefejtette magáról a leány karjait. - Nem látod: véres vagyok.

És Thuróczy Miklós, ahogy magához emelte szeliden a leány arcát, kényelmetlenül kezdte észrevenni, hogy ő maga még rosszabbkor jött meg, mint a leány. Mert a Horváth Annus arcán úgy peregtek a könnyek, mint a gyöngyszemek. Egy jajszó nélkül könnyeztetett a leány, kezével odakapott a szívéhez, mintha ott mindjárt meg akart volna halni:

- Jaj, mit csináltál? Jaj, miért tetted ezt velünk?

- Nyugodj meg, Annus - s kézenfogta a leányt, odavezette s leültette a kerevetre. - Még holnap hazakisértetlek Nógrádba...

- Nem megyek! Nem megyek! - makacskodott a leány s keszkenőjét a szeméhez szoritotta. - Csak veled együtt megyek!

- Légy okos, Annus és nyugodj meg egy kicsit - könyörgött neki a fiu. - Hallgass rám, hogy megérthessük egymást...

- Csak veled együtt megyek! Csak veled együtt megyek! - hajtogatta elfuló zokogással a leány. - Ha pedig nem jössz velem, hát én megyek veled!

Thuróczy ideges lett ennyi makacskodásra:

- De javithatatlan vagy! Már hogy jöhetnél énvelem?! Ne rázd a fejed, Annus és ne gyerekeskedj már! De lásd, én fölesküdtem Esze Tamásra, meg nyomorult hazánkra...

No, vissza is kapta a fejét azonnal, mert itt már fölpattant a leány. Fölpattant, nem sirt többet:

- Hallod-e, ne emlegesd előttem azt az embert! Eszeveszett paraszt! Mi közöd neked hozzám vagy hozzájuk? S mi az, hogy: nyomorult hazánk? A hazád ott van, ahol az édesanyád van, meg ahol én vagyok! Azt mondom neked, ne keseríts többet, mert rosszat csinállok magammal!

És mialatt keserves jajszóval makacskodott a leány, Thuróczy Miklós kénytelen volt fölnevetni. Először az utolsó hetek óta. Aztán csak lefogta a Horváth Annus két csepp öklét s visszaültette magához:

- Csöndesedj, Annus, mert még meg találsz verni - s kelletlenül mosolygott. - Nem értesz meg sehogy sem... Hát ilyen magyar lány vagy te? - és itt már szomorú lett Thuróczy Miklós.

Kezében tartotta a leány kezét. Mély szünet támadt. És e szünet közben a leány észrevétlenül visszahuzta kezét a fiuéból, aztán époly észrevétlenül az ölébe kuszott fel, két tenyerébe fogta a fiu fejét, levonta magához és megcsókolta. Thuróczy Miklós engedte magát szó nélkül, szomorúan. A kis Horváth-kisasszony pedig úgy kedveskedett neki ezalatt, de úgy:

- Magyar leány vagyok, Miklós, de a menyasszonyod is vagyok - s újra könnyek csillantak meg mosolygó szemében. - Ó, ha láttad volna, hogy tapsoltam neked tegnap délben az ablakból és hogy integettem feléd a keszkenőmmel! Jaj, de szép volt és én sirmi szerettem volna, hogy egyszer se néztél rám. Magyar leány vagyok, Miklós, de féltelek. Féltelek, mert szeretlek...

- Haza foglak vitetni, Annus - mondta elkeseredetten a fiu. - Nem tudom, mi következik reám...

A leány nem ellenkezett már szóval, csak a fejét rázta akaratosan, hogy ő innét nem fog menni tapodtat. Összekuporodott a fiu ölében:

- Hát nem is vagy kíváncsi, hogyan értem idáig?

- De miért jöttél éppen most, Annus?

- Azért - s arcát odaszoritotta a fiu arcához -, mert megírta az édesanyád, hogy valamiben töröd a fejedet. Csakhogy persze - és itt nagyott sóhajtott - volt annyi eszem, hogy ezt én nem mondtam el otthon sem az apámnak, sem az anyámnak, mert akkor sohasem eresztettek volna el. Nagy munkaidő van a háznál, édesapám négy huszárt adott mellém, a kocsin velem jött a dajkám s azzal bocsátottak utnak az öregek, hogy két hét múlva ők is utánam indulnak hozzátok. De csak Ujhelyig érhettem. Szentiványi bátyámék éppen készülődtek, amikor rájuk nyitottam. No, azt az ijedtséget! S még aznap indultak: most már nálunk lehetnek. Velük szaladt a dajkám, a négy huszárunk is. Kértek, rimázkodtak, de én azt mondtam nekik: »Miklós értem jön és meg fog védeni.« Jaj, hallottad volna csak, hogy toporzékolt ellened a bácsi, nem hiába hogy alispán! Még sirtam is miattad. Istenem, mit gondolhat most rólam az édesanyám!

- Majd izentetek neki, Annus, hogy ne aggódjanak miattad...

- No látod - s fölállt és úgy kezdte simogatni a fiut -, hát mégis itt maradhatok. De hiába is küldenél, mert ha megölsz is, nélküled én nem megyek haza többet. Csakhogy itt vagy! Tudtam, hogy nem feledkezel meg rólam...

Thuróczy Miklós alig hallgatott már a leányra. Ahelyett a leányt nézte s egy-két pillanatra megfeledkezvén rut állapotáról, a régi kedve szerint gyönyörködött benne. Aztán megfogta a leányt, magához huzta, az ölébe vette:

- Meg foglak védeni, kedves...

- És aztán, ha elmulik valahogy ez a baj, el fogunk menni innét - mondta hálásan a leány. - Csókolj meg, Miklós, de úgy, mint azelőtt... Megállj, megállj, itt van a mama! - s felszökött és a haját próbálta rendbehozni sebtiben.

Thuróczy arca sötét lett újra, mert a közeli napokra gondolt. Érezte, hogy rettenetes idők következnek reá. Csak akkor nézett fel, mikor a leány felszökött az öléből. A szemközti ajtóban előtte állt az édesanyja. Egész gyászban, csak a haja volt fehér és az arca olyan, mint egy szobor arca.

Thuróczy fölállt:

- Jónapot, anyám...

A nemzetes asszony küszködni látszott magával. S ahogy megszólalt siri-idegen volt a hangja:

- Tudod-e, hogy elfogták Esze Tamást?

- Tudom, anyám - s meg se rezsent. - Sőt tegnap délután is tudtam már és mégis megrohantam Patakot...

- S megöltél egy sereg ártatlan embert...

- Egy sereg gonosz embert, anyám! S meg fogok ölni még tizszer annyit! - s kardját odacsapta a padlóhoz.

- De megölted az anyádat is - mondta keserűség nélkül a nemzetes asszony s könnye nem volt többé a szemének. - Ma már ezreknek átka száll feléd. Ó, jaj, öregségemre hogy megvert az Isten! Gyere el tőle, Annus fiam!

Horváth Annus kinyújtott karral indult a nemzetes asszony felé:

- De mama! Nem szabad így beszélni! Ne menjen még el!

S mert a nemzetes asszony nesztelen-hidegen betette maga után az ajtót, Horváth Annus kisasszony először keserves könnyekre fakadt, aztán letörölte a szemét s utánasiétt a nemzetes asszonynak. Az ajtóból még visszaszólt:

- Csak ne keseredj el, Miklós! Majd én rendbehozok mindent!

De Thuróczy Miklós nem hallgatott többé a leányra, mert néhány lovas dobogása hallatszott fel az udvarból. Az ablak felé indult, ám abban a pillanatban be is csörrent a folyosó felől egy félig vasbaöltözött és gyűröttarcu vitéz. Szőke haja félig kilobbant a tornyos süvegje alól, tisztelegve csapta össze a sarkantyuját s jókedvre nyult el a szélescsontu ábrázatja:

- Tokaji Ferenc kapitány tisztelettel köszönti Thuróczy Miklós kapitány urat! Vivát Esze Tamás!

- Isten hozott, pajtás - és kezét nyújtott neki. - Mi ujságot hoztál?

- Hát Thuróczy Miklós pajtás, először is Tokajt rettentő csatán megvettem s minden nagy-bendőjü németet a Tiszába hajintattam. Másodszor: Rákóczi ő szent felsége kicsuszott előlünk. Megmondtam én ezt előre! Harmadszor: a rakamazi révnél ma délelőtt öt embert huzattam fel a ficfára, de a Szalontay kanászhai közül...

- Hogy merted? - nézett rá elképedve Thuróczy. - A saját katonáinkat? Eszeveszett ember! Hát most se tudod még, hogy én parancsolok itten, amíg meg nem érkezik az öreg?! Különben az öreg... - s fáradtan legyintett. - Tudod-e, hogy a németek kezébe esett?

Tokaji kegyetlenül mosolygott:

- Csak türtőztess magad, Thuróczy pajtás, mert a Szalontay emberei rászolgáltak. Agyon-verték ugyancsak öt katonámat, pedig kemény parancsom értelmé szerint nem volt szabad átengedniök senkinek a hidast. Szalontay aztán fujva és fenyegetőzve vonult el Hajduság felé, de te igazat fogsz szolgáltatni nekem, Thuróczy pajtás. Tudom én, mi az engedelmesség s azért huzattam fel az öt nekemrontott kanászt is. Esze Tamás miatt pedig ne nyugtalankodj, mert teméntelen katonával fog megjönni Bereg felől az öreg. A pataki uton találkoztam a Barkaszóig nyargalt százötven huszároddal. Ezt a levelet hozták neked!

Thuróczy Miklós fölbontotta az Esze Tamás levelét és olvasni kezdett félhangon:

»Esze Tamás ezredes üdvözlését küldi Thuróczy Miklós kapitánynak. Ibi-ubi. Öcsém, kitépve az ádáz németnek karmaibul, megparancsolom tenéked, amint következik itten. Az lomposokra menjetek rá iziben, az végső bajban ott termék legott magam is. Isten a szenvedéseinket nem nézheti tovább: ütött immár a szabadulásnak órája. Itt az idő, hogy elnyomóinkon megálljuk dühös bosszunkat! Hatalmas Uristen, adj minékünk szerencsét hozzá!«

És mialatt Thuróczy Miklós kapitány az Esze Tamás rettentő levelét olvasta, az oldalajtón, rossz sejtelemtől gyötörve, visszajött a szépséges Annus kisasszony. Belépett, de ahogy észrevette az idegen és fiatal vitézt, ahogy meglátta szétvert haját és lobogó szemét, nesztelenül megállt az ajtóban s ösztönösen megérezte, hogy csak a véresnevű Tokaji Ferenc lehet az idegen, senki más... Tokaji Ferenc is odanézett a halk szoknyasuhanásra s megpillantván a szép leányt, vérhullám szökött az arcába s a szemét nem tudta levenni többet a leányról. Így néztek szembe jóideig: Tokaji fájdalmas gyönyörködéssel, a leány ösztönös félelemmel. Thuróczy pedig egyvégben olvasott tovább:

»Mindenünket elszedte már a német s mégsem elég neki. Te szegény, meggyötört Magyarország, csak fizesd hosszadalmas porcióidat! De az ebek táncát most a németek fogják eljáráni! Öcsém, Thuróczy Miklós! Ez hónap jövő hetiben ott leszek teméntelen hadaimmal! Ti addig is serény buzgósággal üssétek, lüjjétek, vágjátok az német kutyákat, míg a párát érzitek benne, ne kiméjletek senkit és az irgalom ne mozgassa most a sziveteket! A németek feleségeit, ringyóit és gyermekeit fojtsátok a Tiszába, most igazán megadjuk a porciót az német kutyáknak! Előre, fiaim, előre, katonák! Hozzá az némethez! *Esze Tamás ezredes m. p.* Cito, cito, cito, citissime, citissime!«

Az aláírásról nyilvánvaló volt, hogy Esze Tamás kardnak hegyével szokta alávakarni a nevét. Thuróczy fölnezett: halotti csönd volt a szobában. Tokaji Ferkó meg Horváth Annus még mindig egymást nézte. S Thuróczy fölnevetett:

- Szerelmes ne légy, Ferkó!

És mialatt Tokaji Ferkó még jobban összezavarodott, Thuróczy odalépett a leányhoz s előrevezette a karjánál:

- Annuska, ez itt ama nagyhirű bajtársam, Tokaji Ferenc lovaskapitány.

Tokaji Ferenc meghajtotta magát, pirosan és hebegve s kezet csókolt a leánynak. S ez volt életének az a legelső pillanata, amikor érezte, hogy megszedül és amikor egy gondolatra megfeledkezett mindenről, még a haza rongyos szabadságáról is. Csak Horváth Annust nézte, mialatt Horváth Annus tágranyilt szemmel vizsgálgatta vissza tetőtől-talpig. Egyetlen pillanat volt ez mindössze s Tokaji némán tisztelegve állt a leány előtt. De a leány akkor már elfordult tőle s a szemét aggódó félelemmel emelte Thuróczyra:

- Ki is írta ezt a levelet?

- Esze Tamás - mondta egykedvűen Thuróczy.

A leány megrezzent s visszanézett Tokajira. Visszanézett rá s összekulcsolta előtte a kezét:

- Jaj, kapitány ur, minek jött hozzánk? Hagyjon békét Thuróczynak s menjen innét! Az Istenért, menjen, mert szerencsétlenséget hoz a házunkra!

Odakint alkonyodni kezdett s ferde napsugár tüzött be az udvari ablakon. Tokaji Ferkó a fényözön legközepén állt s most egyszerre és váratlanul gyilkos mosolyra torzult el az arca. Mert ha azt mondja neki Horváth Annus kisasszony: »Vigyázzon magára, Tokaji kapitány ur, s Thuróczy Miklóst hagyja meg nekünk néhány napra...« bizony mondom, az ellágyult Tokaji Ferkó miatt akár örökre is otthon-maradhatott volna Thuróczy Miklós kapitány. De Horváth Annus kisasszony csak Thuróczy Miklós kapitányt féltette repeső ijedelemmel s Tokaji Ferkó azonnal nem volt piros többet. Ahelyett sápadt lett, csak a szája körül vonaglott némi káröröm. A két karját meg összefonta a mellén:

- Nehezemre esik, kisasszony, de elmegyek. Elmegyek, de Thuróczy Miklós pajtásommal együtt. Ő parancsol még nekem is...

És Thuróczy Miklós azonnal csatolni kezdte a kardját. Engesztelhetetlen volt már belülről, szeretett volna, nagyon szeretett volna rugni egyet Tokaji Ferkó pajtásán, de nem árulta el magát. Sőt jókedvet mutatott és ahogy készen lett, odalépett a leány elé:

- Viszontlátásra, kishugom!

Horváth Annus kisasszony térdrebocsátkozott előtte, szép arcán meg barázdában szaladtak a könnyek:

- Miklós!... Kedves Miklós!...

Thuróczy Miklós lehajolt hozzá, magához ölelte s megcsókolta a szemét. Aztán gyorsan kifelé indult Tokaji Ferkó pajtásával együtt. Horváth Annus pedig ottmaradt a szoba közepén, térdrebocsátkozva, keserves jajszők között s liliom-két karját zokogva tárta ki az üres ajtó felé:

- Miklóska!... Miklóska!... Menj el, csak menj, de ha az ujjammal foglak kikaparni, akkor is megmentelek és visszahozlak!

Kicsit fölneszelt: az udvarból akkor dobogtak kifelé a lovasok. Aztán fölpattant, szép arca fájdalomra és gyűlöletre vonaglott el s aztán megtörölte a szemét. Nyugodt volt már:

- Megállj, Tokaji Ferenc! Megállj!

...Tokaji Ferenc és Thuróczy Miklós Patak felé kocogott már ekkor. Orgoványi András buslakodott a sarkukban s mögötte valami kilenc-tíz lovasa poroszkált Tokaji Ferkónak. Közömbös dolgokról beszélgetett a két fiatal kapitány. Féluton lehettek már, amikor Tokaji, mintegy véletlenül, odaszólt Thuróczynak:

- Jegyessed ez a leányzó, Thuróczy pajtás?

- Nem. Közeli rokonom - füllentette Thuróczy pajtás.

S Tokaji Ferkónak egyszerre hálásan csillant meg a szeme. Már-már a nyelvén volt: »Ha én neked lettem volna, szépen otthon maradtam volna keveset, Thuróczy pajtás...« De nem szólt semmit, mert ő se akarta elárulni magát. Tehát csöndeskén ereszkedtek le Patak felé...

...S tiz nap mulva ugyanugy ereszkedtek le a Harangod pusztája felé. De addig nagy dolgok estek közbe s akkor már nem tiz lovas, hanem sötét lovasok hadserege feketedett utánuk. És akkor már közeledett Ónod felől Vaudemont, a vörös herceg meg Deák Pál ezredes, Bereg felől pedig közeledett Esze Tamás. Fekete földifelhő jött-jött sebes lábakkal, de északkelet felől, az ellenkező irányból. Mint amikor igazi felhők rohannak egymás ellen az égen. És ahogy egymásba keveredtek, olyan égszakadás tört ki a harangodi pusztaságon, hogy víz helyett vér csurgott a patakok árkában. Az Esze Tamás csatája volt ez, amelyet kétszáz esztendő mulva is jajveszékelve átkoztak meg a tiszaháti anyák. Mert olyan csata még nem volt a világon, mint az Esze Tamás csatája.

ÖTÖDIK ÉNEK ESZE TAMÁS CSATÁJA.

*Erdők két mélföldig testekkel rakodtak,
Mezők két mélföldig vérrel virágoztak.*

Szerencs fölött, a kereszturi domb tetején, kevéssel július közepe előtt megállt egy pillanatra Thuróczy Miklós kapitány, meg Tokaji Ferkó kapitány. A nap gyorsan ereszkedett már a tályjai hegyek mögé s eldőlt sugarai furcsán fekvő árnyékokat vetettek az erdők szélén. Meleg csöndbe sülyyedt a tájék, élő lélek nem látszott sehol, csak messzebb, a százfelé kanyargó Takta irányában, annak nádasai szélén, mintha egy csapat ember húzódt volna el valamerre. De ez a csapat is eltűnt végkép a nádasban. S még messzebb, Miskolc irányában, egyszerre három-négy ponton is, távoli és gazdátlan tüzek piszkos füstje feküdt az ég legalján. És Thuróczy Miklós a kereszturi domb tetejéről a távoli és gazdátlan tüzek felé mutatott a karjával:

- Ott jön ránk a vörös herceg.

Aztán balkéznek mutatott:

- Onnét siet felénk lóhalálban Esze Tamás. Talán át is kelt már a záhonyi réven. No, sok szerencsét, Ferkó pajtás! - s Tokajinak nyujtotta a kezét.

- Sok szerencsét, Miklós pajtás! - mondta Tokaji Ferkó s mégegyszer kezet fogott Thuróczy Miklóssal.

S kétfelé vált a lovascsapat. Tokaji néhány huszárjával nekivágott a Taktaköz nádtengerének, Thuróczy néhány huszárjával halk neszben húzódt tovább Szerencs felé. S ahogy jött az alkonyat, mind a ketten hamarosan elvesztek a nagy csöndességben. Messze délről pedig egyre közeledtek ezalatt a távoli és gazdátlan füstfelhők, mindig több-több ponton kanyargott fel a füst s itt-ott már sötétpiros tűznyelvek is kezdtek föl-fölcikkanni a fekete földifelhőkből.

Az utolsó tiz nap alatt ez történt:

Szavojai Eugén, a Zentának indult törökverő hadvezér, hirt vévén az átkozott parasztok gyujtogatásáról, Vaudemont herceget, a dölyfös és lelketlen generálist három lovasezreddel s egy regement infanteriával Eger alól nyomban Tokaj ellen parancsolta előre. A megdöbönt bécsi haditanács Kiss Balázs huszárezredest több száz lovasa élén már harmadnapra a megveszett zendülők ellen küldte. Ugyanakkor a Vág tájékán menetelő brandenburgi ezredeket is gyors menetben a Hegyaljára zuditották. Rabutin generális pedig Déváiig tört előre s onnét tartotta szemmel Temesvár gyanus környékét, ahol állítólag Thököli Imre is fölbukkant már a török hadsereg oldalán. De ez nem volt elég! Nigrelli kassai parancsnok csapatai megszállták a szalánci erdők táját, fegyvert fogott Eger és Ónod egész dán és morva őrsége, ugyancsak fegyverbe rendelték a Hajduság minden hadinépét. Riccsán ezredes vasasnémetjei s nagyszáju horvátjai ugyanakkor a Harangod déli részein portyáztak már s velük együtt rohantak a lángbaborult Hegyalja ellen a Deák Pál óbester híres huszárjai. De ez sem volt elég! A megdöbönt haditanács nagy szorultságában magához kérte Bercsényi Miklóst, a Zichyeket, a Pálfyakat s kétségbeesett könyörgések után rávette e százszor lenézett és megalázott urakat, hogy az Isten szerelmére, ültessék föl minden fegyverforgató emberüket, de azonnal, mert az új Dósa György parasztjai föl fogják perzselni egész Magyarországot. Külön parancs ment azonfelül a vármegyéknek is: »lóra, urak, lóra!« S tiz nap múlva már a világ valamennyi

égtája felől dühös németeknek és morváknak, fosztogató horvátoknak, kegyetlen vallonoknak s megszeppent magyaroknak egy oly gyülevész-keveréke indult meg a tiszaháti részek ellen, hogy meghajlott alattuk a föld, amerre átvonultak s gyujtogatás, pernye, jajszó és átok maradt el utánuk, ahol átvonultak egyszer. Bécsből, Kassáról, Egerből, Ónodról pátensek repültek szerteszét, hogy kegyelmet kap minden zendülő, ha megadja magát. De a szegény rebellisek tudták, hogy nem szabad hinni »az piszkos németnek« és hogy a veres Vadmony kiadta a rettenetes parancsot: karóbahuzni minden rebellist!

És mialatt délről és nyugatról olyan tömegekben özönlöttek előre a németek, hogy elsötétült tőlük a láthatár, amerre megmutatkoztak egyszer, azalatt nem pihent Esze Tamás sem, hanem ijesztően készülődött, hogy leszámoljon a némettel. Az utolsó tíz nap alatt egymást kergetve jöttek rettentő üzenetei, hol a beregi erdők alól, hol Ugocsából, hol a máramarosi havasok közül: »Öcsém, Thuróczy Miklós öcsém, szüntelenül erősítsétek Patak és Tokaj falait!...« »Öcsém, kedves egy öcsém, ne higgyetek az beste fajtának, hanem serényen forgolódjatok és készülődjétek az бүdös németre, ki ellen, hogy magam is ott leszek az végső szorultságban, meghigyjétek nekem!...« És ő maga is egyre küldözgette ezalatt nemcsupán dühtől lángoló üzeneteit, hanem a csapatokat is. Az első napokon csak kisebb csoportokban kezdtek előszivárogni, de Patak és Tokaj nagy veszedelme után már ontani kezdték őket erdők, kősziklák, járatlan utak és nádasok. Jöttek minden hajnalban és minden alkonyatkor e bosszuért lihegő magyarok, akiket nem éltetett már egyéb, csak a Bocskay, a Szuhay Mátyás, a Thököli király busfényü szerencsétlensége, meg a dühödt hitük, hogy most már itt a napja, amikor egy utolsó leszámolásban vért ihatnak a németből, vagy amikor ők maguk fognak meghalni egy tömegben. A német akkor garmadát rak holttesteikből és nem lesz többet Magyarország és nem lesznek többet magyarok a világon... És jöttek, egyre jöttek kelet felől s Thuróczy Miklós, Tokaji Ferkó, Majos Ferenc, meg a többi kapitányok egyre küldözgették őket a Harangod felé, mindig a Harangod felé. És ezalatt vad sietséggel készültek az új sáncok és töltések Patak vára körül, meg Tokaj vára körül, a rebellisek cikázó lovasai föl-fölbukkantak már a Vaudemont herceg hátában is, tüzet és rémületet gerjesztvén mindenfelé, egyéb lovasaik pedig be-bezsaptak Árvába, Liptóba, nem-egyszer pedig Morva szélein is gyujtogattak már. És ezalatt szállt az Esze Tamás ezredes szörnyü hirneve. Olyan hire lett ekkor Esze Tamásnak, hogy a Tiszahát egy-egy falujában, a Beszkidek pasztorkalyibái körül még ma is azzal ijesztgetik a rakoncátlan gyereket: »jó légy, fiam, mert jönni fog Esze Tamás és magávalragad az erdőkbe...«

Ki volt hát Esze Tamás?

Bizonyosat senki sem tudott felőle. Tizenegy esztendővel előbb Buda ormain forgatta még csákányát s török vértől csurogva került vissza nagynehezen Tarpára. Aztán hire veszett esztendőkre. Aztán, ahogy kétmarokkal kezdett fojtogatni a német, megint csak fölbukkant hol itt, hol amott. Egyszer a szabolcsi tanyákon keserítgette a népet, másszor tiszai sószállító-dereglyéken látták állítólag s ilyenkor keresztbefont karral nézett szemközt az alkonyattal, aztán földhözvágta báránysüvegét, fölemelte vasökleit, úgy fenyegetőzött szótlanul nyugat felé. Az utolsó esztendőben pedig állhatatosan bujtogatott már Kassától Moldováig s ha a császár emberei ma megszorították Abara vagy Deregyő tájékán, másnap már a Szernye mocsarai közt látták békés pákásznak átöltözve s csak széles vállairól gyanakodhattak rá, meg arról, hogy este-tájban megemelte hangtalanul csontos ökleit, úgy fenyegetőzött Bécs felé. Mondták róla némelyek, hogy iszonyu-nagy csizmában jár, mert a két lába olyan, mint egy mesebeli óriás lába, meg hogy a bajuszát akár a két fülére csavarinthatná, ha jókedve lenne valamikor. De sohasem volt jókedve. Mindig dühös volt, mindig káromkodott, keselyüorra fenyegetőzve és harsogva kiabált a két lobogó szeme alatt s szüntelenül háboritgatta a népet. Az ujhelyi és pataki polgárok azt mondták ugyan, hogy Esze Tamás tisztességtelen ember, mert az urak elvették tőle a sószállítást és mivel sót nem szállíthat, a parasztokat vaditgatja.

Bizonyosat senki sem tudott felőle, de a tótok tudták, hogy jó szive van az ezredes urnak s tavaly ősszel is a Dargóhegy lábánál elszedvén a kassai németek lisztesszekereit s megnyomorítván a kísérő katonákat, maga köré terelte a Jesztreb Andris éhes tótjait:

»Egyetek, fiaim, eleget éheztek már!...«

S nagy erejét, amellyel hir szerint tölgyfákat tudott kiforgatni, nótákba szedték az inséges rusnyákok s édesapjuknak szólongatták az ezredes urat... Hogy ezredes volt-e? Mit tudom én, ezredes volt-e?! Persze hogy nem volt ezredes! De ő úgy hívatta magát és úgy ismerték őt a Tiszahát magyarjai, tehát ezredes volt mégis. És rettentő hire olyan lett az utolsó tavasz óta, hogy csaknem az egekig ért. Hogy hol járt, mit csinált és merre bujkált a tavasz óta, senki se tudta volna megmondani, mert élő ember nem látta többé Esze Tamást. De beszéltek helyette a bujdosók, akik váratlanul soha nem látott karavánokban kezdtek özönlenni kifelé huszeszten-dős rejtekeikből s a pataki meg a tokaji véres éjszakák után egyszerre csak fölviharzott az egész Felső-Magyarország:

- Vivát Esze Tamás!

És az emberek egy napról a másikra - ki az örömtől tombolva, ki a rémülettől remegve - látták immár, hogy föltartóztatás nélkül közeleg az Esze Tamás napja, amikor őrzöngve ujjong fel az egész ország Esze Tamás szerencséje miatt, vagy fájdalomtól megroskadva jajgat fel Esze Tamás szerencsétlensége miatt. És észvesztő menekülésük közben csakugyan följjagattak a kurucok és a Harangodnak azt a pusztáját, ahonnan ez az észvesztő jajveszékelés először hasított át az éjszakát, még ma is Jajhalomnak hívják. És az emberek, ahányszor kiejtik Jajhalom nevét, még ma is sóhajtanak egy bánatosat, vagy keresztet vetnek magukra olyankor.

Azon az alkonyaton, mikor a kereszturi domb tetején Thuróczy Miklós kapitány utolszor fogott kezét Tokaji Ferkó kapitánnyal s néhány lovasukkal eltűntek az ereszkedő szürkületben - a mezitlábások egy csapata menetelt a Gesztelynek haladó országúton. Jobbról és balról fölbukkant már előttük a Harangod zugófás és mocsaras rónasága. Kimerülten, nyakig portól belepve bandukolt előre a mezitlábásoknak ez az elmaradt töredéke. Gönc tájékáról igyekeztek Böcs falu tájékának. Hajdemák legények és nyeboscsikok voltak a Jesztreb Andris bakbüzü tótjai közül. Minden fegyverük egy-szál bunkósbót s vállakon vitték a bunkót. Maga a vizeszemű Jesztreb Andris bocskor nélkül baktatott a hajdemákok élén, akik egykedvűen és mezitláb poroszkáltak a gesztelyi országúton és ha száraz torkaikat mégjobban eltikkasztotta meleg és por, a nyeboscsikok rágyújtottak a régi és hetyke marsra:

*Mikor mig in leginy vótam
Thekeli-vojnában,
Cifra plahta-zasztavában
Jártam Oravában.*

Most persze nem Orava vármegyében jártak a cifránlengő Thököli-zászlók alatt: most az Esze Tamás nagy csatájába igyekeztek. És a mindig egyoldalba elzengő, félmagyar-féltót ének ütemeire kimerülten, füligpirosan masiroztak Böcs falu irányába. Esze Tamás népének utóhadai voltak e sokat éhezett hajdemák-fiuk s a hátuk mögött ott csavargott Fecske cigány, Daruláb pikulás és még egynéhány dádétársuk s bajrahívó jel gyanánt tyuktalu volt a hajukba tűzve. A harci zenészek tudvalevően iszonyodnak a harc zenéjétől (a mivész az más!), s így történt, hogy mikor a tótok Taktaharkányhoz közelítvén, átvágtak a falu alatt. Fecske intett a kartársaknak s e titkos jelre a négy-öt darab roma eloldalogván ügyesen a tótok hátából, bebujt egy kazal alá. Ott egyet fujtak s Fecske vakarni kezdte a fülét:

- Nagy mahlojká les itt, urfiák! Vegyük le a tálut!

S mialatt a dádék füleik mellől leszedték a tyuktalut s keservesen kezdtek sóhajtozni a kazal aljában, azalatt egyre távolodtak tőlük a Jesztreb Andris tótjai s azalatt Tiszaluc felől is Bócs felé törekedtek a Nyuzó Mihály angyalai. S e rongyos alakok, kik a német nagy ijedelmére még jókor délután sárral mázolták be az arcaikat, most szomoru karavánban ödöngtek utolsó csatájukba. És ez utolsó csatájuk előtt magukbaszállván, üres tarisznyáikból előszedegették a zsoldárt s a poros mezei uton harsogva kezdtek segítségükre hívogatni az örök Istent:

*Tebenned biztunk eleitől fogva,
Uram, Téged tartottunk hajlékunknak...
Mikor még semmi hegyek nem voltak,
Hogy még sem ég, sem föld nem volt formálva -*

S riasztó könyörgésüket átvévén valamelyik oldalt menetelő másik csapat, talán a Zöld Demeter mezitlábasai, a visszhang már az erdő mögül jött rá, ahol ugyanakkor száz meg száz torok zugta a kálvinisták örökcsodálata énekét:

*Te voltál és Te vagy erős Isten,
És Te megmaradsz minden időben!*

Igenis, krónikák vannak róla, hogy ezek a szegény rebellisek a XC. zsoldárral mentek bele az Esze Tamás rettentő csatájába. Abba a csatába, amelyben vértől voltak vörösek a fák levelei s két mérföld szélességben haldokló kurucok véréből voltak harmatosak a füvek szálai... De ahogy jött az este, fokonkint kezdett halványulni a Jesztreb Andris hadinépének hivalgó nemzeti marsa, aztán el is halt végleg és elhalt a Nyuzó Mihály angyalainak tetemrehívó kórusa is. Tótok és magyarok belévesztek a sűrű alkonyatba. Hosszu, ijesztően hosszú órák következtek... Fecske és négy-öt szál művésztársa vacogva fülelgetett ezalatt a délről előhőmpölygött sötétségbe. Hosszu és keserves órák mentek már el így, amikor egyszerre csak haragosvörös fény lobbant fel Bócs falu irányából s utána mély bánattal elnyújtott, alig-alig kivehető kiáltás szüremlett át az éjszakán. Valami végtelenül bágyadt és végtelenül szomoru kiáltás. Mintha egyetlen pillanatban sok-sok száz ember mind azt kiáltotta volna: *U-ram Jé-zu-us!...*

Erre a távoli és megrendült kiáltásra Fecske primás fölpattant a kazal alól s mintha darázs csipte volna meg alulról, összebokázott a mezitelen lábával, hóna alá csapta a pikulát s vacogva rikkantott egy nagyot:

- Urak, vitézsek, válogatott legények! Most mán rugjuk a fármátringot, mert itt azs Istennyilá meg a Heródiás!

S Fecske legelől, a többi vályogvető a sarkában, kinyújtott lábszárral, hónalj alá kapott pikulával és jajveszékelve kezdett nyargalni az ellenkező iránynak, mialatt egymást tulkiabálva és ijesztgetve csapkodták a fejüket:

- Jáj! Jáj! Kiütött a csatá!

A csata valóban kiütött már ekkor Bócs falu szélső házai táján. Hanem ez aztán csata volt! Esze Tamás ezredesnek a német ellen való legelső és legnagyobb csatája!

Ott fekszik Bócs falu ma is még a Sajó és a Hernád torkolata fölött, egyik fele Zemplénben van, másik fele Borsodban van s áldott kertjei alatt a Bársonyos vize kanyarog.

Ott kanyargott a Bársonyos époly zajtalanul már azon a késő alkonyaton is, mikor a Takta-harkánynak futó széles pázsitán át a Buga Jakab bojnyikjai kezdtek elősettegeni a szélső házak alá s Buga Jakab maga lábujjhegyen lopózkodott előre. Ám a falu szélső házai alól ugyanakkor fölbukkant egy horvátokból álló marcona gyalogzászlóalj és az első tiszt megpillantván a bojnyikok elejét, magasra emelte kardját és nagyot kiáltott:

- Legyetek dühöse, oszt lüjjetek!

A horvátok erre megcsinálták az ijesztésre szánt dühös pofát s utána sortüz lobbant fel a szakállakra fölállított puskákból. Néhány ember jajgatni kezdett a bojnyikok sorában s elvágódott a mezőn, a többi hirtelen belebujt a pázsitszéli füzesekbe, de csak egy pillantásra. Mert eldörrenvén a sortüz, nagy csönd és még nagyobb sötét következett utána, de mielőtt másodszer is tölthettek volna a horvátok, a hátuk mögött csak kigyulladt egy ház és az éjszaka vöröslő tűz irányából hirtelen csak szakadni kezdtek visszafelé a Buga Jakab bojnyikjai. Buga Jakab hadnagy ur, ez a kukoricásokban és a bágyadt verőfényben sokat tengődött keserű legény, most is legelől fujt és valahányszor meglóbálta félmázsás csákányát, káromkodva fenyegetőzött:

- Ne lüjj német, mert meghalsz!

A hegyesfövegű horvátok pedig másodszer is lőttek volna, ha lőhettek volna. De Buga Jakab akkor már az orruk előtt toporzékolt s megforgatván csákányát, egyetlen csapásra leütötte a horvátok kapitányát. Egy jajszó nélkül esett össze a kapitány, elnyult a földön, kettőt-hármat tátogott még, aztán egyet rugott s kiszállt belőle a lelke. Másfélöles, búsképű horvát állt a kapitánya mellett s látván annak nyomorult halálát, marokra kapta puskáját, hogy azzal csapja szét a fejét Buga Jakabnak. De Buga Jakab baltenyerével torkonragadta a másfélöles horvátot és a horvát is egy jajszó nélkül esett a kapitánya holtteste fölé. És akkor elrikkantotta magát Buga Jakab:

- Csákányra, bojnyikok!

De nem kellett biztatni a bojnyikokat, mert akkor már a tűz repkedő világánál úgy táncoltak, mint az ördögök. Ki csákánnyal, ki villogó fokossal, ki a két tenyerében megforgatott bunkósbottal. És aközben hol itt, hol ott bukkantak fel a szélső házak mögül és ahol fölbukkantak egyszer, mindig egy újabb ház, egy félszer, egy boglya kezdett lobogni a sötétségben, mert mesterei voltak a gyújtogatásnak ezek az Istentől elrugaszkodott legények. És aközben, mialatt innét is, onnét is égő csóvák emelkedtek föl a tűzvilágnál s újabb tetőket borítottak rémséges világosságba - föl-fölríktott rekedten a sokat-tengődött Buga Jakab:

- Hozzá az némethez, bojnyikok!

De nem kellett biztatni a bojnyikokat, mert már a falu uccájába nyomták be a horvátokat és úgy kezdtek verekedni akkor, hogy a ma élő nemzedék ott helyben szörnyethalt volna, ha látta volna. Ott lihegett és prüszkölt az ucca legközepén Kavcsák Dániel mészárosmester, marhanyuzókés villogott a markában s ahogy mellbedőfött vele egy nekirontott németet, a hátán jött ki a kés és csak elterült a német, vérét pedig mindjárt beitta a föld. De Kavcsák mögé is odaugrott egy nagyszájú horvát s úgy ütötte nyakszirten, hogy Kavcsák Dániel mészárosmester négyfele trombuckálva vágódott el a hasára. Hej, micsoda csata volt ez! Az egyik ház udvarából meglepetésszerűen csak előrerontott a Legenyére való Dudás János, vele volt a Mihályiba való Péntek András, ugyszintén a lasztóci Hornyák Péter, hátulról kaptak meg egynéhány németet, de a lábánál fogva, le is vágta valami négyet, ám Dudás Jánosnak is késsel hasították keresztül a fejbőrét, ketten is belekapaszkodtak dühösen és akkor egy horvát jobbról, egy horvát balról rántotta le a fejbőrét, úgyhogy csak a két füle tartotta még valahogy azt a kobakravaló bőrt s Dudás János lenyuzott koponyával kezdett üvöltözni és henteregni. De nem sokáig hentergett, hanem talpraszokott azonnal, lehántott fejbőrét jobbról is, balról is visszatolta helyére, belenyomta a süvegét, akkor annyit kiáltott: hejj! és kirántván a hasa mellől egy kettősélű dákost, belevetette magát a hátráló horvátok legközepébe...

Hát bizony, hátrálni kezdtek a horvátok, de hogy is ne hátráltak volna, Istenem! Embereik fele égnekfordított arccal feküdt már az uccán, az ucca sáncában, a kertek között és aközben tüzet fogtak már a paticskerítések még a zöldben pompázó gyümölcsfák is. És mialatt sisteregve

lobogtak a sötétségben, a tűz beleágaskodott az éjszakába, vörösben lángoltak már a felhők is és ijesztő világuk négy vármegye földjének küldte a rimáncodó üzenetet:

- Segitsetek! Segitsetek!

Hogyne hátráltak volna a szerencsétlen horvátok, mikor az öldöklés leghevében az északi oldalon csak előretörtek a tűznyelveken át már a Jesztreb Andris fátrai tótjai is. A vízesszemű Jasztreb Andris megelőzvéen valamennyi nyeboscsikot, rettentő bunkót zúgatott a félkezében:

- Hlapci, na kijak!

De a hajdemák-fiuknak nem sok biztatás kellett a bunkósbothoz, hisz ugyse volt egyéb fegyverük, csak a bunkó. Hanem ez aztán rettentő fegyver volt és ahogy Jesztreb Andrisék dolgoztak vele, az ellen anyaszült ember képtelen volt védekezni! Horvátoknak, németeknek a koponyáján, a fülén, a lábszárán csattogtak e bunkók. Hátrált már a német, de hogy is ne hátrált volna, istenem! Mégse adták magukat könnyen. A falunak azon a részén, ahol ma a kálvinisták temploma áll, elesett a széleshátu Benyicsák Mihály, a Szirmay István szökött jobbágya, ugyanott vágódott utolsót Feczera Pál, de olyat, mint egy liszteszsák, mivelhogy lábast adtak neki s úgy csapták el tőből a karját és meghalt azonfölül ugyanott Popelyás Jóska meg Resetár Jóska, aki árvalegény volt és nem maradt senkije, aki megsirassa. Hej, micsoda csata volt ez! Csattogtak, veszettül csattogtak a Jesztreb Andrisék bunkói. A félfa repkedett már az iszonyu tűzben, helyenkint már a por is égett az uccán s az iszonyu tűz meg a fejszédítő forróság legközepén ott lihegett Buga Jakab, kordovánarca lucskos volt a verejtéktől s még ijesztőbb volt a beletapadt koromtól. A horvátok rendetlenül kezdtek özönleni visszafelé, amikor... Amikor, mintha csak a négy arkangyal fujta volna meg az ítélet trombitáit, a falu tulsó végén magyar huszárok fujták meg a trombitákat. És előrerobogtak a Deák Pál óbester huszárjai piros csákóban, a szélben uszó menteujjaikkal s megfent görbe kardjaikkal. Előrobogtak az uccán, mint mikor a nyári vihar dübörög előre, egy szempillantás alatt átgázoltak a horvátok menekülő maradványain és akkor bele vágattak a bojnyikok meg a Jesztreb Andris hajdemákjai közé. És Buga Jakab abban a szempillantásban csak elkiáltotta magát:

- Tágulni, gyerekek! Ki a rétre, gyerekek!

És abban a szempillantásban Jesztreb Andris szintén elkiáltotta magát:

- Na luku, hlapci! Na luku!

És egy másik szempillantás alatt a Buga Jakab bojnyikjai meg a bakbüzü tótok átrepültek a kertek között, kint voltak a széles pázsiton s jobbra és balra menekülve, fölmásztak a pázsitzéli fűzfákra vagy beleugráltak a tulsószéli nádasokba és aközben olyanokat cuppantak, mint a békák. És a félhomályban vacogva kezdtek fülelgetni: a tótok a fák tetején, a bojnyikok kákatövön lubickolva. Mert a pázsit felé sűrű rohamtömegben kanyarodtak már fel a Deák Pál óbester magyar huszárjai és ahogy közeledni kezdtek a pázsiton, lovaik alatt szakadatlanul dübörgött a határ. De ugyanakkor a pázsit Taktaharkány felé elnyuló messzi széléről is dübörögni kezdett a határ. Onnan északról vágatva rohantak Böcs falu felé a Bajusz Gáspár meg a Bakos Gergely első tokaji kapitányok keserü lovasai, de Bajusz Gáspárt is, Bakos Gergelyt is megelőzvéen, most két fiatalabb kapitány vezette a dühtől remegő lovasokat: a bánattól elszánt Thuróczy Miklós, meg a lobogószemű Tokaji Ferkó. Délről rengett és dobogott már a pázsit, északról rengett és dobogott már a pázsit...

Hej, micsoda csata volt ez! Az Esze Tamás csatája volt ez!

Mint amikor ugyanegy pillanatban két szemközti irányból felhők görögnek egymás ellen az égen és összetalálkozáván, egymásba keverednek s mindenki a másikon gázol keresztül: a Deák Pál óbester császári huszárjai, meg a fölzendült lovasok is úgy rohantak neki egymásnak s összetalálkozáván, egymásbaroppantak s ló és lovas kezdett keresztülgázolni egymáson és

kezdett össze-vissza hemperegni a földön. A császár huszárjai ezt kiáltották: *rajta!* az Esze Tamás huszárjai azt kiáltották: *Uram Jézus!* és úgy vágattak egymás ellen, hogy átvágtattak egymáson, de a fele ott maradt a pázsiton, halálataposva, avagy haldoklás közben jajveszékelve szivettépőn... És akkor visszafordultak délről a Thuróczy Miklós megmaradt huszárjai és akkor visszafordultak északról is a Deák Pál megmaradt huszárjai s megfent kardjaikat messzire kinyujtván a lovaik feje fölött, felhötrengető *Uram Jézus!*-kiáltással, meg felhötrengető *rajta!*-kiáltással dübörögtek fel másodszor is egymás ellen... Hátralétszó tűzözönben röpködött már Bócs falu, égett már a por is az uccán, a böcsi nagypázsit pedig másodszor is rengett és dobogott már... A pirosuló felhők alatt, a félsötétől környezett pázsiton ott rohant előre Orgoványi András is, mindenütt a Thuróczy Miklós lovának sarkában s lapos kardját megsuhogtatván a levegőben, úgy csapott szájon egy bánatosbajszu császári huszárt, hogy a huszár vért kezdett hányni s ott menten lefordult a lova nyakáról... - Mestervágás volt, Andris bácsi! - kiáltott feléje kardok csengésén, csákányok zugásán, lovak nyerítésén át az urfi, ám ugyanakkor úgy vágta fejbe buzogánnyal az urfit is, hogy gyászszinü süvegje lerepült a fejről, ő maga visszahanyatlott a nyergében, de amire hozzáruगतott a megrémült Orgoványi, Thuróczy Miklós újra keményen ült már nyeregben. Nagy szenvedés látszott az arcán, de azért lekapta nyergéből a csákányt s megforgatván maga fölött, repkedő hajával elzugott a lovával arrafelé, ahol legjobban taposták egymást lovak és lovasok. És átzugván a pázsiton Thuróczy Miklós, nagy fenszóval kiáltotta:

- Mindig csak utánam, Esze Tamás katonái!

Valami tiz-tizenkét vén huszár nyomult erre a Thuróczy sarkába. És akkor odarontottak a legközepébe, hol egy mérges császári lovaskáplár úgy vágta fejbe a Bunkó János zászlótartó lovát, hogy nagyot nyerített a ló, nyakrabukott s maga alá nyomta szegény Bunkó Jánost is a zászlójával együtt. Ott nyöszörgött már Bunkó János lovának hasa alatt, hályog vonult a két szemé elé, de annyi ereje maradt még szegény Bunkónak, hogy elsütötte pisztolyát és a császári káplár is véres fejjel zuhant le a lováról. Prüszkölő huszárjai élén akkor ért oda Thuróczy Miklós kapitány s szédült vágatásában is lehajolt, fölkapta a lovasok zászlóját, magasra tartotta jobbkezevel s föltekintvén az ócska selymén bánkódó Szűz Máriára, könny esett ki a szeméből. De most nem volt idő magát elsírni se, mert a dulakodás legközepéből a nevét hallotta:

- Segits rajtam, Thuróczy pajtás!

Thuróczy nekivágtatott mégegyszer s elszorult szívvél látta ekkor, hogy Tokaji Ferkó pajtását vagdalgják a vagdalkozás közepén. Huszonegy cafatban csüngött már a kurtadolmánykája Tokaji Ferkó pajtásnak, őt magát lehuzták a lováról, vér folyt már le az egész arcán, egy pillanatban tiz kard is suhant a fejére, de Tokaji Ferkó gyalogláb is dulakodva verekedett s minden csapásával tágasságot vert maga körül a mezőn...

- Itt a diák! Csipjük le a diákat! - ordították a császári huszárok (mert pataki diák volt ezelőtt vitéz Tokaji Ferkó kapitány), de ugyanakkor hátkapta őket Thuróczy kapitány s csákánya ahogy fölcillant a levegőben, a császáriak lehasáltak a lovaikra s Bócs felé kezdtek vágatni lóhalálban.

- Köszönöm neked, Thuróczy pajtás! - kiáltott lelkesülten Tokaji Ferkó s a hátán termett egy gazdátlanul nyerítő lónak. De Thuróczy Miklós ezt már félig se hallotta, mert a döglött lovak hanyattfordult testein, a véres füben elterült huszárok halott tetemein átugrálva és kieresztett kantárszárral vetette magát a Deák Pál óbester menekülő lovasai után. Lova a szügyébe csapta le fejét, és nagyot nyerített. Hangos nyerítése végigszállt a véres mezőn és Thuróczy Miklós magasra emelvén a csákányát, odakiáltott utánadüböngő lovasainak:

- Hozzá csak, hozzá, Esze Tamás katonái!

És mialatt remegő haraggal dübörögtek át a mezőn harmadszor is az Esze Tamás lovasai, Bócs lobogó házai alatt csak fölbukkant a brandenburgiak egész ezrede, balról meg tömött oszlopban kezdtek fölkanyarogni a visszaverődött horvátok. Puskával rohantak előre. Olyan volt ez a megmozdulás, mintha egy egész erdő indult volna meg egyszerre s puskáknak csövei villogtak volna ki az erdő minden fájának hasából. Thuróczy a mező közepén dübörgött még dühös huszárjai élén, egyenesen neki a puskázó gyalogosok erdejének, de késő volt már minden. Mert jobbfelől, a pázsitszéli füzesekből akkor már kitörtek a Jesztreb Andris bakbüzü tótjai s jobbkezükből csunya üvöltéssel forgatták a furkóst. És balfelől, a mocsararkból, akkor már kitörtek a Buga Jakab bojnyikjai is. S bojnyikok és hajdemákok összekeveredvén a pázsiton, elzárták a lovasokat s bunkóforgatással, baltavillogtatással, keserűen káromkodva vetették magukat a németekre. És ugyanakkor, ugyancsak balfelől, egyszerre több ponton is, tüzet fogott a nyári nádas, fekete füst ágaskodott a pirosuló felhőknek, véres tüznyelv lobbant föl a füst legaljában és akkor a tüzek irányából, a lubickoló ingoványoson át váratlanul csak szakadni kezdtek kifelé a Nyuzó Mihály angyalai. Tetőtől-talpig csupaszon, sártól bekenve, görbe kard csillogott a kezükben s úgy csattogtak előre a széles pázsiton, mintha az ördög apostolai lettek volna. Nyuzó Mihály maga, hegyes sapkával a fejebuján, de egyébként meztelenül egy honcsikon álldogálván, a rekedésig tüzelte az angyalokat:

- Vádjátok, angyalok! Szurjátok, angyalok! Most mutassátok meg, kik vagytok! Hejj! - és elordítván magát, két marokra kapta széles fringiját s három öleket lökvén magán rettentő lábaival, anyaszült-meztelen rontott neki a puskázó brandenburgiaknak.

De hiába puskáztak a brandenburgi legények, mert a csata leghevében váratlanul csak megérkezett a csatába az a hamis, istentelen, tolvaj, ördögi praktikájú, eretnek, országpusztító, tökéletlen, bitang Majos Ferenc is, rebellis latroknak huszonzét esztendő óta bujdosott szegény rezesorru kapitánya. Megérkezett a csatába szegény Majos Ferenc, vele jöttek az összes latrok s Majos Ferenc mélységes bánatu keserűségében ahogy kieresztette bölömbika-hangját, az embereknek a szive állt el a rémülettől:

- Csak most az egyszer még, édes-egy gyermekeim! Ó, be szánlak benneteket, hogy annyit kellett koplalnotok, szegény fiaim! Hozzá az némethez! Hejj!

S megeresztvén lovának kantárszárát, belevágtatott a csatába. S rezesorru Majos Ferenc a csata felé vágtában másodszer is kieresztette szilaj torkát:

- Csak szorítsátok a német kutyát, Thuróczy Miklós öcsém! Csak duljátok, Tokaji Ferkó druszám! Ne ijedj meg tőlük, Buga Jakab testvér! Csapjátok, nyomorítsátok őket, Jesztreb Andris lellem, holnaptól kezdve bobálykát fog früstökölni minden tót! Az irgalom ne mozgassa most a sziveiteket! Mindjárt itt lesz Esze Tamás, hogy megsegítsen a végső szorultságban! Vivát Esze Tamás!

És feleletül erre egy olyan ordítás rázta meg Bócs falu széles pázsitja fölött a tüztől haragvó éjszakát, hogy erre az ordításra a véres fűről fölemelték fejüket a haldokló kurucok s a csatázó kurucokkal ők is elkiáltották mégegyszer:

- Vivát Esze Tamás!

S rezesorru Majos Ferenc hetven lovasával nekizudulván a brandenburgiaknak, kettétörte a közepüket és akkor széles kanyarodással visszafordulván, kétélű pallosával úgy kezdte őket aprítani, hogy rakásra kezdtek dűlni a brandenburgiak, mint ahogy a napszámos kaszája alatt dűlni kezd a csalamádé. Hátral felhőkig vereslett már Bócs falu, oldalt felhőkig vöröslött már a nyári nádas s a Bócsától Taktaharkányig elnyúló óriási réten minden fűszál külön meglátszott a tulvilági fényességtől. Hej, micsoda csata volt ez! Már nem lehetett messze az éjjél, délről csak előtörtek váratlan lihegéssel Eger és Ónod dán és morva gyalogosai, de őket is megelőzve berobogtak a csatába Riccsán ezredes egyeneskardu vasasai s olyan harci zaj töltötte

meg a levegőt, hogy Tokaj várában is hallották a kardok csengését, a szakadatlan jajgatást, meg a lovak vihogását. Thuróczy Miklós verejéktől elboritva, süveg nélkül és összekuszált hajjal hetedizben vitte már lovasait a sáskamódon szaporodó németekre, a Hajduság felől megjött már akkor Szalontay György is és szőrösgubáju kanászhai úgy forgatták a baltát, hogy olyan verekedést az Isten sem látott! Hulltak a németek, hulltak a magyarok! Egy óvatlan pillanatban lándzsa szurta át a torkát Jesztreb Andrisnak is, hanyattesett Jesztreb Andris, de odakiáltotta még a tótoknak:

- Bosszuljatok meg, gyerekek!

Busult haragjában csak ott termett Buga Jakab s megforgatván csákányát, két morvát vert széjjel egyetlen csákánysuhintásra. Hetedizben vitte már rohamra lovasait Tokaji Ferkó kapitány is, kurtadománykája száz cafatban csüngött és repkedett, vér csorgott le az összetapadt hajából, de hiábavaló volt minden erőlködés, mert sáskamódon dült, egyre dült a német.

- Hozzá csak, hozzá, kurucok! - kiáltotta nyolcadszor is a bánattól elszánt Thuróczy Miklós s keserű lovasaival nyolcadszor robogott már bele a császári hadak oldalába. - Senkinek kegyelmet! - üvöltözött a mező tulsó sarkában Szalontay György s a morva koponyákon úgy csattogtak a balták, hogy a nyelük se látszott. Vér volt már a mező, véresek voltak a fák levelei, égis repkedtek a tüzek ijesztő lángjai. A mező legközepe ott fujt és csatázott a lengőhaju és nyakiglábu Zöld Demeter, mellette a csupasz két öklével fojtogatta a németet a zömök Tyukodi pajtás, cölöpszerű lábaival olyanokat rugott a holtak hasába, hogy csak úgy puffogott s utoljára is nyakánál kapott meg egy-egy haldokló csehet és megforgatván a levegőben, a haldokló cseh lábaival kezdte vagdosni a brandenburiakat. Hej, micsoda csata volt ez! És rezesorru Majos Ferenc megpillantván a dugótermetű Tyukodi ijesztő kinlódását, nagyot rikkantott feléje:

- Te vagy a legény, Tyukodi pajtás!

De hiába legénykedett Tyukodi pajtás, mert Böcs falu felől sűrű fekete oszlopban vágattak előre másodszor is a Deák Pál óbester magyar huszárjai. És Tokaji Ferkó megpillantván őket, fősóhajtott magában:

- Uramisten, mi lesz most mivelünk?

És megpillantván őket Majos Ferenc kapitány is, egyet köpött oldalt:

- Hogy vesznétek meg!

És jobbról mintha hátrálni próbált volna már Buga Jakab a bojnyikkal, meg a bakbüzü tótokkal, ám ekkor a kilencedik rohamra megindult Thuróczy Miklós összeszedte torkának minden erejét és úgy kiáltott keresztül a csatahelyen, hogy a mező tulsó feléről csattanó visszhangot vertek rá Böcs falu zsarátnokba omlott romfalai:

- Itt van már Esze Tamás! Vele jönnek teméntelen katonái! Vivát Esze Tamás!

És ettől a kiáltástól egy pillanatra mintha a csata is megállt volna. Falfehér lett tőle a német, fölörditott rá a magyar, de mielőtt fölörditott volna, a szünetnyi csenden át közeli, egész közeli dübörgés hallatszott. Tokaj felől jött ez a dübörgés, szakadatlan ütemre dobogott és rengett már az egész határ, mint amikor ezer lónak patája alatt remeg össze a vidék és akkor szörnyű ujjongás rázta meg a böcsi csatát. A csatázó kurucok torkai zendültek meg a széles mezőn:

- Vivát Esze Tamás!

És e szörnyű kiáltásra fölemelték fejüket a véres füben haldokló kurucok s mégegyszer és utoljára köszöntötték a közeledő ezredet:

- Vi... vát... E... sze Ta...

S visszahajtván fejüket, szótlánul meghaltak a gyepen.

Pontosan éjfél volt ekkor s Esze Tamás valóban közeledett. De hogy közeledett, könyörülő Uristen!

Zugó tenger hátán ennyi rémséggel közeledik a fekete gálya, ahogy Esze Tamás közeledett egy rengőfaru és csattogó-sörényű muraközi kancán. Jött... És rengőfaru lovának minden dobbanására Szerencsig dobbant meg a határ. És számtalan német markából földrehullott a kard, amint a homályos háttérből repülni látta maga felé a rettenetes Esze Tamást. Jobbról az északa sötétje által elboritva, balról a tűz által véresre festve még ijesztőbbnek látszott. És minden pillanattal ijesztőbb lett nagyerejű és kegyetlen alakja. Ugy repült előre, mint a fergeteg s talán ezer félvad és marcona lovas is dübörgött rengőfaru lovának nyomába. És az oldalán ott robogott Kabay Márton tiszteletes ur is. Papisüveg volt a fejében, megfent kard a jobbkezeben, úgy fenyegetőzött és átkozta a németet. És aközben tisztán lehetett látni már az Esze Tamás óriási, gyászszinü kucsmáját. Lobogó szemeit sötéten forgatta csüngő szemöldökei alatt, varnyuszárnybajusza messzire uszott a szélben, balkarján olyan pajzsot renetgett, mint egy csónaknak a feneké, a jobbkezeben meg olyan csákányt forgatott, hogy négyen sem birták volna fölemelni. Rengőfaru kancája alatt renetgett és dobogott a széles mező. A csatázó kurucok hátában fujt és dübörgött már Esze Tamás és akkor megengedte bánattól keserü hangját, hogy a nyakán olyanra dagadt két ütőere, mint két darab kötél:

- Meggyöttem, édes fiaim! De fáj a szívem értetek, hogy ennyi talpasom fekszik már a fűvön! De itt vagyok teméntelen hadaimmal s gyönnek utánok a beregi hajduk, meg az ugocsai rusnyákok is! Te hatalmas Isten, adj szerencsét minékünk! Thuróczy Miklós, Tokaji Ferkó, Majos Ferenc, Buga Jakab, Nyuzó Mihály, Szalontay Gyuri, Tyukodi pajtás és ti, kedves fiaim egytől-egyig: ütött immár a szabadulásnak órája, álljuk meg dühös bosszunkat! Vágjátok a német kutyát, míg a párát érzitek bennük! Hujj!

És a számtalan lovas úgy zugott az ezredes után, mint a szélvész:

- Jól beszélsz, nagyapánk, vágjuk hát a német kutyát! Hujj!

Esze Tamás rengőfaru lova két hátulsó lábára ágaskodott, aztán négy ölet ugrott előre és akkor Esze Tamás is belekeveredett a csatába! Hanem ez aztán csata volt! Esze Tamás halántékáról úgy szakadt az izzadtság, mint ereszhéjról az eső és ha egyet kanyarított maga körül a csákánnyal, négy-öt német és morva repült szét szivfacsaró jajgatással. Tágassá lett a mező, amerre egyet rugtatott és amire hármat rugtatott volna, jobbfelől is, balfelől is széles hullámzással takarodtak már hátrafelé nagyszájú horvátok, kapkodó németek, ijedt brandenburgiak. Takarodót fujtak már a Deák Pál megzavarodott huszárjai is, bojnyikok, kanászok, nyeboscsikok s egyéb talpasok pedig egetrázó üvöltéssel vetették magukat a menekülő ellenségre. Hátrált a német, tul volt már a zsarátnokba omlott Böcs falun is, de akkor váratlanul az Esze Tamás torka renetgett át az éjszakán:

- Vissza a mezőre, kedves fiaim! Teméntelen lovasok száguldanak reánk Gesztely felől!

Az Esze Tamás kedves fiai gyors iramban visszaözönlöttek ekkor a pázsitra s jobbra és balra oldalognán, eltűntek a füzesek sűrűjében, meg a lobogó nádas hinárosai között. Esze Tamás pedig széles kanyarodással rohant vissza ezalatt a pázsit északi csucsáig és ott jobbfelől állitván fel a kilenc rohamban résztvett Thuróczy Miklóst és lovasait, balfelől állitván fel a vértől összetapadt haju Tokaji Ferkót és lovasait, maga a középre állt ki s fölemelkedvén a nyergében és gyászszinü süvege fölött magasra tartván mázsasulyu csákányát, ordítani kezdett olyan bánattal, hogy a fűvön haldokló kurucok is fölzokogtak mégegyszer és utoljára erre a veszettbánatu ordításra:

- Thuróczy Miklós, Tokaji Ferkó, Bajusz Gáspár, Majos Ferenc, Bakos Gergely kapitányaim, Buga Jakab, Nyuzó Mihály, Szalontay Gyuri hadnagyaim, kedves papom, Kabay Márton tiszteletes, Tyukodi pajtás és ti, édes fiaim egytől-egyig: ütött immár a szabadulásnak órája, hogy lerázzuk magunkról a németek láncát! Isten a szenvedéseinket nem nézheti tovább! Álljuk meg dühös bosszunkat, vágjátok a kutyákat, míg a párát érzitek bennök! Előre fiaim, előre, katonák! Hozzá az némethez!

- Jól beszélsz, öreg, álljuk meg hát dühös bosszunkat! Hujj!

Orditásuk végighömpölygött az éjszakán s csendes morajlással halt el a hegyaljai dombok között.

S rengőfaru kancáján megeresztette a kantárszárát Esze Tamás, csákánya pedig megcsillant a feje fölött. Három-négy ölet ugrott egyszerre az Esze Tamás lova s prüszkölve és nyerítve dobogott végig a pázsiton. És jobbfelől ugyanakkor Thuróczy Miklós kapitány, balfelől Tokaji Ferkó kapitány zugott előre nekieresztett kantárral, nyomukba a többi kapitányok és hadnagyok s számtalan lovas hujjogatra és kardját vagy a szekercéjét villogtatva. S a nappali világosságu éjszakában, a vértől megdagadt mezőn, holtak és haldoklók tetemei fölött repültek előre az Esze Tamás lovasai és velük szemben rettentő *rajta!*-kiáltással s görbe kardjaikat messzire kinyujtva, lovaik fejei fölött repültek már a Kiss Balázs ezredes világhíres császári huszárjai. És akkor egymásba roppantak...

Hej, micsoda csata volt ez! Az Esze Tamás csatája volt ez!

Egymásba roppantak, úgy kaszabolták egymást. De senki olyan öldöklést nem mivelt a császár lovasai között, mint a kegyetlen és nagyerejű Esze Tamás. És aki a csákánya alá került egyszer, forgács lett annak koponyájából. Ágaskodott és nyerített s fogával tépte a német lovat az Esze Tamás rengőfaru kancája. Esze Tamás maga jobbra-balra osztogatta mennydörgő csapásait s busult haragjában csak olykor-olykor ordított fel keservesen:

- Pompás volt, Thuróczy Miklós! Nyuzd a kutyákat, Majos Feri, nyuzd! Ne hagyd magad, Tyukodi pajtás!

Ide-odaugratott rettentő lovával s ahol nagy volt a szorultság, kettőt-hármat kanyarított a csákánnyal s német ló és lovas haldokolva esett össze mázsasulyu csákányának ütése alatt. De egyre szaporodott a német, már végigrobogtak a mezőn a Deák Pál óbester huszárjai is, ezuttal harmadszor. Meglátták és megismerték a nagyerejű és kegyetlen Esze Tamást és valami nyolcvanheten rohanták meg az öreget. Esze Tamás pajzsán úgy csattogtak már a kardok és buzogányok, hogy szikráztak tőlük a pajzs vaspántjai, de Esze Tamás hallatlan erejének tudatában csak nevetett rajtuk és úgy vágta őket, hogy minden csapására halomba dült a német. De az élő németek mindig szaporodtak, mint a hollók. Ontották őket Bőcs falu mögül a bozótosok, a ligetek és az erdők. Körülnézett erre bánatosan Esze Tamás, megrázta gubancos fejét s elordította magát keservesen:

- Hol késtek, beregi hajduim? Hol késtek, ugocsai rusnyákjaim?

- Itt vagyunk már, öreg! - kiáltottak fel magyarul a beregi hajduk s oroszul az ugocsai rusnyákok.

És Esze Tamás visszakiáltott reájuk:

- Hozzá az némethez, beregi hajduim! Hozzá az némethez, ugocsai rusnyákjaim!

S beregi hajduk és ugocsai rusnyákok gyalogszerrel rohantak rá ekkor a császár lovasaira. Hanem ezek tudtak is verekedni! A bocskoros rusnyákok előkapták a hadarócsépet s szemközt mentek a lovasoknak, a bitanghajduk viszont, ezek az Istentől elrugaszkodott legények, oldalról rohanták meg a császári lovasokat, miközben vonítottak. Cikázó fokosaikkal villám-

szerűen csapkodták fültövön a kapkodó huszárokat, egy-két szempillantás alatt lerántották őket a lovaikról, ők maguk pattantak fel a nyeregbe és amire hármat tudtak volna körülnézni a Kiss Balázs ezredes meg a Deák Pál ezredes világhíres huszárjai, fele-lovaikon már az Esze Tamás bitanghajdui villogtatták a fokost és az Esze Tamás bocskoros rusnyákjai kalimpáltak a hadarócséppel. Esze Tamás maga könnyekig megindulva dicsérgette őket:

- Nem csalódtam bennetek, beregi hajduim! Kedvem telik bennetek, ugocsai rusnyákjaim!

Az egész mezőn futott már a német s keletről mintha virradni akart volna. A nyári nádas Tokaj alatt is lobogott már a tűzben, Esze Tamás magasra emelte csákányát s megint ázrugott a réten veszetbánatu ordítása:

- Gyilkoljátok a kutyákat!

Menekült már a német, de vissza is fordult még vagy háromszor. Majos Ferenc annyira berekedt már, hogy három hétre elveszítette a hangját, Nyuzó Mihálynak két helyen is befakasztották a fejét, Thuróczy Miklósról az a hír futott szét a csatamezőn, hogy félholtan esett le a lova alá a harmadszor megújult dühöngő kavarodásban. És amire negyedszer is előretörtek volna a horvát meg a brandenburgi gyalogzászlóaljok, a Kiss Balázs meg a Deák Pál ezredesek véres lovasai s Gesztely irányából elődübörögtek a Riccsán vasasai, Esze Tamás nagy szorultságában fejét kezdte csapkodni ökleivel:

- A félelem ne érintse most a sziveiteket, fiaim! Utolsó mérgüket adják ki e ganéjalakok! Hozzá csak, hozzá, Majos Feri kenyerespajtásom. Tokaji Ferkó kapitányom! Ütött immár az óra, hogy megálljuk rettentő bosszunkat! Csak a sűrűjébe, Buga Jakab testvér, Szalontay Gyuri öcsém! Kardra, csákányra, papocskám, Kabay Márton! Hová lettél, szerelmes fiam, Thuróczy Miklós! Előre, talpasok, előre, hajduim!

- Megyünk, öreg, megyünk! - zúgtak fel a talpasok meg a hajduk s Esze Tamás úgy érezte, hogy a megindultság miatt ott, a csata legközepén el fogja magát sirni keservesen.

De visszatartotta könnyeit a nagyerejű és kegyetlen Esze Tamás, ahelyett vértől csurogva száguldott bele ebbe a legutolsó rohamba. Ugy szakadt már róla a vér, mintha vérrel telt dézsákkal öntözték volna a fejét meg a lábát. De nem a saját vére volt az: ellenség vére volt az! És hajnal előtt félórával Esze Tamás mégegyszer és utoljára végiggázolt az ellenségen. S mégis, amire jelentkezni próbált volna a virradat, az ellenség gázolt végig Esze Tamáson.

Mert abban a pillanatban, amikor csak menekülő németekkel, meg üldöző kurucokkal volt tele az egész Harangod, csak előtörtek Ónod felől a vörös herceg segítőcsapatai. Minden hadereje tört ott előre a dölyfös és szivtelen Vaudemont generálisnak. És hiába orditozott immár Esze Tamás, hiába csapkodta a fejét, mert a dühöngő németek halmokat kaszáltak le ijedezve hátráló embereiből s garmadába dobálták össze a kurucok halott tetemeit. Még nem volt itt a virradat s a szegény kurucok ezrei váratlanul oly szivszaggató jajgatáshoz kezdtek, hogy ez a jajgatásuk végighangzott az egész harangodi pusztán. E rémült jajgatás emléke most is él még Taktaharkány és Böcs határában. És azt a tanyát, melynek környékén az Esze Tamás nagy csatája után oly keservesen jajgattak fel a kurucok, ma is Jajhalomnak hívják.

És e keserves jajgatás közben Esze Tamás megkövülten állt a csatatér közepén. Bus tekintetét meghordozta az elhullt kurucokon olyan keserűséggel, hogy csaknem elsírta magát hangosan. Aztán fölemelte ijesztő arcát és látta ekkor, hogy a világ minden tája felé rémüldözve menekülnek szerte az életbenmaradt kurucok. Esze Tamásnak a hajjáról, csákány kampójáról, a csizmája hegyéről szakadt már a vér. És akkor tüzes gránát dobbant le az Esze Tamás lova elé s dühös sisterséggel durrant egy nagyot. Vaudemont herceg küldte hajnali üdvözlését Esze Tamásnak.

És Esze Tamás megfordult akkor arrafelé, honnét a vörös herceget sejtette s másodszor is fölemelvén ijesztő arcát, megrázta hatalmas ökleit:

- Urak! Urak! Leszámolok még veletek!

Aztán visszafordult rengőfarku lovával s szilaj torkát kieresztette utoljára, hogy erre az ordításra megálltak és visszaneztek megegyeszer a szanaszétzüllő kurucok:

- Kapitányom, Tokaji Ferkó kedves kapitányom! Fussál most eszed nélkül Tokajba és tartsad a várat, amíg meg nem segítelek a végső szorultságban! Hadnagyom, Szalontay Gyuri kedves hadnagyom! Fussál most eszed nélkül Patakra és ki ne add a kezedből, amíg ott nem termek teméntelen hadaimmal! És ti, kurucok, fussatok mostan, eszetek nélkül fussatok a szalánci erdőkbe! Halomba rakjuk még a németek testeit! A hatalmas Isten adjon minékünk szerencsét hozzá! De fussatok mostan, fiaim, merre a két szemetek lát!

És akkor rengőfaru lovának hasába vágta a két sarkantyuja taraját Esze Tamás, mert a vörös herceg dragonyosai a hátában csörtettek már. A ló fölnyerített, három ölet ugrott egyetlen szökéssel és akkor menekülni kezdett Esze Tamás is. Olyan menekülést nem látott még a világ! Husz szökéssel a szerencsi országuton, negyven szökéssel a kereszturi országuton csattogott az Esze Tamás lova. És amire virradni kezdett volna, Ujhely piacterén zugott már keresztül Esze Tamás s rengőfaru kancája alatt szikráztak a kövek. Olyan volt ez a vágatás, hogy szelet vert maga körül Esze Tamás és bókolni kezdtek tőle az utmenti fák. Még nem jött fel a nap s Esze Tamás lova a mátyásházi országuton csattogott, a csattogást élesen verték vissza a legényei dombok s északról már fölriadt rá a szalánci erdő. Hej, hogy menekült Esze Tamás! Kisérő nélkül, egymagában. Csizmája orráról még mindig ömlött a vér, ez a vér végigfolyt az országuton, kucsmáját elvesztette valahol, varnyuszárnybajusza uszott utána, sörényes üstöke röpködve lobogott a szélben, lováról meg szakadt a tajték s patáinak csattogásától erdők, dombok és hegyek csattogtak vissza ijesztő-kisértetien.

De Esze Tamás maga volt a legijesztőbb kisértet.

HATODIK ÉNEK KIÁLTNAK TOKAJBAN! JAJGATNAK PATAKBAN!

Egy juliusutói délután a pusztafalusi országút szélén heverészett Fecske cigány s a patak vizébe mártogatta a lábait. Ott hasalt mellette Daruláb pikulás s félszemével belepislogott koronkint a napba, mint a liba szokott. Keserves napok óta kódorgott már így a két művész, mert a hangászkar többi tagját világgá fujta a jajhalmi menekülés, mint szél a polyvát. Fecske tehát a sebes lábát áztatgatta, Daruláb a pázsiton hasalगतott s az alatt szótlan sóhajtozgatások közt sütögették magukat a verőfényben. Köröskörül zöldelő rétek, ujjongó erdők, távolbamerengő hegyek mosolyogtak s egész közlről, a nyugati hegytetőről, félig szinte kihajolva, föléljük-rémlettek a füzéri vár sötéten komorodó bástyái. Délről viszont dombok, erdők és hegyhátak fölél ágaskodva, idáig-integettek kupszerü ormaikkal a Sátorhegyek.

Fecske egyszerre sóhajtott egy keserveset:

- Jó kifásolt a csatába ázs öreg. Mi?

Daruláb legyintett rá:

- Ese Tamás? Ájáj!

Megint elszomorodott darabkát a két roma. Aztán Daruláb vette fel a fonalat:

- Te, Fecske. Fároljunk át á német urákhozs. Itt ugyis éhendeglünk.

Fecske a hajában kotorászott:

- Nem lehet, bibás, A nimetek kárót dugnák belénk, mert Pátákon erősen pikulázstunk á hájduk tálpa álá...

S e kétségbeejtő helyzetben újra elkeseregtek darabkát, átkozván a hadiállapotot, mint kerék-kötőjét minden komolyabb művészetnek. Csak arra emelték fel orrukat, hogy a völgykatlan déli zárója fölél váratlanul két lovas bukkant fel az országúton. Csendes poroszkálással közeledtek a csülökig-érő porban. És ahogy közeledtek, a két naplopó felkapta a pikulát, hogy széthajítván ösztövérlábszárait, nekilódujjon az erdőnek és megbujjon ott a bokrok között, de szerencséljükre észrevették, hogy az első lovacskán mindössze egy szép kisasszony közeledik az uton, mögötte pedig egy bánkódó szolga baktat, biztosan azért, hogy oltalmára legyen a szép kisasszonynak. Már ott kocogtak el a két pikulás előtt, akik felpattantak s összezsapván csupasz bokájukat, görnyedt hajlongások között kívántak teméntelen jószerencsét a méltóságos kisasszonynak, meg a tekintetes vitéz urnak. A méltóságos kisasszony, meg a tekintetes vitéz ur pedig szótlan szomorkodással igyekezett tovább észak felél, Pusztafalu irányának.

A két roma hosszan elnézett a két magános lovas után. Ahogy eltűntek a völgykatlan északi kapuján. Fecske a társa felél rántotta szemöldökét:

- No, csigány, tudod-e, ki volt ezs á kisásszonyká?

Daruláb vállat rántott, hogy nem tudja.

- Mert párást vágy - legyintett Fecske. - Látsik rájtád, hogy keveset forogtál urák közst. Hát a Thurócsy urfi seretője s ázsirt somorkodik, mert ázs urfi meghált á csatába. De megint muzsikálni kezd á hásám, hát gyerünk, bibás és keressük meg valahol á mágyár vitézseket...

Thuróczy Miklós azonban nem maradt halva a harangodi csatában. A legutolsó lovasrohamnál, amikor saját vérétől elboritva esett le a lova alá és amikor Esze Tamás oly szívzaggató jajgatással költögette halott kurucáit, - e legutolsó pillanatban ott-termett a lovával Orgoványi András és bár a szívbéli keserúsége miatt mindkét bajusza hegyéről csordogált a könnye,

leugrott a vértől vereslő pázsitra, felnyalábolta a nyöszörgő urfit, nyeregbe erőlködött vele s ölébe-helyezvén, menekülni kezdett vele a tolcsvai dombok felé, hogy legalább a holttestét adhassa vissza az édesanyjának. Virradatra a hotykai völgyben vágatott már Orgoványi András, délután Filkeházán nyargalt keresztül s késő estére bevánszorgott valahogy Pusztafaluba, a Radóczky-kuria udvarába. Ott leemelte halottnak hitt gazdáját, bevitte a hátsó házba, lefektette s rongyokba takarta a fejét, melynek halántéka fölül még egyre szivárgott a vér. És akkor körülnézvén a pusztai udvarházban Orgoványi András, hangosan elsírta magát:

- Szüz-Máriám, de magamra vagyok itten!

Mert üres volt nem-csupán a porta, hanem a falu is. Asszonyok, gyermekek és aggastyánok az erdőbe bujtak meg, miután a férfiak már napokkal előbb Szerencs irányának vonultak el hetyke énekszóval, hogy meghaljanak az Esze Tamás parancsára. Maga Radóczky Dániel tekintetes ur idejében szekerekre rakatta sirdogáló feleségét, három felnőtt leányát, egy sereg cselédét és kilenc társzekéren megindította őket a lengyel végekre, ő maga pedig szablyát kötött az oldalára, lóra ült és tegnap estefelé eltűnt negyedmagával, hogy vén karjaival segítsen lendíteni valamit az Esze Tamás nyomasztó ügyén. Ám alig poroszkált még valahol Keresztur táján, amikor szemberohantak vele a menekülő kurucok. Erre már Dániel tekintetes ur is megfordította lova fejét, oldalába vágta sarkantyuit és úgy elszaladt legelsőnek, mintha ott se lett volna. Késő éjjelre járt, amikor tajtékos lován beszáguldott az udvarába s megpillantván ott a kesergő Orgoványi Andrást, odakiáltott neki:

- Hej, micsoda csatából gyövök, a teremtésit!

Thuróczy Miklós pedig véresen-sebesen feküdt ezalatt a hátsó házban. Először azt hitték, menthetetlenül vége, de Dániel tekintetes ur megállapította úgy éjfél tájban, hogy van benne még lehelletnyi élet. És mialatt Orgoványi András sulyos könnyeket hullatott az urfi után, Dániel tekintetes ur pókhálót markolt le a szoba alacsony mennyezetéről, rátapasztotta az urfi szivárgó fejsebére, aztán kinézett az istállóba, lóganéjt hozott be, odanyomta azt a pókhálóra, majd agyagot kerített, rányálazta az egészet és akkor kendőbe bugyolálván a halottarcu Thuróczyt, odafordult Orgoványihoz:

- No, szógám, ha ettől el nem patkol szegény, biztosan jobban lesz holnapra.

S kettesben virrasztották át az éjszakát. Reggelre nyöszörögni kezdett Thuróczy s vizet kért. Dániel tekintetes ur szaladt ki a kutra, Orgoványi András pedig felsóhajtott s potyogni kezdtek a könnyei:

- Szüz-Máriám, de magunkra vagyunk itten!

- El kell hozni az édesanyját, - mondta a visszatérő Dániel ur s óvatos aggodalommal inni adott a nyöszörgő Thuróczynak. De alig érte egy-két csöpp a száját, oldalt-hanyatlott a feje s úgy látszott ismét, mintha meghalt volna.

Orgoványi a szemét törülgette:

- Nem lehet, tekintetes uram, mert a szegény nemzetes asszony itt halna meg helybe, ha így látná viszont az urfit. De majd hozok én ide másvalakit, tekintetes uram.

S lóra-ült. Ebédidő-tájban ott ólálkodott már a Sátorhegyek alatt, ám Ujhelybe bejutni istenkisértés lett volna. Az erdő felé özönlő kurucokkal találkozott szemközt. A kurucok mind a szalanci rengeteg irányába loholtak véresen, porosan, lihegő szájjal s e szerteüllött emberek elfutóban mind azt kiabálták Orgoványi felé, hogy forduljon vissza, de lóhalálában, mert Ujhely városába benyargaltak már a német huszárok s nyomukban ott vannak mindenütt a kegyetlenül öldöklő brandenburgi zászlóaljok.

Orgoványi körülólkodott azért a város szélső putrijai táján, meglapulva a Zsólyomka sziklahasadékai közé, de hiába ólkodott. Estére Pusztafaluban volt ujra, a falut akkor már elárasztották a farkasétvágyu zendülők s amit egyszer meglátott a szemük, a kezük ott nem hagyta. Thuróczy Miklós pedig egyre nyöszörgött még, néha elpihent néhány szünetre, de aztán láz rohanta meg és olyankor magánkívül kezdett kiabálni: »Ne félj, Tokaji Ferkó pajtás!... Vágjátok, nyuzzátok a kutyákat!... Itt van már Esze... Tamás!.. Vivát... Esze...«

Erőtlenül billent oldalra a feje s Orgoványi András keserves sóhajok közt megint utrakelt másnap hajnalban, de késő estére megint csak egymagában került vissza. A kurucok pedig egyre özönlöttek ezalatt a kajátai uton s szertehullt karavánokban kezdtek szállingózni a szalánci járhatatlan erdők felé, mert ott kellett lennie valahol Esze Tamásnak. Harmadnapon és negyednapon megint csak utrakelt Orgoványi András. Mikor aztán az ötödik hajnal előtt is lóra-ült, magával vitte a Dániel tekintetes ur apró hátaslovát is, hogy most már lesz, ami lesz, de vagy otthagyja a fogát, vagy magával hozza a kisasszonyt.

Délidőben sikerült elvergődni a rudabányácskai utig s a két lovat itt megkötette a sűrűben. És a Sátorhegyek lejtői közt most már gyalogszerrel próbált elbukdácsolni a zsólyomkai részig. Sikerült neki. Itt az egyik sziklaüregben ledobta magáról a csizmát, rátette fekete süvegét s innét-kezdve már a szöllők között igyekezett belopakodni a Szentiványi-kuria kertjébe. Közben-közben, egy-egy magasabb részről, dühösen nyargaló huszárokat pillantott meg a város északi és keleti határában, itt-ott a gyalogosok egy-egy őrszemét a szélső házakon túl s Orgoványi András ilyenkor négykézláb kuszott tovább a sűrű felé. A délponton állhatott a nap, amikor izzadtságtól vizesen becsuszott az alispán gyümölcsöskertjébe. Ott megbujt a bokrok között, hogy körülpillantson először. De ahogy sikerült körülpillantania, veríték verte ki a homlokát, mert Deák Pál-féle huszárok táboroztak a kuria tágas udvarán. Piros köcsögcsákójukról gondolta Orgoványi András, hogy csak a Deák óbester ezredébe valók lehetnek. - No, megkurgattuk őket alaposan, - gondolta magában némi elégtétellel.

Ott hasalगतott tovább is a bokrok között s lihegve várt. Ugy számított, hogy a házbeliék közül estig csak ki fog nézni valaki-ismerős a kertbe, ha pedig nem, hát akkor este majd ő maga fog besurranni a konyhába.

S jól számított. Mert valamivel ebéd után benyitott a kerti kapun az az öreg cselédasszony, aki a pataki ribillió után annyira megijedt Thuróczy Miklóstól, amikor sárosan-véresen megjelent a Szentiványiház tornácában. Orgoványi András csatákban megfordult lázadó négykézláb csak kimászott erre a bokrok széléig s onnét próbált integetni susogva az öregnek:

- Terka néni... Terka anyám...

Terka néni felkapta boglyas fejét, odanézett a bokrok felé, de ahogy meglátta a kutyamódjára mászkáló Orgoványit, szinte kővé vált. Ám keresztet vetvén magára, erőt vett háborgásán és mert sejtette rögtön, hogy Orgoványi András nem bujkál ok nélkül a kertben, óvatosan oda-settenkedett a bokrok mögé:

- Mária-Szüzanyám, hát te minek fekszel itt, Andris?

Az öreg susogva hadart:

- Itthon van-e még a nemzetes asszonyunk, mármint az urfi édesanyja? Nem? Hogy tegnap elindult Nógrádba? Biztosan a Horváth nemzetes urékhoz, ugy-e? Annál jobb. De a kis-asszonyt csak nem vitte magával? Persze, gondolhattam volna mindjárt, ha több eszem lenne, hogy a kisasszony nem hagyja el nagy bajában a szegény urfit. De a nagyságos alispán ur itt van már s jókedvibe lehet istenuccse, mert hallottam az imént, hogy felette kiabált kifelé a szobából. A kisasszonyt dorgálta? Mindjárt gondolhattam volna, Terka néni, csakhogy persze a kisasszony se hagyja magát, mert akaratos teremtés a kedves, hogy az Isten tartsa meg a jó

szokását! Hát menjen most vissza, Terka anyám, de vigyázzon, mert ha engemet megszo-
ritanak itt ezek a labanchiten levő tetvesek, hát szalonnát fognak piritani a pupomon. Menjen
csak vissza, Terka anyám, de módjával és sugja meg a tekintetes kisasszonykának, hogy itt
bujkál a kert végibe Orgoványi András, az a kutya Orgoványi, aki annyi bánatot hozott a kis-
asszony fejére, de nem a saját rosszakarata folytán, hanem az urfi rendeletéből, mivelhogy az
urfi parancsol, Orgoványi pedig engedelmeskedik. Hát csak menjen be most a kisasszonyhoz,
Terka néni és sugja meg neki, hogy készítse ki magát sebtiben, mert nagyon szerencsétlenül
járt az urfi, talán meg is halt ma estére és hogy a kisasszonyt a bokrok megett lesi az a kutya
Orgoványi, aki ugy verekedett a jajhalmi csatába, hogy még Esze Tamás is elsirta magát tőle.
Az Isten ugy adjon nekem étvágyat, meg ennivalót hozzá, ahogy igazat szólok! Ezek a
bélpoklos huszárok, akik most itt flangéroznak az udvarba, ugy szaladtak előlem, vagyishogy
előlünk, hogy majd megbolondultak. Fúj! Köpnivaló pofák! Csak nyugodjon meg, Terka néni,
mert legközelebb rendet fogunk már csinálni ebbe a hazába, a kisasszonynak pedig csak
annyit mondjon, hogy siessen, de azonnal, mert magammal viszem valahová. De lakat legyen
a száján, Terka néni!

Terka néni egyik ámulatból a másikba esett. Sójajtozva nyögött egy nagyot s a szemét
törülgette, hallván a tekintetes urfi hatnapos haldoklásáról s hideg borzongatta meg, mikor az
Orgoványi András haditényeiről nyert közvetlen tudomást. És elsirván magát, megnyugtatta a
hetvenkedő szolgavitézt:

- Mindjárt szólok a galambomnak, Andris fiam. De hogy mit nem kell megérni vénségére az
embernek! Hát te is csatába jártál, Andris? Lám, ki hitte volna, mikor oly szelid, jó arcod van,
mint egy kis bornyunak. Embert is öltél talán? - faggatta kíváncsian.

- Vagy százat ütöttem le, Terka néni. Több is lehetett ugyan, ki győzte volna számolni őket!
Vagyishogy rosszul mondtam, ám ne ijedjen meg azért, mert először a szekercémmel dolgoz-
tam, de annyi kitartással, hogy szikrát szórtak alatt a német kobakok, a fojtogatásnak pedig
csak akkor láttam neki, amikor már olyan csorba volt a baltám, mint egy fűrész. Ne tátogjon,
Terka néni, már mink ilyenek vagyunk, katonák, ha megharagszunk egyszer. Most pedig
siessen, mert ha itt fognak ezek a verescsákósok, hát menten négyfele repesztenek s hitvány
testrészeimet a kapura fogják kiszégezni, hogy száradjak egy kicsit a napon...

- Sietek, Andris fiam, hogyne sietnék! - szipogott a vénasszony. - Hogy miket nem ér meg
vénségére az ember! Andris te, Andris, hogy lakozhatik annyi kegyetlen gerjedelem tebened!
Istenem, az a szegény urfi! A szemét fogja kisírni miatta a kisasszony, mintha nem is epesz-
tette volna magát eleget! De megyek már, Andris fiam, csak húzdjál be a bokor tövibe...

S Terka néni eltotyogott a ház felé, Orgoványi András pedig meglapult óvatosan, de most már
nem ijedezett annyira. Ahelyett valami soha nem tapasztalt jóérzés áradt szét benne, hasonló
valami a néma káröröm s a kegyetlen indulat vegyülékéhez, hogy ő is foghatott egyszer vala-
kit, aki előtt ha nem is tombolhatta ki magát kedvére, de legalább eldicsekedhetett valamics-
két. Nem a szive szerint ugyan, de annak is megjön egyszer a napja, ha Isten segítségével
sikerül kilábolni valahogy ebből a sorvasztó állapotból.

Orgoványi András lehasalt tehát a bokrok közé és leskelődni kezdett. Telt-múlt az idő, lehetett
már két óra is ebéd után, de Orgoványi ezt alig vette észre, mert ismét saját-magával kezdett
foglalkozni. Csak arra kapta föl a fejét, hogy a kerti ösvény felől halk szoknyasuhogás csapja
meg.

Horváth Annus kisasszony közeledett ott az udvar felől s Orgoványi András önkénytelenül
összeremegett, ahogy megpillantotta a szép leányt.

Térdenalul-érő piros cipőben jött, gyöngyös-szoknyája bokáig takarta el a piros cipő szárát,
atlaszmentéjét a balkarjára vetette, mintha csak azért nézett volna ki a kertbe, hogy a napra

akassza ki a mentécskét s meggyszínü bársonysüveg szoritotta le hajának szőke koszoruját. Jött az ösvényen át, látszólag közömbösen, csak a nyílt arca volt riadt egy kicsit s csak fekete szemei csillogtak, mintha éjszakákon át könnyeztetett volna csöndeskén. Végigment a kerten, már a hátsó kiskapunál állt meg tanácstalanul, mikor a bokrok mögül előbujt Orgoványi András. Előbujt, ránézett a bánatos kisasszonyra s úgy összeszorult valamitől a szive, hogy szó nem jött ki a torkán. A bánatos kisasszony pedig hátrapillantott mégegyszer a kert végétől, hogy nem jönnek-e utána és akkor Orgoványinak adta át a mentécskéjét:

- Siessünk, Andris bácsi... Az Istenért, siessünk...

S kilépvén a kiskapun, nekivágtak a hegyoldalnak. Orgoványi elől, a kisasszony mindenütt a nyomában. Gyorsan haladtak át a szőlők között, már a Zsólyomka sziklái közt bukdácsoltak, a kisasszony kipirult és lihegett, itt-ott túske akadt meg a gyöngyös-szoknyájában, a bokrokon tul meg úgy belegázolt egy vadrózsasövénybe, hogy képtelen volt kievickélni. Orgoványi András átfogta tehát két hatalmas tenyerével és úgy emelte ki a kisasszonyt, mint a kislányokat szokás s elállt a lélegzete és szédülni kezdett, mialatt a tekintetes kisasszonykát volt kénytelen átölelni.

- Siessünk, Andris bácsi... Az Istenért, siessünk...

Elérték már a sziklaüreget is. Orgoványi András itt mély tisztelettel engedelmet kérvén, kapcába gyürte a lábát s felkapta az itthagytott csizmáját (hogya a németek kezébe esik, legalább a csizmája ne vesszen oda!) s fejébe nyomván süvegét, kezét adta a leánynak:

- Kisasszonykám-lelkem, most partos résznek kell menni egy darabkát, hát adja ide azt a jóságos kezét!

S szinte az ölébe vitte a kisasszonyt. Másfélórai küszködés után kint voltak a rudabányácskai utnál s a sürüben megtalálták a két lovat. Itt megpihentek kevéssé s Orgoványi András ekkor az alacsony hátslóra emelvén fel a kisasszonyt, lassu poroszkálással rátértek a Pusztafalunak haladó keskeny utra. Ujjongó erdők és magas hegyormok szegték be kétfelől az utat s Orgoványi András most először fujt szabadon egy nagyot:

- Kisasszonykám-lelkem, biztos helyen vagyunk már.

Eddig alig szóltak egymáshoz egy szót, de itt már hátrafordult a leány. Olyan sirással-küszködő volt a hangja, hogy Orgoványi András ott helyben csaknem feljajgatott szivettépő gondjai miatt.

- Most pedig beszélje el, Andris bácsi, mi történt magukkal azóta? De semmit el ne hallgasson előttem!

- Ó, kisasszonykám, meggyónok én mindent, mert sok bűn terheli rut lelkemet...

És beszélni kezdett Orgoványi András, a saját tetteiről se feledkezvén meg alkalmas helyeken. Tájéképek váltogatták egymást számtalan fordulatban. Itt-ott szánalmas külsejü bujdosókat értek utól az uton, kik a jajhalmi veszedelemből vonszolták magukat a szalánci erdők felé. Éles verőfényben fürdött a nap s itt-ott sárgulni kezdtek már a cserfák. Északról kékes-színben merengtek idáig a füzéri vár bástyatornyai s Kajáta falu alatt kocoghattak, mikor a végére ért mondókájának és itt egyszerre lassu lépésre fogta lovacskaáját a leány. Orgoványi András hátul döcögött ugyan, de jól látta azért, hogy a kisasszonynak meg-megremeg a válla, sejtette ennél fogva, hogy alighanem csendeskén zokog magában...

Rézsut álltak már a napsugarak, amire belovagoltak Pusztafaluba. A Radóczky-kuria udvarán lepattant Orgoványi András s leemelte óvatosan a kisasszonyt. Dániel tekintetes ur akkor bujt ki a tornác felől:

- Jó estét, kishugom, hozott az Isten! Radóczky Dánielnek hivnak becsületes nevem szerint.

Horváth Annus meghajolt kecsesen:

- Köszönöm, kedves bátyám. Thuróczy Miklósnak vagyok a menyasszonya. Vagy talán - és itt küszködni kezdett a szájával -, talán csak voltam...

- No, nem kell mindjárt úgy megijedni - simogatta meg kedélyesen Dániel ur -, jobban lesz az urfi. Én mondom, tehát jobban lesz, te pedig a felesége leszel, csak ne pityeregj már, kishugom, mert fölötte kemény a szívem egyébként. No, menj csak be hozzá!

Horváth Annus bent is volt már akkor a vadszőlőtől elborított tornácban. Aztán lábujjhegyen benyitott a hátulsó házba s pillanatra megállt a küszöbön.

Ott feküdt Thuróczy Miklós a szegletágyban, hanyatt, haja szétterült a vánkoston s széles kötés látszott a homlokán. Az alkonyodó sugarak átvágtak itt-ott a vadszőlőn s fénykarikák táncoltak a feje fölött. Nesztelenül feküdt Thuróczy Miklós, csak a szoknyalibbenésre mozdult meg, de a szemhéját nem bírta fölemelni:

- Ki az?

A felelet az volt rá, hogy Horváth Annus elsírta magát csöndeskén, odaszaladt az ágyhoz, leborult az urfi felé, átölelte a két karjával, mialatt könnyeivel sűrűn megöntözte a vánkost:

- Miklós... Kedves Miklós...

Thuróczy Miklós fölnézett nehezen s szájához emelte a leány kezét:

- Köszönöm, Annus... Nagyon köszönöm neked...

S visszahanyatlott a vánkosra.

A hegyek felől jön az este. És amire megérkezett volna a sötét is, Horváth Annus ott serénykedett a beteg urfi körül. Tiszta kötést tette forró fejére, apró kezeivel megigazitgatta a párnáját s könnyek peregtek le a kedves arcán:

- Jobban leszel, Miklós, csak nyugodj meg. Nem foglak elhagyni, amíg magammal nem vihetlek innét. Feküdj csak szépen és hallgass rám.

Éjjel volt már, amikor belépett Dániel ur is:

- No, kishugom, én most már itthagylak benneteket, mert a kötelesség szólít. Rádbizom a házamat, ellehetek itt nyugodtan, az Andris szolgálta ittmarad melletted, holnap estére pedig katonákat küld majd a faluba Esze Tamás, hogy ne kelljen ijedeznetek. Mert Esze Tamáshoz készülök, aki új riadót fuvat Regeteruszka tájékán valahol. Isten veled, kishugom!

- Isten vele, bátyám! - felelt elfogódva a leány.

Dániel ur eltűnt tehát az éjszakában, Orgoványi András pedig kikészítvén baltáját, lefeküdt a küszöb elé. Horváth Annus ott virrasztott ezalatt az ágy fejénél s nem volt messze már a virradat, amikor álomra hajtotta le fáradt fejét ő is és rövid félórára ledült a heverőre, a szemközti sarokban. A mécses halvány fénnel pislogott s kint ijesztő csendben leskelődött a sötétség. Olykor-olykor szétzüllött kurucok karavánjai vonszolták el magukat a kapu előtt s nesztelenül húzódtak tovább, a szalánci erdők irányának. S itt-ott, nagy közökben, ha nyugtalankodva mozdult egyet a beteg, Horváth Annus lábujjhegyen sietett az ágyához, új kötést tett a fejére s kis kezével megsimogatta forró homlokát.

Déltájt annyira magához jött Thuróczy, hogy kedve lett volna kicsit elbeszélgetni:

- Hát az édesanyám hol maradt?

- Mama nem birt eljönni - csillapitgatta a leány. - Ellenség veszi körül a hegyeket, Miklóska. Majd jóra fordul minden, csak hallgass énrám és bizzál meg bennem...

- Bizom benned, Annus - suttogta megindultan a fiu. - Jobb vagy te egymagad, mint az összes angyalok együttvéve s a jószágodat sohasem felejttem el. Add ide a kezedet, mindjárt megkönnyebbülök. Csókolj meg, Annus...

Orgoványi András ott forgolódtott hiven beteg gazdája körül. Azalatt este lett másodszor is és most már nem jött a faluba senki. Hirtelen csak elmaradtak a menekülő kurucok is és a leány nyugtalankodni kezdett. És nem jött semmi hír az egész világból. Thuróczy Miklós hol elaludt, hol felébredt. De valahányszor magához tért, erőtlén mosolygással nézett fel a leányra, mert Annust mindig ott találta az ágya szélén:

- Ketten vagyunk csak, Annus. Ki vigyáz reád, amíg jobban leszek?

- Majd vigyáz reám Andris bácsi - mondta félénk mosollyal a leány. - Csak nyugodj meg, Miklós!

De harmadnap volt már, aki vigyázzon reájuk. Mert harmadnapra teméntelen katona lepte el a falut az Esze Tamás beregi hajduinak sorából. Esze Gábor, a rettenetes Esze Tamás unokaöccse vezette őket s tisztelegvén a kisasszonynál, megnyugtatta, hogy maradjon az urfi körül, mert evégett küldte őket a nagybátyja, aki különben holnap vagy holnapután személyesen is itt lesz, hogy kezét foghasson Thuróczy Miklós öccsével. Mert bizony holthalálát hitték valamennyien.

- Köszönöm a hozzánkvaló szívüket - felelt a tornácban Horváth Annus. Magában pedig ezt gondolta: - Most már fogoly lettem magam is.

De legalább megnyugodott. S vidám arccal tért vissza a hátulsó házba:

- Jobban vagy, Miklós? Kurucok jöttek a faluba. Esze Tamás küldte őket, hogy bajunk ne lehessen - és furcsán mosolygott hozzá. - Holnapra itt lesz az öreg is.

Másnap délutánra valóban megjött Esze Tamás. Valami negyven toronysüvegü alakkal nyargalt be az udvarba s vele jött Dániel ur is. Lovaik dübörgésétől megrendült a Radóczky-kuria. De csak akkor rendült meg igazán, amikor Esze Tamás leugrott a lováról s nehéz csizmáival végigdöngött a tornácon. Aztán belökte maga előtt az ajtót s mire a gyöngye Horváth Annus ijedt arcát hátrafordította volna az ágy széléről, a szoba közepén ott állt már előtte a nagyhirü Esze Tamás.

Ott állt előtte a kegyetlen öreg, gyászszinü kucsmája tetejéig ért a boltíves mennyezetnek s rut gondok gyötörhették, mert úgy csüngött a szemöldöke, mint az ereszhéj. Odaállt az ágy fejéhez, keresztbefonván nagyerejü karjait...

- Hát jobban vagy, fiam? - kezdte aztán. - Jólesett hallanom, mert azt hittem már, hogy téged is megettek azok a madarak. Hej, fiam, fiam, rettenetes napok jönnek reánk, de ott leszünk idejében és megálljuk könyörtelen bosszunkat! Tokajt öt nap óta, Patakot három nap óta töreti a német olyan ágyukkal, mint a bivaly háta. Ám Tokaji Ferkó kedvemre tartja magát s Szalontay Gyuri két éjszaka tört ki már a büdösökre. Ma éjjel magam is segítségükre megyek teméntelen lovasaimmal! No, csakhogy jobban vagy. Ez a hír megvidított némileg, mert nem csalódtam benned, fiam. Láttam, hogy verekedtél! Csak feküdj most magadnak, szükségünk lesz még egymásra. Rettentő igazságot kell tennem Tokaj és Szalontay között, amiért egymást ölték a rakamazi révnél...

Itt megfordult Esze Tamás, meglátta a leányt, de mielőtt nagyot nézhetett volna, már mosoly rándult át a lompos bajusza hegyén:

- No lám, nem is vagy olyan magadra! Hát te kifia vagy, szépséges hugom? Hogy nem a Radóczky lánya vagy, azt gondolom, de hogy kerülsz te ide, honnét a madár is elrepül? Ejnye, ejnye!

Meg volt lepve Esze Tamás, szivesnek is akart látszani, tehát megsimogatta kedveskedve a leányt. Horváth Annus megszeppent, ahogy maga előtt látta a kegyetlen hirü embert és bár mosolyogni szeretett volna, összehuzta magát, mint egy didergő madár.

- Horváth Annusnak hívnak... - kezdte akadozva.

Thuróczy közbevágott:

- Rokonom, Tamás bácsi. Nógrádból szaladt hozzám. Ugy-e, derék leány?

- Derék leány vagy, hugom - bólintott komolyan az öreg. - De mégsem értem...

S furcsát nézett itt Esze Tamás, mert mintha gyanut fogott volna. Thuróczy Miklós és Horváth Annus fölváltva kezdett beszélni tehát az öregnek, aki érdeklődve figyelt oda minden szavukra. Semmit sem hallgattak el az öreg előtt, csak éppen annyit, hogy tavasz óta az egyik a vőlegény, a másik a menyasszony.

Esze Tamás eltöprengett maga elé, később hosszan tekintett ki az ablakon:

- A kisasszonynak tehát rokona Szentiványi alispán ur... A kisasszonyt ennél fogva azonnal vissza fogom kísértetni az alispán urhoz. Ne ijedjen meg, olyan hibátlanul fog visszakerülni, mint a himestojás. No, mi az?

Horváth Annus ugyanis odaállt Esze Tamás elé s nyugodt-csendesen annyit mondott a rettenetes öregnek:

- Én pedig nem azért jöttem ki, hogy visszamenjek, tehát nem is fogok visszamenni. A katonáinak parancsolhat, de nekem nem! S hogy hagyhatnám most egyedül Thuróczy Miklóst, kedves bátyám - és itt már mosolyogni kezdett az öregre -, mikor a jegyese vagyok Thuróczy Miklósnak...

Erre nyílt csak a szeme Esze Tamásnak. Ránézett a leányra, ránézett a fiura, káromkodni akart egy igen nagyot, de észrevette, hogy Thuróczy Miklós nem bir szólni egy szót, ahelyett könny csillan meg a szeme sarkában... Esze Tamás meglátta azt a könnycseppet, tehát ahelyett hogy iszonyu káromkodásban tört volna ki, erőt próbált venni magán s összeharapta a száját. De úgy harapta össze, hogy hallatszott a fogai csikorgatása. Így telt el néhány sulyos pillanat. Ám ezalatt mégis sikerült legyőznie magát Esze Tamásnak. És ahogy újra megszólalt, csendes, jó ember volt már, csak mintha szemrehányás remegett volna a hangjában:

- S te ezt sohase mondtad nékem, fiam.

Thuróczy helyett azonban a leány vágott vissza az öregnek:

- S kérdezte ezt tőle valaha, kedves bátyám?

- No, ez igaz! - bólintott Esze Tamás. - Ez igaz...

De amire egyet birt volna fordulni, a kis Horváth Annus ott csüngött már az öregen, átölelte a nyakát, a fejét pedig odatemette a széles mellére s elsírta magát csöndeskén:

- Köszönöm magának, bátyám...

- Ugyan mit köszöngetsz annyira? - ütődött meg az öreg.

- Hogy ilyen jó szive van - simult hozzá a leány. - Hogy nem fog elküldeni innét...

- Nono, azt még nem mondtam - mentegetőzött zavartan, de akkor már megsimogatta a leány fejét. - Azért nem bánom, maradj itt. De ha lábraállt az urfi, neked azonnal vissza kell menned, hugom! Az unokaöcsémet hagyom itt, ő vigyázni fog rátok s ő fog majd átadni az alispán urnak is egyszer. A vőlegényre pedig várni kell még egy kicsit, mert most nekem van szükségem az összes vőlegényekre. No, ne piszmoj már, nem állhatom a rücskölést, mert

még azt hinnék, hogy szívem van, pedig azt nem szabad megtudnia senkinek. Ugy bizony. Most pedig - és itt magához emelte a leány könnyektől gyöngyös arcát - csókolj meg, hugom. Nyolc esztendő óta ugye csókolta meg senki ezt a mocskos pofát. Igenis. Nyolc esztendővel ezelőtt nekem is volt egy ilyen szép kisjányom, de németek törtek akkor Tarpára, embertelen dolgot miveltek vele is, az anyjával is és amire én hazatértem, holtan uszott már lefelé a Tiszán mind a kettő. Ugy bizony: megölték magukat. Ilyen lehetett akkor, mint te vagy mostan - sóhajtott egy igen nagyot. - Nekem is van szívem azért, hugom, de azt magamnak sem árulom el. No, maradj csak itt. Majd visszavitetlek egyszer.

Elengedte a leányt, ki a könnyein át mosolygott reá s taszitott egyet gyászszinü süvegén! A régi, a nagyerejü és kegyetlen Esze Tamás volt megint. Kikiáltott az udvarba:

- Nyergeljetek!

Visszalépett Thuróczyhoz, talán hogy kezét adjon neki a viszontlátásig. Odakint alkonyodni kezdett, idebent mélységes szünet támadt. De csak két pillanatig tartó. Mert Thuróczy Miklós a csüggedt kezét szerette volna fölemelni éppen, hogy bucsuzóul odategye az Esze Tamás markába, amikor váratlanul lovasok dübörgése hallatszott a falu felől. De amire fölocsudtak volna ők hárman, az ismeretlen lovasok bevágtattak már az udvarba és akkor ordítani kezdett valaki odakint annyi keserőséggel, hogy átzengett a portán és megremegtek tőle az ablakok; hogy Thuróczy Miklós felnyöszörgött a fájdalomtól, mert erről a kétségbeesett ordításról ráismert azonnal szegény Tokaji Ferkó pajtására. Hej, micsoda kétségbeesés volt a szegény Tokaji Ferkó ordítása!

- Hol vagy, vezér, az Istenért, hol vagy? Három nap és három éjszaka kereslek kinlódó fejemmel. Héj, Esze Tamás! Esze Tamás! Tokaj helyén csak füstölgő hamu van már, Kabay tiszteletes urat most töri kerékbe a német, Bajusz Gáspár kapitány Temesvárnak menekült néhány emberével, Bakos Gergely kapitány a gömöri hegyekben bujkál valahol, mert vége, mindennek vége! Hol vagy, vezér, az Istenért, hol vagy? Lángokban áll az egész Hegyalja, Tarczal városa elpusztult a föld színéről s Vadmony herceg a Tiszába fojtott minden öreget, asszonyt és csecsszopókat. S jajgatás és siralom hangzik Patakon, mert az a hitetlen Szalontay megszökött a bitangjaival, a vörös herceg karóba huzatta rabjainkat s garmadába rakatta fiaink, leányaink holttesteit, akik a templomban imádkoztak és akkor felgyújtatta a templomot is. Az égre kiáltanak fel Tokajban és jajveszékelve sirnak Pataokban! Szánandó fejemmel ötvenkét huszárom élén bujkáltam a Bodroglőközön, de a mocsarak közt csak megrohant tegnap este az a bitang Szalontay s hajnalig verekedtem vele, amíg ki birtam vergődni e dühös paraszt karmaiból. Nem az ellenség vére szakad rólam, testvérmagyarok vére szakad rólam! Hol vagy, vezér, az Istenért, hol vagy? Mert árulás van itten! Munkács felé szökött meg előlem az a hitehagyott s ellenünk uszítja most a menekülő népet! Árulók vannak köztünk, vezér! Jaj, hogy számoljak le velük nyomorult állapotunkban!

S elordítván magát a lóhalálban menekülő és testvér-magyar vértől átitatott Tokaji Ferkó kapitány, Esze Tamás szinte megingott a szobában. Csüngő szemöldöke alatt egyszerre csak ijesztő fényben lobbant fel a két szeme, arcának színe elváltozott, alsó ajka pedig remegni kezdett. Vihar tombolt benne, de nem árulta el magát. Megindult az ajtónak s döngő csizmáival kint volt már a tornácban. Hanem ott aztán kiengedte a torkát:

- Nyergeljetek, kurucok! Gábor öcsém, vágtsass most mindjárt Majos Ferenchez, ott lesz a regéci erdőkben, hogy minden katonájával rohanjon rohanvást Regeteruszka alá! Tyukodi pajtás, nyargalj most azonnal a toronyi hegyekbe, ott lesz Zöld Demeter, meg Buga Jakab, hogy induljanak meg lóhalálban a szalánci erdők felé! Orgoványi szolgám, loholj most Iziben a Nagyerdő irányába, hogy holnap estére az Izra-tó mellé várom Nyuzó Mihályt összes legényeivel! A Jesztreb Andris bakbüzü tótjai közül futva induljon meg valaki Bakos Gergely után s térítse vissza a gömöri kősziklákból! Rettentő harag emészti bensőmet s jaj lesz a

németnek, jaj lesz az uraknak, jaj lesz mindenkinek, ha mégegyszer megindulok ellenük! A hatalmas Isten adjon minékünk szerencsét hozzá! Nyergeljete, kurucok, nyergeljete!

S indulattól lobogó szemeit meghordozván a zilálthaju és véres Tokaji Ferkó kapitányon, intett neki, hogy kövesse. És Esze Tamást követvén, csak befordult a hátulsó házba Tokaji Ferkó kapitány.

Befordult a hátulsó házba, de ahogy meglátta Horváth Annust, meghökkent a küszöbön s karikára nyílt a szeme. Ott ült a leány a Thuróczy ágya végében összekuporodva, két könyökre támasztva a csöpp állát s ijedten nézett fel a züllött külsejű Tokajira. Tokaji Ferkó elámult először, aztán vérhullám ömlött el a csontos képén s még-aztán zavartan lépett oda a leányhoz:

- Kisasszony... Hát maga hogy került ide?

A leányt lenyűgözte valami ösztönös félelem s szótlán mozdulattal mutatott rá az ágyra. Tokaji Ferkó csak most látta meg Thuróczyt. Odaszaladt hozzá, megölelte:

- Thuróczy pajtás, csakhogy láthatlak mégegyszer! Megköszönöm neked most, hogy kihuztál a németek kardja alól, amikor megrohantak Böcsnél a kutyák. Hej, pajtás, de megsirattalak, mikor holthalálod hírért hozták meg utánam Tokajba! Az Isten adjon nekünk egyetértést és tartson meg bennünket ezután is! És tartsa meg esendő hazánkat. A kisasszonynak pedig - fordult a leányhoz - szeretném megcsókolni a kis kezét, hogy nem feledkezett meg nagy bajában az ő fölötté vitéz bátyjáról...

Horváth Annus szótlánul adta oda kezét s Tokaji Ferkó lehajolt a leány keze fölé. De akkor már közbemordult Esze Tamás is:

- Nincs most ideje a fecsegésnek - s félkönyökre dült az asztalon. - Állj elé, Tokaji, mert a rakamazi villongás miatt iszonyu igazságot teszek köztetek, mihelyt markomba kaphatom Szalontayt is, azt a nagyszáju parasztot! S akit hibában érek, az öt ujjammal fogom megfojtani!

Tokaji hebegni próbált, de Esze Tamás ráordított:

- Fogd be a szádat, mert olyan pofont adok, hogy kirepülsz!

Tokaji falfehéren állt meg az öreg előtt.

- Mért hagytad el Tokajt, amikor rettentő parancsot adtam neked?

- Vezér! - kezdte a fiatal kapitány. - Egy nap és két éjszaka tartottam magamat, de úgy szakadt ránk a tüzes bombák, hogy világos napnál világosabb lett az éjfé, Vadmony herceg katonái pedig olyan fekete tömegekben rohanták meg a kapukat és a falakat, hogy fekete lett tőlük a világos éjszaka. Ugy verekedtünk, mint a sátánok, de nyolcszáztíz emberemből csak ötvenkettővel birtam kiszökni a Tiszán keresztül! Az utolsó lábíg verekedve halt meg a többi, csupán Kabay Márton tiszteletest hurcolták élő állapotban a vörös Vadmony elé, de azért az ő fejéből is ömlött a vér. A herceg akkor előhozatta a kinzókereket, hogy azon töreti össze a csontjait, de a tiszteletes ur csak mosolygott rá s mosolyogva mondta a szivtelen generálisnak: dulce est pro patria mori...

Itt már elakadt Tokaji Ferkó és könnyek csillogtak a szemében. És Esze Tamás nem nézett fel többet:

- Hát Patakkal mi történt?

- Vezér - folytatta könnyezve a fiatal kapitány -, két napot és két éjszakát bujkáltam már a Bodrogköz mocsaraiban, hogy hirt adhasak neked Patak nagy szorultságáról, de nem birtam átsökni a hegyek felé, mert az utak, a gázlók mindenütt tele voltak már németekkel. S azalatt

folyt Patak várának vivása és olyan ágyukkal lődözte a vörös Vadmony, hogy a recsegő bombáktól jobbra-balra dültek el a falak. Mi pedig ott szorongtunk az ingoványok között, mint féreg a fában s nem mehettünk a Szalontay segítségére s neked se birtunk üzeni, vezér! De odabent keményen tartották magukat. Hogy verekedtek, Szent Isten! Két délután kétszer törtek ki a sikságra, csunya mézsárlást tettek a Vadmony embereiben, ám a herceg mindig visszanyomta őket. Olyan kiáltozással volt telve a levegő, hogy meghallottuk a mocsarakban és sirni szeretünk volna a tehetetlenség miatt. Halott kurucok feküdtek a vár előtti mezőn, a megmaradt élők pedig mind a kétszer eszüket vesztve futottak vissza a kapukon. Harmadnap alkonyatkor aztán kiszökött Szalontay a várból, csak valami háromszáz embert vitt magával, a többi visszahagyta a szorultságban s e szerencsétleneket az utolsó lábíg halombaöldöste a vörös herceg. Szomotorig hallatszott el fülettépő jajgatásuk. A mocsarakban még akkor este ránkbukkant Szalontay s ellenünk uszította a baltásokat - Itt vannak - kiabálta mindig -, itt vannak az árulók, akik öt pajtásunkat huzták fel Rakamaznál, számoljunk le velük, testvérek! - És megrohantak bennünket. Ők háromszázan voltak, mink ötvenhárman összesen. És úgy fojtogattuk egymást a térdigérő sárban, hogy jajgatni szerettem volna szörnyü szégyenemben, de ahányszor meghallottam annak a gyalázkodó parasztnak uszítását, a düh megkétszerezte kétségbeesésünket. Éjfélre aztán szétvertük a nyomorultakat, ők pedig szétverték bennünket. Mi a szalanci hegyeknek szöktünk el, hogy kisírijam magamat neked, vezér, az a mocskos-szájú pedig Munkács felé kezdett futni valami kétszáz káromkodó kanással, de még akkor is fenyegetőzött utánam: »Megállj, te kutya, kitekerem még a nyakadat!«

Itt megállt Tokaji Ferkó kapitány, egyet fujt, könnyei pedig sebesen kezdtek hulldogálni. Esze Tamás szélesen eldőlve nézett maga elé s arcának színe olyanra változott ekkor, mintha hamuval hintették volna meg. Tokaji Ferkó sóhajtott, úgy folytatta:

- De nagyobb bajok is következnek reánk, vezér! Kisasszony - fordult egyszerre Horváth Annushoz -, menjen ki most az elsőházba, mert ilyen dolgokat nem jó végighallgatni egy ifju leányzóknak.

Horváth Annus szó nélkül fölállt és kiment. Tokaji Ferkó másodszor is sóhajtott:

- Ma reggel óta tűzben állnak az összes falvak s ha kinéznél az udvarról, vezér, a hegyek háta mögül nagy füstoszlopot fogsz látni Gálszécstől Szerencsig s Mikóházától Ungvárig. A dühöngő németek rávetették magukat az otthonszorult védtelen népre, az öregeket csalánban forgatják meg csupaszon, tűzbe hányják a csecsszopókat s az asszonyokról meg leányzókról letépdésik a ruhát. És röhögve biztatják őket: »Kell még nektek Esze Tamás?« - Ébredj, vezér, ébredj! Egyetlen jajkiáltás ma egész Felső-Magyarország s két nap óta rettentő siralmak között Esze Tamást átkozza már mindenki. Megállj, vezér, nem jutottam még a végire! Tegnap este tájban parancs érkezett a szavojai hercegtől, hogy a zentai tábor felé siessen Vadmony herceg minden katonája, de azonnal, mert nagy csatára készülnek odalent a hatalmas török ellen. S a török tábor előtt iszonyu hadak élén rohan a németek elibe maga Thököli király. A bécsi császár erre erős parancsot küldött a vármegyékre, hogy Esze Tamás kiirtására üljön lóra a hét tiszaháti vármegye. Hallgass meg, vezér, az Istenért, hallgass meg! Ma reggel óta fegyverkezni kezdenek ránk a hét vármegye urai összes szolgálhadaikkal együtt és ha nem sietünk, egy hét múlva a nyakunkon lesznek. Nyergelnek immár a Lónyayak, a Forgáchok, a Sennyeyek, a Szirmayak, a Klobusitzkyak, a Dókusok, a Szentiványiak, a Bernáthok, hadba szölitják minden emberüket, bünbocsánatot hirdetnek a fölkelők számára s ötezer tallért tüztek a fejedre, vezér! Ketté akarnak szakítani bennünket, hogy külön-külön szörnyü bosszut álljanak rajtunk. Ébredj, vezér, ébredj! Mert ha ránkjönnek egyszer, legyilkolnak minden kurtanemest és minden parasztot. Az urak és a parasztok csatája lesz az s olyan csatát nem látott még a világ! Düh égeti a grófokat s köztük a legdühösebb, a méregtől jajgató Bercsényi

Miklós vezeti ellenünk a vármegyéket. Csapjunk le rájuk idejébe és öljük meg őket, vezér! Ne legyen irgalom a németek cinkosainak!

Itt megállt Tokaji Ferkó s lihegve lélegzett. Esze Tamás pedig szélesen eldülve, moccanás nélkül nézett maga elé s arcának színe egészen fekete volt már. Odakint ereszkedni kezdett az est szürkülete, idebent halálos csönd feküdt a szobára. Esze Tamás még egyre mozdulatlanul nézett maga elé.

Tokaji Ferkó törte meg elsőnek a csöndet:

- Nem tudni, mi következik reánk, a kisasszonyt tehát vissza kell vinnünk innét.

- A kisasszony - szólalt meg most Esze Tamás, de olyan elváltozott hangon, mintha álmában dörmögött volna -, a kisasszony itt marad, amíg lábra nem áll Thuróczy Miklós. Itt fog maradni, megígértem neki, mert az árulók sokasága között ez a leány maradt meg utolsónak, akinek hűséges szíve van. Itt lesznek ők ketten, de nem Gábor öcsémet hagyom vissza, hanem te magad fogsz vigyázni reájuk, Tokaji Ferkó. S ha lóra bir majd ülni Thuróczy Miklós öcsém, a te gondod lesz, hogy a leányt sértetlenül juttasd vissza Szentiványiékhoz, Thuróczy Miklóst pedig te magad fogod elkísérni hozzám. Regeteruszka táján fogtok megtalálni.

- Értem, vezér - mondta rá halkán Tokaji Ferkó. Thuróczy Miklós azonban nem felelt rá semmit. Lélegzett és moccanás nélkül nyult el az ágyban.

Nagy csönd állt be.

De a csöndön át hirtelen lónyерítés hallatszott az udvar felől. És erre a nyерítésre kábult álmából egyszerre magához tért Esze Tamás is. Fölugrott az asztal mellől, rácsapott háromtenyéri kardjára, döngő csizmáival végigment a szobán, bevágta maga után az ajtót, hogy csörömpölni kezdett tőle a ház s gyászszíni süvegében megállván a tornácon, kieresztette szilaj torkát és ordítani kezdett olyan veszett bánattal, hogy odabent egyszerre sirásra csuklott le a feje a két fiatal kapitánynak. Hej, micsoda ordítás volt az Esze Tamás ordítása!

- Nyergeljetek, kurucok, nyergeljetek! Az urak jönnek reánk piszkos szolganépeikkel, de igaz hitemre fogadom tinéktek, hogy a csizmám sarkával fogom széttaposni hitvány fejeiket! Fúj, hogy utálok a németet, hiszen tudjátok, fiaim! De köpni szeretnék, mikor a nevük kerül számra e saját hazájukat eladó uri lancknehteknek! Nyergeljetek, kurucok, nyergeljetek! Jövendő héten teméntelen hadaim élén ki fogok törni a hegyekből és úgy szétszórom őket, mint a pelyvát, akit pedig utólrének közülük hatalmas kezeim, a tulajdon markaimmal fojtom beléjük a lelket! Utolsó csatájára készül immár vén nagyapátok! A hatalmas Isten adjon szerencsét minékünk! Lóra, kurucok, lóra!

Iszonyu toroka átdörgött a völgyön, megcsapta az erdőket és a hegyek oldalait s visszaverőd-vén, tiszszeres visszhanggal hömpölygött visszafelé a mezőn s megzörgette a falvak ablakait. A hegyeken tul pedig, kelet felé, ijesztő füsttenger látszott az égen. Fekete volt ez a füsttenger, de véres színbe borult az áldozó nap sugaraiban.

És a Radóczky-kuria udvarán rávetette magát ekkor rengőfaru kancájának széles hátára Esze Tamás. És akkor elvágattak észak felé, Szalánc irányának, olyan dübörgéssel, mint amikor felhők szakadnak le az égből. Félóra mulva elhalt lovaiknak csattogása s szelid béke pihent le a pusztafalusi völgybe.

Este volt már, mikor a homályos szobába vissza mert lopódzni Horváth Annus. Lábujjhegyen odament az ágyhoz, letérdelt az ágynál s hideg arcát odaszoritván a Thuróczy Miklós égő arcához, susogva biztatgatta:

- Én vagyok itt, Miklós és soha nem foglak elhagyni többet. Csak ne ijedj meg, kihallgattam mindent és ha elvisz is magával Tokaji Ferkó, ne félj, meg foglak menteni, ha a két kezemmel

kell is kikaparnom téged. Elmegyek magához Bercsényihez és térdre fogok esni előtte. De ne mukkanj egy szót, mert az udvaron járkal az a féleszü Tokaji és ne felejtsd el, hogy nálánál nagyobb ellenséged nincs a világon. Csak bizzál meg bennem s engedelmeskedj neki. Én is engedelmeskedni fogok minden szavának. Istenem - és itt már pityeregni kezdett s égő könnyei megáztatták a fiu arcát -, Istenem, de rossz vége lesz ennek a szegény Esze Tamásnak!

Thuróczy Miklós egyetlen szóval sem felelt Horváth Annusnak, mert maga is az Esze Tamás sanyaru állapotján jártatta gyötrő gondolatait. Pedig kár volt már előre sajnálkozni a nagyhirü öreg sorsa fölött. Mert Esze Tamás oly riasztó sietséggel készülődött azalatt, mintha magát az eget akarta volna megkisértetni.

És ha ezekben a napokban a legényei dombok vagy a lasztóci dombok tetejéről ráért volna valaki, hogy szemmeltartsa a szalánci erdőket meg a Dargóhegy tetejét, észrevette volna, hogy napok óta szüntelenül borzonganak a szalánci erdők meg a Dargóhegy fáí. Mint amikor váratlan vihar szánt végig a rengeteg hátán s olyankor hajlongani kezdenek a háromszáz-esztendős bükkfák koronái, a színük pedig szakadatlanul váltogatja egymást. Így hajlongtak és kergették most is a színeket az erdők, de nem a nyárvégi vihar játéka volt ez. Az erdőkben és bozótokban vágató kurucok ezreitől remegtek meg a bükkfák és kezdtek hajladozni a sűrű cserjék. Mert az Esze Tamás utolsó üzenetére úgy özönlöttek mindenfelől, mint a felhők földi árnyékai, mindig észak felé, mindig a szalánci erdők legközepének. S ott, Regeteruszka és Szalánc között várta őket a kegyetlen és nagyerejü Esze Tamás, hogy egy ködös virradatkor kitörjön a hegyek közül s megindulván az urak ellen, megvívja velük legnagyobb csatáját.

HETEDIK ÉNEK ESZE TAMÁS FÉKTELEN HARAGRA GERJED.

Ezalatt pedig sárgulni kezdett a szalánci erdő.

Ezalatt pedig gyültek-gyülekeztek hét vármegye nagyurai teméntelen szolgálhadaikkal. Elállták az abauji kijárókat, fegyveres népeik ott táboroztak már a középzempléni hervadó sikságon, az ungi kastélyok is egyre ontották a fényes daliákat. Kassa felől viszont a vén Nigrelli generális csapatai tartották szemmel a Dargó nyugati hátát.

De Esze Tamás cseppet se ijedt meg tőlük. Sőt most, amikor tapasztalnia kellett a németek rut ármányát, amikor magyarokat ültettek lóra magyarok ellen, mély keserűség szállta meg szívét a varjuszárnybajszu ezredesnek. De nem kesergett sokáig, ahelyett egy nagyot csapott hét-pántos kardjára:

- Nem baj, katonák! Az urak a bécsi császárt szolgálják piszkos szolganépeikkel, hogy kiirtsanak bennünket a föld színéről. Mindenki meg fog halni ezért, aki a császárral szövetekezett, mert ne felejtsetek el, katonák, hogy e nagy világon csak mi maradtunk meg már az egyetlen magyaroknak. Haljanak meg hát az urak is! Haljanak meg összes zsoldosaik! Velem jösztek-é, katonák?

- Veled megyünk, öreg! - kiáltották egytől-egyig a vezérek.

És Esze Tamás e naptól fogva nagy sietséggel kezdett készülődni utolsó csatájához, mert a vármegyék lovasai is úgy szaporodtak köröskörül, mintha a föld alól bujtak volna elő. De jöttek, egyre jöttek az Esze Tamás keserű legényei is a világ minden irányából.

Jöttek lyukas gubáikban a Verhovina rusnyákjai, cserjéken és bozótokon át lopódtak el idáig a fátrai tótok, szaporodtak, mindig szaporodtak a nagyerdei kanászok, televolt már a szalánci rengeteg a Szernye-mocsarak meg a bodroközi lápok szegénylegényeivel s megjelentek újra Esze Tamás leghivebb testőrei, a beregi talpasok. S jól tudta a kegyetlen és nagyerejű öreg, hogy közeledik immár az utolsó óra, amely vagy jószerencsét, vagy irtóztató pusztulást fog jelenteni a szalánci hegyekbe szorult lázadó magyarokra. Kiadta tehát kemény parancsait, hogy kapjon lóra minden kuruc és szüntelenül háborgassa az ellenséget, amíg ő maga személyesen fog rájukrontani az erdőkből.

És Esze Tamás parancsai nyomán kiujultak másodszor is a csaták, amelyekből annyi gyász és keserűség szakadt az egész Felső-Magyarországra, hogy az inségbe taszított nép még félszáz esztendő múlva is átkok közt emlegette az Esze Tamás nevét, ahelyett hogy áldást mondott volna siratatlan emlékére. Kiujultak másodszor is a csaták, amelyekben nem volt kegyelem egyik félnek se, hiszen magyar harcolt itt a magyar ellen. Hanem ezek csaták voltak! Micsoda szerencsétlenségnek kellett tehát elkövetkeznie, ha egyszer majd Esze Tamás is fölveti magát szélesfaru kancájára s bus haragjában személyesen indul meg, hogy lova alá teperjen mindenkit, aki szembe mert fordulni rettenetes haragjával! Csaták voltak ezek, micsoda csaták! Buga Jakab egyik hétfői hajnalban valami kétszáztiz bojnyik élén csak Gönc irányának lopózkodott ki az erdőkből s Gönc városka házaiban halálra-csapott tizenkét nemes urat. Zöld Demeter és csüngőhaju mezitlábásai alkonyattájban csak kitörtek az Ondava-lapályra s folygyujtván az összes kastélyokat meg udvarházakat, csufot üztek az urak otthonhagyott feleségeivel és leányaival s végigfosztogatván az Ondava síkját, teméntelen zsákmánnyal vágattak vissza a hegyek közé. Nyuzó Mihály és angyalai Ujhely tájékát tartották ezalatt szakadatlan rémületben, az a lator, tökéletlen, országpusztító és eretnek Majos Ferenc, huszonhét esztendőt bujdosott szegény rezesorru gyalogsági kapitány pedig csak kiszáguldott a Hernád felső tájékára és mialatt Nigrelli katonái hanyatthomlok menekültek előle Kassa várába,

Majos Ferenc megrohanta a várat is. És mikor az őrség közékük ágyuzott, Majos Ferenc csak lecsuszott lova hátáról, beugrott a vár egyik külső sáncába és mialatt ágyugolyók csapkodtak körülötte, Majos Ferenc butykost kapott a jobbkezébe, először fenékgig itta a németek vesztére és akkor messzire hajtván el a csutorát, elröhögte magát csufolódva és Kassa várának sánc-árkában, a körülcsapkodó ágyutekék zenéjére, röhögő gunnyal kezdte eldobogni a vad hajdutáncot, hogy az egész őrségnek elállt a lélegzete ennyi vakmerőség előtt.

És köröskörül, az erdőkön és hegyeken túl fölcsattogtak újra a Thököli király rongyos Máriás-zászlói s Esze Tamás nevének rémületével volt tele ismét a Tisza és a Verhovina tájéka. És mialatt a hegyekből itt is, ott is ki-kitört a féktelen magyar düh, a lóra-ült nemesség visszafojtott ingerültséggel nyergelt, mindig nyergelt a megvesztett lázadók ellen. Esze Tamás pedig, valahányszor hírt kapott az urak kegyetlen fenyegetéseiről, egy nagyot nevetett:

- Jól van, katonák! Egészen a kedvem szerint van minden!

S a vezérek olyat nevettek ilyenkor, hogy jókedvü nevetésüktől széles visszhangot vert a szalánci erdő.

Pedig Esze Tamás itt már elszámította magát s ezért következett el siralmas veszte. Mert az erdőkön kívül szorult nép, mely az ujhelyi vásár napjaiban az ő nevével indult még meghalni, most már egyetlen nagy jajgatásban siratta gyászos állapotát Kassától Munkácsig. Üszök és pernye alatt hevert a legtöbb falu, az öldöklő németek a paraszt feje alól huzták ki az utolsó gyékényt s boldog lehetett, ki a mezitelen életével menekülhetett meg valahogy. Hajukat tépték a szerencsétlen hajadonok s feleségek és anyák két hónap óta tébolyult szemmel futkostak fel és alá a Bodrog meg a Tisza partjain s keserves zokogással bolyongtak apró gyermekeik után, akiket Vadmony herceg dán, német és vallon katonái százával hajigáltak a vizek közepébe. S ó jaj, amiatt a lelketlen Esze Tamás miatt következett el ez az utolsó ítélet! Dánok, németek és vallonok hiszen eltakarodtak aztán, de a jajgatás csak nem szűnt meg Kassától Munkácsig. Mert most az urak kezdtek fegyverkezni s Kassától Munkácsig éjszakánként újból égni kezdtek falvak és majorságok, de a németek helyett most már Esze Tamás gyujtogatott s a parasztokkal együtt most már hajukat tépve kezdtek jajgatni uri-anyák és kisasszonyok is. A szomorú és elkeseredett urak, kiknek legélén a magából-kikelt Bercsényi Miklós toporzékolt a lovával, könnyörülő szívevel hajoltak le a néphez:

- Lássátok, ezt is Esze Tamásnak fogjátok megköszönni!

S a sanyargatott és könnyen hajló nép másodszor is fölajgatott:

- Az Isten verje meg Esze Tamást!

Esze Tamás az erdők sűrűjében készülődött ezalatt, ám fülébe jutott azért az ő népének átka s először megrendült egész belsejében. De aztán odacsapott gubancos fejéhez, vértől dagadt ki az arca, a nyakerei meg csaknem szétpattantak az indulattól:

- Hát a szegénységet is ellenem uszítják, amelyért tizenegy nyomorult esztendőmet pazaroltam el! Lóra, kurucok, lóra, mert iszonyu harag emészti belsőrészeimet! Urak, urak, megálljatok! Fúj, hogy reszketek minden tagomban, ha csak a nevét is kell számra venni e bélpoklosoknak! A jövő héten rajtukütök teméntelen hadaimmal s holttesteiket a dögmadarak fogják megenni a mezőkön! Nyergeljete, kurucok, nyergeljete!

És erre az ijesztő ordításra nyergelni kezdtek az Esze Tamás kurucjai. De nyergelni kezdtek az urak is.

Azalatt pedig bágyadtan csillogott az őszutói nap s hullatni kezdték levelüket a szalánci erdő fáin...

Ó, ezek között a fák között néhány esztendővel ezelőtt, elszállt ifjonti-koromban, ott andalogtam nem egyszer magam is! A magános kupon álmodozó szalánci vár romfalainak árnyékában, a Dargóhegy sötét bükkfái alatt és az Izra nevű tengerszem partjain bus merengéssel kerestem olyankor az Esze Tamás lábanyomát! Mert nagyon megfélemedkezett mindenki az öreg ezredesről. Most aztán, hogy elveszett számunkra a szalánci erdő, hogy nem hallhatjuk többé a Dargó fának titokzatos zugását és hogy három esztendő óta csak álmainkban kereshetnek fel immár az Izra-tó szélbensuhogó páfrányai - most keserű búval emlékezem imé Esze Tamásról. Mert ma már nincs senki a hazában, talán csak a költő, aki hosszú éjszakákon át próbálja költögetni a halottszáju talpasok emlékét. És kétségben van a költő, nem végez-e fölösleges munkát, amikor szerény bánattal ébresztgeti e mindenkitől megvetett, éhenkórász bujdosókat? Akad-e még valaki, aki fölriad a szegény íródeák szavára? Keserű lehetne rá a felelet. Hiszen megromlott végleg a Kis-Magyarország egyik fele, elaludt végleg a Kis-Magyarország másik fele és maholnap nem lesz már magyar, aki fülébe venné az éjszakai sikoltozást:

- Emberek, halljátok meg és essetek kétségbe, hogy harmadszor hullatja már leveleit reménytelenül a kassai meg a szalánci erdő!

Igy hulldogáltak akkor is a levelek. Októberi délután volt, tompa verőfényben fürdött a tájék s a gazdátlan mezők fölött messzire csillogott az ökörnyal. És a szalánci erdő egyik szegletéből ezt a verőfényben uszó tájékot meg a csillogó pókhálókat szemlélgette már jóideje Thuróczy Miklós kapitány meg Tokaji Ferkó kapitány.

Lóháton ültek mind a ketten s hosszú idő óta nem szóltak egymáshoz egy szót. Mindegyik a gyötrő gondolataival volt elfoglalva. Thuróczy Miklósnak piros csik vonult át a félhomlokán, kísértő emléke a gyászos böcsi csatának, az arca sápadt volt még s csak lehajtotta a fejét. A zilálthaju Tokaji Ferkó pedig nyugtalanul szimatolt ezalatt s vad indulat lobogott a szemében. És káröröm vonaglott el a szájaszélén, ahogy megszólalt:

- Látod, pajtás, hogy mégis csak ránkjöttek urak és papok! Hogy veszne mind a pokol fenekére!

- Mink is hibásak vagyunk benne - felelt csöndesen Thuróczy.

Tokaji Ferkó hátravetette szélescsontu arcát:

- Félrebeszélpsz! De hát mindig mondtam én, hogy e nyomorult emberek a császár cinkosai! Pajtás, pajtás, ha rájukmegyünk egyszer! Hejj! - és dühre torzult el az arca.

Thuróczy Miklós megfordította lova fejét s elindult az erdőszélen, hogy megtekintse a vigyázó strázsákat. Tokaji Ferkó az oldalán ügetett. Már csöndesebb volt:

- És te mit fogsz csinálni, pajtás?

- Én, pajtás? - s akaratlan sóhaj szakadt ki belőle. - Én a mai éjszakán meg akarom látogatni az édesanyámat. Orgoványi András szolgám tegnapelőtt kiszökött a falunkba és ma reggel azzal jött vissza hozzám, hogy haláloságyán van szegény. Még ma este megkérem az öreget, hogy eressen el. Csak egy éjszakára eressen el!

Halk szomorúsággal mondta mindezt, mintha magához beszélt volna. De Tokaji Ferkónak egyszerre tágranyilt a szeme attól, amit most hallott. Mégis uralkodott magán s tettett közönnyel mondta rá:

- Nem jó hír, pajtás. Hát az édesanyád odahaza van már?

- Odahaza van - mondta egykedvűen Thuróczy s maga elé nézett.

Igy kocogtak darabkát. Tokaji Ferkó ijesztően kezdett mosolyogni s később annyit kérdezett:

- Az az Annus nevű rokonod Ujhelyben van még?

S édes emlékek szálltak a szegény Tokaji Ferkó szívére, amikor ezt kérdezte...

- Már hazavitték Nógrádba - mondta Thuróczy Miklós. - Nem tudom biztosan. Nekem így beszélt a szolgám...

Tokaji Ferkó ismét félremosolygott. De volt még némi kérdeznivalója:

- És ha el találsz menni ma este, hajnalra gondold, hogy visszakerülsz, pajtás?

- Hallod-é, Tokaji Ferkó! - kiáltott fel egyszerre Thuróczy s itt már visszafogta a kantárt és úgy nézett szembe Tokaji Ferkóval. - Hallod-é, Tokaji Ferkó, azt mondom én tenedek, és ezt jól jegyezd meg magadnak, hogy hitvány ember az, aki esküjét meg nem tartja! Azt hiszed, nem vettem észre, hogy szünetlenül a sarkamban vagy?! Szégyeld magad, pajtás és jól jegyezd meg másodszor is, hogyha reggelre nem kerülnék vissza, akkor én már halott vagyok!

Tokaji Ferkó zavartan nézett Thuróczy szeme közé. Aztán odanyújtotta neki a kezét:

- Bocsáss meg, pajtás, soha nem kételkedtem tebenned. De lásd, annyira kell ma vigyáznunk egymásra. Értsd meg: egymásra! Énnekem terád, tenedek Majos Ferencre, Majos Ferencnek énrám! Egymásba se bízhatunk már maholnap. Lásd, itt is, ott is eltűnnek az emberek: árulók kezei dolgoznak köztünk. De jaj lesz nekik! Jaj lesz annak a hitetlen Szalontaynak is!

Thuróczy Miklós nem haragudott már Tokaji Ferkó pajtására. Mert tudta, hogy Tokaji Ferkó igaz katonája az elhagyott ügynek. Ahelyett kíváncsi lett:

- Hát Szalontay egyre késik még?

Tokaji fölnevetett keserűen:

- Késik? Nem is akar visszajönni! Először azt izentgette és azzal áztatgatott, hogy beszorult a toronyi erdőbe s nem tudja magát keresztülvágni az ellenségen. De ha rámegyünk egyszer az urakra, Esze Tamás csak rohanja meg őket elülről, ő majd hátulról fog közéjük vágni, úgy segítse őtet az Isten! A gézengúz! Olvasd, itt az áruló levele, amelyet tegnapelőtt küldött át az Ujhelyben szállásoló Bercsényi Miklósnak. Jaj, az a piszkos paraszt, a két öklömmel fojtom meg, ahol találom!

Thuróczy átvette a levelet s mély bánattal csóválgatta hozzá a fejét, mert Szalontay György, az izgága végardói bíró, aki két hónap óta a toronyi erdőben bujkált valami háromszáz emberével, de két hónap óta nem mert a szeme elé kerülni Esze Tamásnak - valóban levelet küldött a lóra-ült urak generálisának, a mindig bosszus Bercsényi Miklósnak. - »Mink ugyanis szavahihető emberektől vettük tudomásul - írta e levelében Szalontay -, hogy Lipót császárnak az egész keresztény világ, de különösképpen Magyarország úgy örvend, mint a nap ragyogó sugarainak. Mink nem a német katonák miatt rebelláltunk, sőt megvalljuk kész akaratunkkal, hogy a császár vitézei csupán megszabott porciójukat kérték a magyaroktól és még aztat sem kapták meg. Henyélő szívvel kártevő gondolatokat mink sohase fungáltunk az Ő Felsége szentséges személye ellenében...«

Thuróczy Miklós visszaadta a levelet:

- Borzasztó... Mit csináljunk most e szerencsétlennel?

- Mit csináljunk? - nevetett fel Tokaji. - Holnap karóbahuzzuk a bitangot. A mai éjszakán százharminc lovassal átbujok az ellenségen, a toronyi erdők közt kikutatom azt a hitványt, odakötözöm a lovam farkához s úgy hozom majd az öreg elé. Halál az árulókra, Thuróczy pajtás! - kiáltott fel könnyes keserűségében.

- Halál az árulóra, Tokaji pajtás... - mondta rá csöndesen Thuróczy Miklós.

Esteledett már. A Vihorlát felől őszi ködök kezdtek aláereszkedni, mire befordultak a Dargó-hegynek hajló Kapoveny-szakadékba. Lovaik lába tompán dobogott a hervadt leveleken s ők ketten szótlan dobogással igyekeztek az Esze Tamás erdei tanyája felé.

Ekkor csak szürkülni kezdett még. De vaksötétség borult már erdőkre és hegyekre, amikor Tokaji Ferkó kapitány teljes fegyverzetben benyitott az Esze Tamás szállására. Ott ült az ezredes a Kapoveny-szakadék egy félignyitott barlangjában, egész egyedül. Lámpás füstölgött az összetákolt lócán, e lóca végében könyökölt az öreg s rut gondokban kinlódó fejét leeresztette a félkarjára.

Tokaji Ferkó merevre huzódott ki az ezredes előtt. Csönd, félelmetes csönd feküdt a Kapoveny-szakadék fölött, csak az őszi csillagok tündököltek hideg fényben. De e félelmes csöndességen túl, napijárófüldre, dühösen lappangó lázadókkal voltak tele cserjék, bozótok és sziklaüregek, akik csak az utolsó intést várták, hogy szó nélkül meghaljanak az Esze Tamás parancsára.

Tokaji Ferkó megmozdult:

- Készen vagyok, vezér...

A váratlan hangra Esze Tamás is megemelte bozontos fejét. De milyen volt ezen az éjszakán Esze Tamás, könyörülő Isten! Szemeinek két ablaka tétován csillant meg szemeinek két bolthajtása alatt, mintha földöntuli álomból próbált volna fölrevülni az öreg, mély bánattól csüngött alá varjuszárnyhoz hasonlatos bajusza s toronysüvege lecsuszott a homlokába. Olyan volt ezen az éjszakán Esze Tamás, mint egy félig-szunyókáló medve. S eszébe-vevén Tokaji Ferkó kapitányt, fáradt-rekedten így szólította meg:

- Jól van, Ferkó öcsém, tebened kedvemet találom még. Indulj mindjárt, virradatra idehozd nékem azt a szemtelen Szalontayt. Rettentő bosszum várja a nyomorultat. Rut gondolatok gyötörnek, Ferkó öcsém, mert árulások hire jön hozzám mindenfelől. Leszámolok mindenkivel, de nagyon kell sietni, mert ellenünk fordult az egész világ. Ma délután vettem hirt, hogy Zenta alatt még az elfolyt hónapban szétverték a törököt, Thököli király is alig birt kivergődni a német ebek karmaiból s e német ebek most ellenünk igyekeznek a Duna felől. Köröskörül pedig az urak leskelődnek ránk. Sietni kell, Ferkó öcsém, nagyon kell most sietni. Indulj meg hát s virradatra itt légy nekem a kártékony bitanggal. Rettentő igazságot fogok szolgáltatni holnap reggelre.

Ilyen nagy szomorúsággal beszélt ezen az éjszakán Esze Tamás, mert érezni kezdte, hogy közeledik immár az ő sajnálnivaló vége is. Tokaji Ferkó kapitány pedig végighallgatván a kegyetlen és nagyerejű Esze Tamást, így szólt hozzá:

- Hát Thuróczy pajtásom hová tűnt el, vezér?

- Hazaeresztettem - dörmögte kelletlenül az öreg s vén fejét visszaengedte csontos tenyerébe.
- Hazaengedtem, mert haláloságán van az édesanyja... Kedves fiam ő énnekem, sose csalódtam benne.

De itt már fölkiáltott Tokaji Ferkó.

- Ne higgy neki, ezredes, az Istenért, ne higgy! Thuróczy Miklós kapitánynak két egész hónap óta Nógrád megyében van az édesanyja! Becsaptak vezér, becsaptak! Olyan árulás történt itt, amilyen még nem történt sose! Ébredj, vezér, az Istenért, ébredj!

Szegény Tokaji Ferkó keserves jajgatására felzörrent a lócáról Esze Tamás is. Felzörrent és karikára nyitak ijesztően forgó szemei:

- Miket fecsegsz itt össze? Hogy Thuróczy Miklós is elárult volna engemet? Hiszen a kezét adta, hogy virradatra itt lesz...

- Vezér! Vezér! - jajgatott fel Tokaji Ferkó. - Napok óta vigyáztattam már Thuróczy Miklós pajtást és megtudtam, hogy szüntelen üzeneteket küldözget neki az a Pusztafaluban járt leányrokona...

Esze Tamás nagyot nézett:

- A jegyese, öcsém! A jegyese!

De erre már szegény Tokaji Ferkó nézett még nagyobb, aztán följjajgatott harmadszor is, de a fájdalomtól most már úgy szakadtak a könnyei, hogy még legnagyobb ellensége is meg-sajnálta volna szegény Tokaji Ferkót, Esze Tamás ügyének holtig-hüségese katonáját:

- A jegyese!? Akkor meg éppen nem látjuk többet Thuróczy Miklós pajtást! Jaj, az a kis szoknya, hogy tuljárt az eszemen! Ellopta tőlünk, vezér, ellopta! De nyomban indulok s reggelre itt leszek azzal a piszkos paraszttal és ha reggelre nem jönne vissza magától Thuróczy pajtás, őt is magammal hozom, de a lovam farkához kötve! Megmondtam neki, vezér, hogyha egyszer el tudná hajítani magától az Esze Tamás kardját, ezzel a kardommal fogom őt megölni! Meg fogom ölni, vezér, meg fogom ölni! - s keserves zokogásba fult el a hangja szegény Tokaji Ferkónak.

Nagy szünet támadt erre a Kapoveny-szakadék barlangjában, csak a Tokaji Ferkó könnyei hulldogáltak szüntelenül. Esze Tamás sokáig nézett maga elé, de egyszer mégis megszólalt. A régi, a nagyerejű és kegyetlen Esze Tamás volt már újra:

- Rosszul beszéltél, Ferkó öcsém, mert Thuróczy Miklós sohasem fog elhagyni engemet. De most már indulj, mert jön az éjfél. Mégis jól teszed talán, ha őt is szemmel tartod ezen az éjszakán, a faluja ugyanis közbeesik a toronyi erdőknek. Nem hiszem el, sohase hiszem el - s kedvetlenül rázogatta hozzá öszülő haját. - Indulj azonnal! Az Isten adjon minékünk sok szerencsét!

S kedvetlenül rázogatta tovább is a fejét, Tokaji Ferkó pedig eltűnt az éjszakában. És az éjszakában nemsokára távoli dobogás hallatszott, mintha legalább százharminc sötét lovas vágatott volna neki valahol a sötétségnek. A könnyesarcu Tokaji Ferkó dobogott ottan százharminc huszárja élén, hogy kézrekaparintsa virradatig a piszkos Szalontay Györgyöt és hogy a Horváth Annus karjai közül kiszabadítsa mégegyszer és utoljára szegény Thuróczy Miklós pajtását. Aztán elhalt a lovak dobogása, nagy hallgatásba burkolózott a sötétség, csak a csillagok sziporkáztak hideg fényben.

S nem volt még éjfél se és Tokaji Ferkó kapitány sötét csapatával ott huzódott már el az ujhelyi országút mentében. Balról idáig-rémlett a toronyi erdő, az ujhelyi országúton pedig magános hintó görgött-görgött sebtiben, valami tizenhat Bercsényi-huszár kocogott a hintó mögött s bent a hintóban ott szótlankodott ezalatt Thuróczy Miklós kapitány. S messze-messze a hintó hátában egyre gyakrabban kezdett sóhajtozni szegény Tokaji Ferkó:

- Miklós, pajtás, *ezt* még én sem hittem volna terólad...

...Mert Thuróczy Miklós csakugyan elvergődött valahogy a falujáig s mögötte kitartóan bukdácsolt Orgoványi András. De csak akkor nézett először furcsát, mikor a vaksötétben befordult a portájukra. Mert üres volt a régi ház, sötét volt a nagyudvar meg az istálló, de amire körülnézett volna, váratlanul egy sereg lovas fogta körül őket. És Thuróczy Miklós a kardjához kapott azonnal, de akkor halkán odaszólt a lovasok vezetője:

- Csendesedjen, urfi, mert békés szándékkal vagyunk itten.

A nagy Bercsényi Miklós huszárjaiból való volt ez a tizenhat lovas. A meglepett Thuróczyt meg a nagyokat sóhajtozó Orgoványi Andrást mély csendben az istálló mögé vezették el. Ott az istálló mögött fedeles hintó várta őket. És Thuróczy Miklós amire fölocsudott volna, már bent ült a hintóban és a sötétben egyszerre csak érezte, hogy két leánykar fonódik a nyaka köré, az arcára meg szabadjára hulldogálnak a Horváth Annus könnyei:

- Miklóska... Miklóska...

S ujjongó örömeben elfulva sirdogált Horváth Annus. Messze jártak már az országuton, a hintó repülve görgött, Orgoványi András fönt szótlanzkodott a bakon s a Bercsényi tizenhat legénye gyors igyekezettel kocogott a hintó két oldalán. Thuróczy Miklós kinlódó gyötrelmeket állt ki ezalatt.

- Hát az édesanyám nem odahaza fekszik? - kérdezte egyszer a leánytól. - Hiszen nekem azt izented...

A leány megnyugtatta:

- Ujhelyben van, Miklós. Már nem tudtuk hazahozni. Csak uralkodj magadon, nem lesz semmi bajod. Háromszor is voltam Bercsényi előtt... Istenem, hogy könyörögtem neki, amíg beleegyezett. Most éppen nálunk van...

- Kicsoda? - riadt föl Thuróczy. - Bercsényi Miklós?! De hisz akkor én rab lettem!

- Dehogya is lettél rab! - kacagott föl halkán a leány s hosszan elhallgatott utána. Aztán hozzátette: - Ha pedig rab lettél, hát én vagyok a rabtartó gazdád.

- De hisz nekem virradatra Esze Tamásnál kell jelentkeznem! - kiáltott föl ingerülten Thuróczy.

Horváth Annus erre már nem felelt. A hintó különben is átzörgött a Ronyva hidján. Itt már lépten-nyomon fegyveres strázsák, cirkáló lovasok álltak az utjokba. A kísérő-huszárok vezetője ilyenkor csak odaszólt valamit félhangon, amire továbbgördült a hintó. Már a fehérbarátok háza mellett húzódtak el, már bent zörögtek a városban. Egyszer csak megálltak: ott csillogott előttük a Szentiványi alispán kuriája, fényözönben.

Horváth Annus szállt ki elsőnek a hintóból, zavart és kipirult arccal s kézenfogta és úgy vezette maga után Thuróczy Miklóst, aki olyan volt, mint az alvajáró. Már ott állt a leánnyal a világos tornácon, amikor úgy rémlett neki, mintha Orgoványi András ezt sugta volna a fülébe:

- Megfogtak bennünket, urfi... Ha baj lesz, csak kiáltson utánam, a ködmön alatt hozom a szekercét...

S Thuróczy bizonytalan léptekkel ment tovább a nagy ebédlő felé. A leány most már remegve vitte maga után, de a kezét egy pillanatra sem engedte el...

A nagy ebédlő pedig telisteli volt vendégesnéppel. De nem a németek vesztére, hanem a lázadó és gyűlölt parasztok, meg az Esze Tamás vesztére itták most az áldomást. A dühtől- veres Bercsényi mindjárt vacsora után kiadta utolsó parancsait, hogy negyednapra meg kell rohanni a szalánci erdőket és ha a parasztok nem törnek ki rájuk, köröskörül föl kell gyujtani az erdők szélét. És este óta nagyokat ittak az urak. A velencei zöldselyem-kárpitokkal tele- aggatott ebédlőpalotában, a karos gyertyatartók és a fényszóró csillárok alatt ott kesergett már este óta a kettőstokára elhizott Szirmay István, mert a veszett parasztok minden éléskamráját fölverték s minden jószágát elhurcolták az öregnek. Ott fenyegetőzött Vay Ádám, akinek ezüstveretű görbe kard csillogott az oldalán, hogy ezzel a tulajdon ősi kardjával fogja kettévágni a koponyáját annak a zsvány parasztvezérnek. Nemes, nemzetes és vitézlő Radics András ellenben meglegedett annyival, hogy tizenhatodszor emelte már kupáját az Esze Tamás boldogtalanságára, aki ellen hogy lovasnépevel megindul negyednapi virradatra, az Isten őtet úgy éltesse! S a két boltives ablak nehéz függönyei közt ott állt összefont karral a mindig-dühös Bercsényi Miklós s haragra-vont szemöldökkel felelt valamit a rengőhasu Klobusitzky főispánnak, meg a csendesszavu Szentiványi alispánnak. És a pipák füstje alatt, a csatára készülő haragos urak között ijedt mosolyával itt is, ott is feltűnt egy pillanatra a szives alispánné. Kedves volt mindenkire, de egy-egy óvatlan pillanatban, amikor nem figyelt rá

senki, növekvő aggodalommal kezdett figyelgetni kifelé, mintha nagyon várt volna valakit. Már éjfélén túl járt az idő, hangos vitatkozás, rekedt énekszó és sűrű vivát volt a kuria, amikor váratlanul föl pattant az ajtó s rémült csend állt be erre az ajtó pattanásra...

Mert a váratlan csenden át a zavart és kipirult arcú Horváth Annus lépett be harmattól-csillogó atlaszmentécskéjében s akit maga után vont be a fényes palotába, nem volt senki más, mint Thuróczy Miklós nemes urfi, az Esze Tamás lázadóinak legelső alvezére...

Belépett a leány remegve és reménykedően s belekarolt a fiatal lázadóba, aki az első pillanatban lehunyta a szemét. És ahogy beléptek ők ketten, a gyöngyvirágarcu leány, meg a tépettsüvegű urfi, a csend még ijesztőbb lett... Mert hogy Thuróczy Miklóst ezen az éjszakán magával fogja hozni Horváth Annus: csak a dühös Bercsényi tudta s azonfelül Szentiványi alispán, meg ijedtmosolyu felesége. Éjfél óta minden külső neszre figyelgetett már az alispánné s ezért hallgatódzott kifelé és rezgett össze minden pillanatban.

Mindenki fölugrált, ők ketten pedig kart-karba téve álltak meg az ajtóban. S a fülcsendítő csendben, ahogy ott álltak ketten, még a haragtól bibircsókó Bercsényinek is mosolyra rándult el a bajusza szeglete. És a fülcsendítő csöndet Thuróczy Miklós törte meg először. Thuróczy Miklós ugyanis, ahogy körül nézett az urak seregén és megismerte mindnyájukat, zavartan kérdezte:

- Hol az édesanyám?

Ujabb csend lett a felelet. De ezt a második csendet már Horváth Annus törte meg először. A kis Horváth Annus ugyanis ott, mindnyájuk szeme előtt, átölelte Thuróczy Miklóst és úgy mondta neki félig-ijedten, félig-mosolyogva:

- Édesanyád Nógrádban van... Ó, én Istenem! Ne haragudj rám, de megfogadtam neked, hogyha a két kezem ujjaival kaparlak ki, akkor is megmentelek és hazahozlak...

- És kelepcebe csalsz! - kapott a homlokához Thuróczy Miklós.

A leány könyörögve kulcsolta össze a kezét, ám akkor előlépett a dühös Bercsényi Miklós is. De most nem volt dühös többet. Most még e fenekedő nagyurnak is barátságos lett az arca:

- Ne sokat lamentálj, öcsém! Sőt, ha eszed volna, meg kellene csókolnod a kishugom cipőjét, hogy kihozott a nyomorult pusztulásból. Reggelre elküldelek innét, menjetek, merre a szemetek lát! Én huzlak ki a bajból, én, gróf Bercsényi Miklós, aki szeretnélek felrugni, öcsém, mert utolsó komisz ember lettél, de parolámat adtam reá a hugomnak. Fúj, hogy esz a méreg!

De erre már Thuróczy Miklós is föl vágta a fejét. Fölvágta a fejét, sötét haja pedig hátralandult a válláról:

- Gróf ur! Köszönöm a parolát, de nincs szükségem reá! Reggelre én már valóban messze leszek innét, de nem fogok megszökni gyáván, hanem visszamegyek a nagyerejű és kegyetlen Esze Tamáshoz...

Hej, micsoda düh és káröröm tört ki erre a palotában:

- Még a fenébe!... Vasba kell veretni a lázadót!

Thuróczy Miklós állt az ajtóban, visszavetett fejjel, keményen, Horváth Annus pedig belekapaszkodott a gyöngye két karjával és most már nem eresztette el magától. Szentiványi alispánné Bercsényi elé ugrott s úgy könyörgött neki, hogy könnyekbe fult a hangja. Thuróczy Miklós pedig, ahogy végignézett mégegyszer a fényes urak során, hirtelen csak megtántorodott, mert az asztal végében egyszerre meglátta Szalontay Györgyöt, a szökött végardói bírót is. Meglátta és föl jajgatott keservesen:

- Héj, Gyuri bátyám, hát magát is itt kell találnom! Hát mégis igaz lett, hogy elhagyta az Esze Tamás szánandó ügyét! Hát így tartottad meg az esküdet, Szalontay Gyuri! Fúj, de szégyellem magamat, hogy mégis csak büdös paraszt vagy! Menekülj előlem, menekülj, mert a két öklömmel fogom szétverni undok fejedet!

És magáról megfélemlkezve jajgatott most már szegény Thuróczy Miklós pajtás, hogy fájdalmas jajgatása fölverte a palotát. Nem állt már körülötte senki, csak a megrebbent Horváth Annus, aki széttárt karjaival könyörgött feléje. Mindenki más elhúzódott a közeléből, ahogy oly szivrehatóan kezdett jajgatni mélységes fájdalmában. Ám akkor fölállt dülöngve Szalontay György is, keresztbefeküdt már a szeme, úgy próbált mentegetőzni:

- Miklós urfi... Az Istenre kérem, Miklós urfi...

De Thuróczy Miklós magánkívül volt féktelen haragjával. És amikor fölemelkedett a tántorgó Szalontay, hogy eldadogjon valamit a mentségére, a jajgató Thuróczy Miklós nagy fájdalmában odakapott a kardjához, kirántotta hüvelyéből s féktelen keserűségében úgy vágta Szalontay felé, hogy a meztelen kard átzugott a palotán, levágódott az asztalra s cserepekben repültek szét a csészek, korsók és palackok:

- Ebadta parasztja!

De erre már vérbeborult a feje Szalontay Györgynek is és csak megrohanta Thuróczy Miklóst. És feléje rontott a vércseképü Radics András, meg a dühöngő Szirmay István is. Bercsényi Miklós felindultan kiabált közbe valamit, de nem hallgatott rá senki többet, az alispánné odalobbant Thuróczy Miklós elé, de még az alispánnét is megelőzte a kis Horváth Annus, aki eléjefutott egyedülhagyott vőlegényének s kitárta előtte a lilium-két karját, mint gyöngeszárnyait a megriadt madár:

- Ne bántsák!... Ne bántsák!...

De e kavarodás közben egy másik kavarodás tört ki odakint az éjszakában. Ám ezt a második kavarodást csak akkor vették észre valamennyien, mikor váratlanul belökték az ajtót és az ajtóban csak fölbukkant a kuszálhaju és lobogószemü szegény Tokaji Ferkó pajtás. A hátában ott tolakodott magasraemelt baltájával Orgoványi András, Thuróczy Miklós urfinak hűsége szolgaembere és még valami husz keserű lovas a szegénylegények rendjéből. Váratlanul fölbukkant a betaszított ajtóban Tokaji Ferkó, kirántott kardját fogta a két markában és megpillantván a szoba közepén a fegyvertelen Thuróczy Miklóst, a fényes urakat, meg a remegő Horváth Annust, nagy dühtől eltorzulva kiáltott föl:

- Hát így kell most viszontlátnunk egymást, Thuróczy Miklós pajtás! Hát mégis csak elhagytál bennünket! Ó, a jószágos Isten legyen most irgalmas tenéked!

És ahogy ezt kiáltotta, fölkapta rettentő kardját, hogy megölje vele Thuróczy Miklós pajtását. És abban a szempillantásban meghalt volna Thuróczy Miklós pajtás, ha ugyanakkor Tokaji Ferkó elé nem szalad a leány. Elibeszaladt Horváth Annus s gyönges két karjával lefogta a Tokaji Ferkó sujtásralendült két karját:

- Mit akar, szerencsétlen? Meneküljön innét, az Istenért, meneküljön!

Tokaji Ferkó, ahogy ijedtében átölelte a leány, fájdalma és szégyene miatt sirni kezdett, hogy ilyen tehetetlen maradt ebben a régóta lesett legutolsó pillanatban. Ugy sirt, hogy zápor módjára hulldogáltak a könnyei, hogy még a nagyurak közül is nem egy zokogni kezdett a nagy részvét folytán, mert megéreztek valamennyien, hogy elkövetkezett immár rettentő vesztevítő Tokaji Ferkó kapitánynak. Csak a haragos Bercsényi Miklósban nem volt semmi részvét. A haragos Bercsényi végső veszedelmében föltépte a vaskarimás ablakot s harsány torokkal kiáltott ki az éjszakába:

- Fegyverbe! Fegyverbe!

Erre az ijesztő kiáltásra magáráremült szegény Tokaji Ferkó is. És kitépven magát a leány ölelő karjaiból, másodszor is két marokra kapta rettentő kardját, de most már nem sirt többet. Mert az asztal végében meglátta a félig-elázott és csufondáros Szalontay Györgyöt. És mielőtt egyet birt volna félreugrani Szalontay György, a kardrakapott urak tömegén át csak keresztülgázolt a veszettmérgű Tokaji Ferkó kapitány s rettentő kardjával olyat vágott a Szalontay fejére, hogy véresen bukott le az asztal alá. És azalatt bus szégyenében oly keservesen ordított a szegény Tokaji Ferkó, hogy kétségbeesett hangja áttört a palotán:

- Ó, te bestia! Ó, te koszos paraszt! Ez a csapás az embereim kinhaláláért! Ez a csapás az Esze Tamás elárulásáért! Ez a csapás...

De nem csaphatott le harmadszor is, mert akkor már Thuróczy Miklós rántotta le őt magát hátulról. És mialatt a fölzendült urak a földre teperték, az udvarra betörték a Bercsényi Miklós gyalogos és lovas legényei és az ajtóknban, a tornácra, meg a pitvar körül példátlan kegyetlenséggel kezdték gyilkolni Tokaji Ferkó bennszorult huszárjait. Alig menekültek meg ötvenen ebből a véres éjszakából, de az az ötven szörnyű haraggal vágta magát keresztül a városon és akkor szörnyű átkok között rohant-rohant a mikóházi hegyek felé...

A szegény Tokaji Ferkó azonban ott maradt a palotán, megkötözve és mély sebektől elboritva. Szalontay Györgyöt is fölszedték valahogy, de szájából-orrából neki is csordogált a vére. Olyan fölzudulás támadt a palotában, meg az egész városban, hogy nem lehet azt elmondani. És Thuróczy Miklós kapitány hiába bocsátkozott térdre a méregtől-fuvó Bercsényi előtt, mert a nagyuri hadak fővezére magánkívül rikácsolt:

- Kotródj, mert négyfele vágatlak! Hol vannak a Szalontay lovasai? Azok majd elbánnak ezzel a jómadárral - s kirohant a tornácra és úgy rugott egyet a véres és nyöszörgő Tokaji Ferkón. - Hé, ti Szalontay katonái, lökjétek lóhátra ezt a taknyost és vágatva vigyétek Andrassy Istvánhoz Szendrő várába. Parolámat adtam neki, hogy megajándékozom ezzel a csiszlikkel, ha megkerithetem egyszer. Fúj, te gyalázatos! - s másodszor is rugott egyet a szegény Tokaji Ferkón, miközben fogait csikorgatta.

És amire utánarohant volna a tornácra a szegény Thuróczy Miklós, meg a kezét tördelő Horváth Annus, Tokaji Ferkót éppen akkor lökték fel egy gazdátlan lóra a Szalontay durva legényei. Fáklyáknak füstös lángjai imbolyogtak a szerteszt elhullt katonák tetemei fölött...

- Pajtásom, kedves pajtásom! - kiáltott föl Thuróczy Miklós. - Miért tetted ezt velem? Miért nem biztál meg bennem?

- Tokaji Feri, kedves Tokaji Feri! - kulcsolta össze kezeit Horváth Annus s édes arcán úgy gördültek lefelé a könnyei, mint a gyöngyszemek. - Jaj, mi lesz most magával, szegény Tokaji Feri?

Szegény Tokaji Ferkó nyöszörgött ugyan iszonyu kinjaitól, de azért föl tudta vágni még egyszer a fejét:

- Hej, Thuróczy pajtás, de csunyán viselkedtél!... Jaj, kisasszony, de elárult engemet!... Ha egyszer igen boldogtalan lesz, gondoljon nyomorult sorsomra!

De nem jajgathatott tovább Tokaji Ferkó, mert a Szalontay durva legényei akkor már odaköztözték a lóhoz s kirobogtak vele az éjszaka sűrűjébe, hogy nyargalva vigyék el Szendrő várába és átadják őket ottan a reá-fenekedő Andrassy István bárónak. A pulykatorku Bercsényi Miklós pedig kiadta újabb parancsait:

- Fegyverbe katonák, fegyverbe! Nem a mától számított negyedik napon, hanem már holnap lóra ülünk, hogy leszámoljunk az utonállókkal! Fegyverbe! Fegyverbe!

És kigyultak erre Ujhely házainak ablakai és készülödni kezdtek Bercsényi Miklós katonái. Fegyverek csörgése, hajduk és huszárok futkosása, lovak nyerítése verte föl az éjszaka szomorú csendjét. Mert soha még egy olyan éjszaka nem borult rá Ujhely városára, mint amilyen volt ez az éjszaka!

Thuróczy Miklós ott állt ezalatt az ebédlőpalotában, a vakító csillár alatt és miközben odakint csatába készülöttek az urak s teméntelen szolganépeik, hogy kiirtsák a világ színéről Esze Tamást, Thuróczy Miklós összekulcsolta a kezét, zavaros fejét pedig leengedte a mellére. A palota sarkában akkor kezdtek kötözgetni Szalontay Györgyöt, de Thuróczy Miklós ezt alig hallotta már. Ott állt előtte a remegő Szentiványi alispánné, úgy simogatta a haját: »Miklós fiam, Miklós fiam...« És a karjába kapaszkodva ott reszketett a kis Horváth Annus: »Holnap hazamegyünk...«

De Thuróczy Miklós semmit nem hallott többet.

Hanem egyszer mégis meghallott valamit az éjszakában. Messzi-messzi, de egyre közeledő csörtetést. És erre az egyre közeledő csörtetésre fölemelt falfehér, gyűrött arcát, összerendült tőle és megvacogott. A szemei meg karikára nyiltak, ahogy suttogva mondta maga elé:

- Most jönnek értem...

Csakugyan érte jöttek. Jött pedig érte senki más, mint az a lator, eretnek, országpusztító, bitang, rezesorru Majos Ferenc gyalogsági kapitány, csak hogy ezuttal valami négyszáz legény vágatott utána az éjszakában. Mert szegény Tokaji Ferkónak valami ötven megmenekült huszára nagy kinok között csak elszárgult még a Mikóháza felé sötétedő Hallgatóhegy alá, de ott aztán össze is esett a lóva mind az ötvennek. A Hallgatóhegy fái közt állt azonban szigorú strázsát Majos Ferenc s megbizonyosodván Szalontay György rut árulásáról, de különös-kép szegény Tokaji Ferkónak sanyaru állapotjáról, semmit se késve, lóra vetette magát s valami négyszáz dühtől és szégyentől vonagló lovasa legélén úgy kezdett nyargalni Ujhely felé, mint a szél. És bevágatván Ujhelybe, keresztülgázolt mindenkin s halálracsapott mindenkit, aki szembe mert volna fordulni vele. És az erre kitört kavardásban berontott a Szentiványi-kuria udvarába s ott lecsuszván a lováról, rettentő talpával berugta az ajtót s öles alakja ahogy bedobbant a félig üres ebédlőpalotába, keservesen eljajgatta magát:

- Itt vagy hát, Szalontay Gyuri, hogy vert volna meg az Isten! - s odalépvén a vérző Szalontayhoz, félkarjával olyat lóditott rajta, hogy a szélesvállu Szalontay csak úgy repült kifelé. - Fogjátok meg, szerelmes fiaim s kötözzétek lóra!

És másodszor is körülnézván a szobában Majos Ferenc, rebellis latroknak huszonhét eszten-dőt bujdosott rezesorru gyalogsági kapitánya, megint csak eljajgatta magát keservesen:

- Hová lettél, édes druzám, Tokaji Ferkó? Az Istenért, mondd meg, melyik táján keresselek a nagy világnak?...

És körülnézván, nem találta többé a palotában Tokaji Ferkó druzáját, de meglátta Horváth Annust. Horváth Annus könnyektől fuldokló szemekkel lépett a torzonborz óriás elé:

- Elvitték, bátyám... Elvitték...

Hej, erre tántorodott meg Majos Ferenc! De olyat, hogy félig megfordult maga körül. És megfordulván maga körül, észrevette Thuróczy Miklóst, aki még mindig úgy állt a csillár alatt összefonva karral, mellére bocsátott fejjel, mintha meghalt volna és meghalván, állva maradt volna. Hej, erre tört ki csak Majos Ferenc!

- Hát így kell találkozunk, szerelmes-egyöcsém! Hát így kellett megcsalatoznom tebenned! Hát így csufoltad meg Esze Tamást! Ó, de szánlak, kedves öcsém, mert tudom, hogy holnapra a varjuk fogják megenni ifju testedet! Huszárok, kötözzétek lóra!

S Majos Ferenc dühtől fuldokló legényei már hurcolták is magukkal a szánandó Thuróczy Miklóst. Rémült csönd borult a meglepett palotára, csak a kis Horváth Annus sikoltott föl váratlanul, mikor vinni kezdték Thuróczy Miklóst. Majos Ferencnek maradt még annyi ideje, hogy mély szánakozással odatekintsen az összeesett leányra:

- Sirjál csak, hugom, sirjál, most legalább okod van rá... De sokan fognak sirni még itten, Szűz Mária Anyám!

És sóhajtván egy nehezet, eltűnt az ajtón s pillanattal rá valami négyszáz lovas dobogása hallatszott már az éjszakából, de egyre távolodva. Ilyen éjszakát se ért meg soha Ujhely városa! És alig hogy kirobogtak a vakmerő lázadók, egyszerre magáriadt az ájult város. És toporzékoló lován a fehérbarátok rendháza felől csak elévágatott a dühtől-tajtétkzó Bercsényi Miklós is és fejtét csapkodva adta ki utolsó parancsait:

- Csatára, katonák, csatára! Nem a holnaputáni napon, de most mindjárt rajta-megyünk a szemetenszedett gyujtogatókon! Nyargalólovakok, lóhalálban vigyék meg mindjárt e legutolsó parancsomat! Csatára! Csatára!

És riadót kezdtek verni mindenfelé és felülőre kezdtek riogni a trombiták köröskörül. És a kivilágított város utcáin csatarendben kezdtek fölvonulni a fényes daliák, mialatt nyargalólovakok lóhalálban vágattak már Helmecnek, Pataknak, Terebesnek, egyéb lovakok pedig a Dargóhegy irányába kezdtek előnyomulni, hogy jókor-virradatra lángragyujtsák mindenfelől az erdők szélét. Hanem az a virradat messze járt még!

És messze járt még a virradat a Kapoveny-szakadékban is, mikor a nyugtalanul hánykódó Esze Tamás elé rezesorru Majos Ferenc odaállította a guzsbavert Szalontay Györgyöt meg a halotthalvány Thuróczy Miklóst. S a nagyerejű és kegyetlen öreg értesülvén Tokaji Ferkó siralmas vesztéről, nyakán olyanra dagadtak ki az erek, mint egy kötél s rettentő talpával ott mindjárt olyat rugott a megátalkodott Szalontayn, hogy puffant a hasa, ő maga pedig nyöszörögve vágódott el a barlangban.

- Vigyék! - hördült fel az öreg. - Holnap négyfelé repesztetem az egész sereg előtt!

Aztán Majos Ferenchez fordult: - Ferenc komám, végy magadhoz ezer lovasembert, de hamarjába, verd magadat keresztül a hegyeken, erdőkön, utakon, mezőkön át és Szendrő városából holnap ebédidőre itt légy nekem a sebeiben hörgő vitéz Tokaji Ferkóval! Az Isten adjon tenéked szerencsét hozzá!

- Igenis, ezredes - dörmögött vissza keményen Majos Ferenc s eltűnt a sűrűségben.

Esze Tamás egyedül maradt Thuróczy Miklós kedves-egy-fiával. Thuróczy Miklós csak állt a barlang falánál zugó fejjel, megkötözött csuklókkal, haloványan. A kegyetlen és nagyhirű öreg egészen közel lépett hozzá s nagy fájdalom remegett a hangjában:

- Hát el tudtál hagyni engemet is, kedves fiam...

- Tamás bátyám - rezzent föl a fiatal kapitány. - Nem hagytam el soha, de az Istenért, hallgasson meg...

A nagyhirű és kegyetlen öregnek vérbeborult a feje:

- Kuss, te takony! - s arcuköpte féktelen indulatában. - Terólad majd külön gondoskodok. Száz esztendő mulva is irtózva fognak beszélni undok végedről... Gábor! - kiált ki a sötétbe.

Két pillanattal rá kemény tartásban jelentkezett Esze Gábor.

- Hajnalig te felelsz érte! - kiáltott rá a rettenetes öreg. Mert ekkor már testének valamennyi tagja reszketett iszonyatos haragjától.

Kint az erdőben nagy sötétség neszelgetett ezalatt. Esze Tamás pihenővackára ereszkedett vissza megint, nyughatatlanul forgott maga körül, csak a mécsvilág sercegett a barlang tulfelőli falánál. S nyugtalan és zavaros félálmban egyszerre úgy rémlett a kegyetlen és nagyerejű ezredesnek, mintha gyenge szoknyasuhogás ütötte volna meg a fülét. Megemelte a sarokból rut gondoktól megszántott homlokát s döbbenettel látta ekkor, hogy a kis Horváth Annus áll a barlang ajtajában. Ott állt Horváth Annus harmattól ellepett meggyszínű süvegecskében, megtépett atlaszmentécskében, víztől-átjárt, csataktól-behányt piros cipőcskében. És az elnyilt szeme! Sötétebb volt az éjszaka sötétjénél s ijedt csepp arca fehérebb volt a gyöngyvirágnál... De még a kis Horváth Annusnál is jobban megijedt a kegyetlen Esze Tamás. A nagyhirű és kegyetlen öreg csak fölugrott erre az édes látomásra...

- A vőlegényemért jöttem - mondta csendesen a leány.

Esze Tamás hirtelen krákogni kezdett s odakapdosott az ádámcsutkájához. A leány mögött a félhomályban észrevette Orgoványi András, meg a bánatos szemöldökét. S Esze Tamás körülbelül mindent értett már.

- A vőlegényemért jöttem - mondta másodszor is a kis Horváth Annus csöndesen, de határozottan. - Thuróczy Miklós kapitányért jöttem...

A leány édes-szomoru hangjára mély szívbeli fájdalom kezdte hasogatni belülről az öreget, de összeszedvén erejét, sikerült legyőznie magát. Tehát megköszöörülte a torkát s így felelt a leánynak:

- Rossz helyen keresed, hugom. Mert Thuróczy Miklós elhagyott engemet, Thuróczy Miklós tehát meg fog halni.

De Horváth Annusnak csak rebbenés se látszott az éjszakánál sötétebb szempilláin. Csöndes volt, szomoru volt, mégis nyugodt maradt:

- Thuróczy Miklós mindig becsületes ember volt. Én csaltam ki magam után, én akartam magammal vinni, de még engemet is ott akart hagyni, hogy visszajöhessen. Még Bercsényi Miklósnak is szemébe vágta, hogy haláláig igaz katonája fog maradni Esze Tamásnak...

És itt egyszerre könyörögve tárta szét gyöngye karjait a rettenetes öreg felé:

- Én akartam elvinni, mert az övé akartam lenni. Tamás bátyám, engedje szabadon Thuróczy Miklóst! Az övé akartam lenni!

De az öreg most lett csak igazán rettenetes:

- Késő már, hugom. Ha pedig az övé akartál lenni mindenáron, hát ma éjszakára az övé lehetsz. Mindenfelől elárulnak leghivebb embereim. Elég volt! - s olyat dobant hozzá, hogy megremegett tőle a Kapoveny szakadékja.

Horváth Annus erre az utolsó ítéletre lehajtotta halovány fejét s csendesen suttofta maga elé:

- Köszönöm, így is jól van. Ma éjszakára tehát az övé leszek...

S lehajtott fejjel megindult kifelé. Orgoványi Andrásnak akkor már a bajusza hegyéről potyogtak lefelé a könnyei. A kegyetlen és nagyerejű öreg intett a kesergő szolgának:

- A kisasszonyt kísérd el az urfihoz, Esze Gábor öcsém pedig jöjjön hozzám izibe! Te magad is gyere utána!

Esze Gábor jelentkezett. Az öreg végignézte:

- Véreből való édesöcsém! Most mindjárt lóra fogsz ülni s gondod legyen rá, hogy jókordélelőtt csatára készülődjenek összes seregeim. Ez rettentő parancsom tenéked!

- És Thuróczyra ki vigyáz? - vetette közbe a fiatal Esze.

Hej, erre hördült Esze Tamás! Ökölbe roppant a két marka, úgy ordított:

- Mars!

Esze Gábor esze nélkül tántorgott erre kifelé, Orgoványi András pedig nagy bajában ott lábatlankodott újra a barlang szájában. A lehelletét visszafogva figyelt a dühöngő ezredes minden mozdulatára, akiben tombolt a lelke, ő maga pedig tombolva döngött fel és alá a barlangban. Hosszu, igen hosszú idő telt el, amire lecsendesült valahogy az öreg s összefont két karjával megállt Orgoványi előtt. S szegény Orgoványi András reszketni érezte a lábát, ahogy csüngő szemöldökeit feléje fordította Esze Tamás, Pedig az ezredes nem haragudott már senkire, sőt most már szomorúnak látszott:

- Hallod-e, Andris szolgám, igazat beszélt-e énnekem a te kisasszonyod? Való-e, hogy Thuróczy Miklós nem feledkezett volna meg énrólam? Esküdj meg nekem erre, Andris szolgám, az édesanyád siri nyugalma!

Orgoványi András ijedten tartotta föl a két ujját.

- Tekintetes ezredes ur! Az Isten úgy adjon nekem étvágyat, ahogy igazat szólok. Minden szava szinvalóság a tekintetes kisasszonynak!

Esze Tamás ráeresztette ekkor széles tenyerét Orgoványi András vállára s a szeme közé nézett erősen:

- Hát akkor figyelj most reám, Andris szolgám! A mai éjszakán, ha kimozdul innét valaki, úgy széttépik az embereim, mint a farkasok. Csak egy uton lehet még kibujni: a Kapoveny-szakadék déli végén. De sietni kell, mert virradatra azt is elállják. Onnét szabad még az ut Pelejte falujának. Megértettél?

Szegény Orgoványi András nagyon is megértette, mert hirtelen lehajolt és megcsókolta az Esze Tamás balkezét. A nagyerejű és kegyetlen Esze Tamás kezét adott neki:

- Jó katonám voltál és becsületes ember voltál mindig. De siess, nagyon siess, mert közeledik a virradat. Aztán, ha jó dolgok lesz valamikor, emlékezzetek meg rólam...

Ezen az éjszakán harmadszor is visszaereszkedett pihenővackára Esze Tamás. A mécses is elfujta már, de csak forgott maga körül nyugtalankodva, mert aludni nem birt. Egyszer aztán úgy rémlett neki, hogy óvatos neszt és halk suttogást hall kívülről. Zugó fejével fölemelkedett s kihajolt a barlang nyílásán. Sötét volt még, a csillagok hidegzöld színben tündökölték a szakadék fölött, de itt-ott mintha derengeni próbáltak volna a cserfák csupasz koronái. És e félderengésben úgy rémlett ekkor a kegyetlen Esze Tamásnak, hogy a Kapoveny-szakadék déli kijárója felé két ködszerű árnyék távolodik, mindig távolodik tőle, imbolyogva. Egy magasabb ködszerű árnyék és egy kisebb, karcsu árnyék. Távolodtak, mindig távolodtak tőle s olykor-olykor mintha összesimultak volna. És egy harmadik árnyék is bandukolt a nyomukba s ez a harmadik árnyék felette hasonló volt az Orgoványi András botorkáló alakjához. Nézte nézte őket a kegyetlen Esze Tamás, míg a három árnyék el nem tűnt a ködben. Ott állt Esze Tamás a barlang szájára könyökölve s amikor végleg elvesztek a ködben, egy nagyot sóhajtott utánuk.

Ekkor már jelentkezett Ungvár felől a virradat. De magasan állott a nap, amikor pihenővackáról ijedten szökött talpra Esze Tamás. Ijedten szökött talpra, mert iszonyu ordítással rontott rá a vértől csurgó s három helyen is beszakított süvegű Majos Ferenc, rebellis latroknak huszonhét esztendő bujdosott szegény rezesorru gyalogsági kapitánya. Berontott Majos Ferenc s felüvöltött keservesen:

- Ébredj, Tamás, ébredj! Szendrő alatt piszkos szolganépeikkel megleptek az urak és úgy vertek széjjel, mint szél a töreket! Hogy verekedtünk pedig, Krisztus-Máriám! Hétszáztiz lovasom maradt el halva vagy esett rabságba s magam is alig birtam megmenekülni az uri dögök karmaibul! Vértől vagyok lucskos, Tamás, de az ellenség vére csorog rólam...!

Esze Tamás villámló szemekkel hallgatta végig Majos Ferenc ijesztő jelentését és ahogy végighallgatta, csüngő szemöldöke még lejjebb csuszott a szeme fölé. De uralkodott magán:

- Tokaji Ferkó tehát odaveszett. Hijd csak elé a kapitányokat!

És jöttek az összes kapitányok. Félkörbe álltak meg a vezér körül, lebocsátott homlokkal.

- Hiveim! - kezdte szárazon az öreg. - Ütött immár végső szabadulásunk órája. Délig állítsátok csatához a kurucokat, mert ebédidő után ki fogunk törni az erdőkből. Ez rettentő parancsom tinétek! Majos Ferenc hü komám fog megindulni balrul tőlem, Esze Gábor vérszerint való édes-öcsém fog kirontani jobbrul tőlem, magam pedig a szalánci dombokról fogok megereszkedni az urakra!

- Halál az urakra! Vivát Esze Tamás! - kiáltottak föl a vezérek és kapitányok.

Ekkor aztán Esze Tamás is fölvetette magát rengőfaru kancájára, hogy körülvágasson az erdőben és hogy kileskelődjön itt-ott az erdők széléből. És vágatni kezdett ekkor Esze Tamás az erdőben s csak Majos Ferenc kapitány meg Esze Gábor nyargalt lóhalálban a mélyen elbusult ezredes után. De Esze Tamás nagy vágatása közben hirtelenül visszarántotta szélesfaru kancáját és megállt. Megállt és összerendült. Mert a Bogota-hegy irányából oly szivszaggató vonítás remegett át az ezeresztendős rengetegen, hogy még Esze Tamás is megütődve kapta föl rut gondoktól meggyötört fejét. Az öccsére nézett:

- Mi ez?

- Most tépik széjjel a Bogota tisztásán Szalontay Gyurit - mondta Esze Gábor. - Két fának a tetejét hajtották le először a katonák, úgy kötözték oda kezét-lábát a két fatetőhöz és most engedték csak szét a két lenyomott fatetőt. Kemény parancsa volt ez Esze Tamásnak.

- Helyes, fölötte helyes - bólintott rá Esze Tamás s továbbnyargaltak az erdőben.

Az alatt pedig másodszor is átzengett a rengetegen az üvöltés, de még szivetmarkolóbban. És hörgésbe fulladt a vége. Aztán csönd támadt, iszonyatos nagy csönd. Ó, jaj, ilyen halála lett a Bogota-rengetegben Szalontay Györgynek, amiért el akarta hagyni Esze Tamásnak szánandó ügyét!

Esze Tamás maga ott állt már ekkor a Krizsánhegy legtetején, egy vadkörtefa alatt. És szélesfaru kancája hátáról, hegyes toronykucsmájában, amint szétnézett a vén ezredes, messziről olyanok rémlett fel, mint egy szálfá. És amint szétnézett utoljára az öreg, látta a határmenti havasokat, a Magura és a Beszkidek hótól-elborított vállait s havas vállaik fölött hamuszínű felhők rengetegét... Aztán dél felé bámult el és tul a Sátorhegyeken, tul a tokaji kupon, látta a Bodrogköz nádibuzogányait, látta az Alföld karimáját, ahol még csillogva bujdosott az őszi napsugár. És Esze Tamás fölsóhajtott magában:

- Ó, te szépséges Magyarország!

De aztán elkomorodott s arcának színe olyanra vált, mintha hamuval hintették volna be. Mert a Krizsánhegy tetejéről észrevette ugyanakkor, hogy szemközt, tul a hegy lábánál, az ellenség katonái vonulnak fel az erdők ellen az izségi ut felől, Terebes és Kázmér irányából, a Helmecpatakon és a Ronyva vizén keresztül. Nézte-nézte őket Esze Tamás és másodszor is fölsóhajtott magában:

- Ó, te szomorú Magyarország!

És ahogy másodszor is elsóhajtotta volna magát a kegyetlen és nagyhirű ezredes, váratlanul olyan indulat rázta meg, hogy azt hitte, menten darabokra fogja szétvágni testének minden tagját. Mert a kegyetlen öregnek ekkor, amidőn a saját két vén szemével kellett meglátnia az ellene megindult urakat és szolganépeiket, eszébe jutott minden nyomorult kinlódása, melyet az urakért, szolgálókért, a nemesekért, az elesett népért szenvedett át tizenegy szörnyű esztendő óta s látván most az urak, szolganépeik, a nemesek és az elesett nép rut hálátlanságát, olyan keserűség szállta meg, hogy csaknem elsírta magát a Krizsánhegy legtetjén. Nézte-nézte a közeledő ellenséget a kegyetlen és nagyhirű Esze Tamás és eszébe jutott legjobb embereinek iszonyatos veszte: hogy a németek ármányának esett áldozatul Kabay Márton tiszteletes, hogy a gömöri hegyek közt nyolc golyóval a testében esett össze Bakos Gergely lovaskapitánya, hogy darabokra szaggatva szárad már a fákon a nyomorult Szalontay, hogy szégyenletesen menekül most valahol Thuróczy Miklós, hogy temetetlenül széthullt kurucaival vannak tele az erdők bokrai meg a mezei árkok... És ahogy mindezt megjártatta eszébe a nagyhirű öreg, fokról-fokra remegni kezdett a szája, mert tudta, hogy az uraknak ármánya mindez és hogy az urak segítségére napok óta gyors lábakkal sietnek immár a császár teméntelen dán, német és vallon katonái. És Esze Tamás végiggondolván magában rut állapotját, reszketni kezdett, mintha a hideg rázta volna s módfölötti haragjában ordítani kezdett a Krizsánhegy legtetjén, hogy még rezesorru Majos Ferenc, meg a kemény Esze Gábor is megrendült erre az ordításra. Hej, hogy kezdett ordítani Esze Tamás! Ugy kezdett ordítani, hogy a szemei forogtak s megeresztvén szilaj torkát, hangja átzengett az ősrendetegen s zugó visszhangot vert tőle a Dargóhegy, a Kapoveny-szakadék teteje, a Hajaskő, meg a Bogota. A szalánci dombok felé ordított Esze Tamás, mert ott álltak immár csatára készen kurucok:

- Hiveim! Utolsó hiveim! A világ minden oldalából megindultak reánk, hogy kiirtsanak bennünket! De a hatalmas Isten az ő vesztükre fordítja meg fegyvereiket! Jaj lesz nékik, ha kivonom rettenetes kardomat! Készen vagytok-é, kurucok?

És a szalánci dombok felől harsogva kiáltottak fel a Krizsán tetejéig a kurucok:

- Készen vagyunk, nagyapánk!

Esze Tamás megeresztette ekkor rengőfaru lovának kantárszárát s úgy dübörgött át az erdőn, mintha legalább százhatvan ördög csörtetett volna a rengetegen át. Majos Ferenc és Esze Gábor döbbenettől fakó arccal száguldoztak a végigdübörgő ezredes után, mert megsejtették, hogy elkövetkezett immár az Esze Tamás nagy csatájának legutolsó pillanata. Esze Tamás pedig, csatarakész kurucok felé dübörögvén át a szalánci rengetegen, vad száguldása alatt másodszor is kiengedte harsányerejű torkát:

- Csatára, fiaim, csatára! Ütött immár az utolsó óra, amikor vagy megszabadulunk a németek jármábul, vagy meghalunk egy rakásban és Magyarországon nem lesznek azontul magyarok! Vonjátok ki megfent kardjaitokat, markoljátok meg buzogányaitokat, kapjátok meg csákányaitokat, Majos Ferenc kenyerespajtásom, Buga Jakab, Nyuzó Mihály, Zöld Demeter hadnagyaim, édes öcsém, Esze Gábor! Botra, fokosra, dákosra, fátrai tótjaim, szatmári hajduim, ugozsai rusnyákjaim és ti, szivemhez nőtt leghivebb fiaim, beregi talpasok! A könyörület ne mozgassa most a sziveiteket, álljuk meg iszonyatos bosszunkat minden ellenségeinken! Hej, hogy esz a mérég! Vágjátok az urakat, míg a párát érzitek bennök! Csatára! Csatára!

És a szalánci dombok tetején megemelték erre csákányaikat, furkósaikat, dákosaikat, buzogányait és úgy ordítottak vissza az erdőn át dübörgő ezredesük elé fátrai tótok, szatmári hajduk, ugozsai rusnyákok s beregi talpasok:

- Csatára! Csatára!

NYOLCADIK ÉNEK ESZE TAMÁS KITÖR A HEGYEKBŐL.

*Menjünk, menjünk Munkács felé.
Már eleget sirtam...*

Ady

És mikor a szalánci erdők legközepén, ama kopár fensik tetejéről egytől-egyig azt kiáltották a vérszomjas kurucok, hogy: csatára! csatára! - ugyanakkor a messzi síkság pereméről s a lankák oldalairól, az izsépi ut felől, Terebes és Kázmér irányából, a Helmec-patak meg a Ronyva vize tájáról nagy fenszóval zendültek fel az urak és csapataik is:

- Csatára! Csatára!

És erre a fölzendült kiáltásra megindultak a fényes daliák és hűséges népeik, hogy megöljék Esze Tamást és szerencsétlen katonáit.

Hanem ez sereg volt aztán! Terebes irányából nyomultak előre a Forgách grófok, Varannó féktelen urai, mellettük a Gersei-Pethők, akik csupán Sztropkó körül ötvenegy falunak parancsoltak, aztán a gálszécsi Szemerék, kifeszített ijvesszővel a sisakjuk elején, kékezüst-vörösarany zászlók alatt, ugyszintén a dölyfös Barkóczyak, Abauj, Árva, Szabolcs, Ung és Zemplén kiskirályai, akiknek angyalfő és oroslán látszott a cimerpajzsukon s ők maguk kettős sisakot huztak a fejükre minden csata előtt. A szélesnyaku Klobusitzky Boly és Zétény falu minden jobbágyait hozta maga után s ott csattogtak a hátuk mögött Kazinczy Andrásnak, híres Zemplén vármegye későbbi hadbiztosának, azonfölül a Füzeséryeknek és az Isépyeknek sok csatákon meghordott családi lobogói. De ki győzné előszámlálni e nagyuri daliákat egytől-egyig! Kázmér falu irányából ezalatt egy másik sereg kezdett előretörni nagy elszántsággal. A gögös és nagyhatalmu Lónyayak vágattak e sereg legélén, tépett hadizászlók alatt, sisakjaik pereme fölött pedig magasra kiszökellt hirneves cimerek: az egyenes kardot fölnyújtó páncélos kar. Ott jártatta fényes pejlovát a szőke Sennyey István s balkarját negédesen helyezte a csipőjére, ugyszintén a Zichyek, akiknek pajzsáról messzire csillogott a többszázados jelmondat: *Remélve tenni!* Nem hiányoztak a deli tartásu Viczmándy-fiúk sem, akiknek vadgalamb röpködött a sisakjuk fölött s a Szentiványiak jöttek utánuk tömött hadirendben. De ki győzné felsorolni e fényes vitézeket mind! S mialatt Terebes felől a féktelen Forgách grófok nyargaltak már előre és mialatt Kázmér felől a gögös Lónyay grófok kezdtek előretörni szaporán, azalatt a hatalmas földi urak seregeinek legközepén, a derékhadban is mozgolódás támadt. Lasztóc és Izsép táján állt fel ez a derékhad még hamar-délelőtt. Most aztán, hogy elkövetkezett az utolsó pillanat, maga a fővezér, a méregtől fuvó és sulyos vasakba öltözött Bercsényi Miklós ugrott ki a derékhad legéjére. Kiugratott a mezőre, repkedőfarku csődörén fel- és alárohant a ragyogó sereg előtt, csatára szeretett volna tüzelni a méregtől fuvó Bercsényi Miklós, de oly düh emésztette a lázadók ellen, hogy a hang belefulladt pulykabőrös torkába. Elbusult haragjában csak kirántotta hát és magasra emelte feje fölé buzogányát, aztán nekieresztette csődörét a szalánci hegyek irányának s erre a jeladásra egy szempillantás alatt csak zugni és dübörögni kezdett a széles derékhad. Sárga lován ott dübörgött legelől csabacsüdi Dókus Mihály, akik lelki jelességei folytán a nagy Rákóczi Ferencnek lett később az udvar-birája. Messziről meg lehetett ismerni csabacsüdi Dókus Mihályt, mert kardot suhintó vitéz ágaskodott sisakjának rostélyá fölött s vörösarany-kékezüst színű lobogója ott csattogott mögötte egyik hajduja markában. Ott zugtak előre nyulánk paripáikon a bernáthfalvi és

sztrippai Bernáthok, tizenhárom falunak birtokosai s pallos ágaskodott ki vaspántos pajzsaikból. Rengő hasával ott fujt és káromkodott a kettőstokájú Szirmay István, akinek minden jószágát fölprédálták a parasztok s ezért káromkodott annyira a nagyeszű Szirmay. Kék és vörös zászlóján hátrafelé mászó rák virágos koszorut tartott a két ollója között... Ott vágattak e hatalmas nagyurak és hűséges szolganépeik halálbazúgó soraiban a Bessenyeiek, a Garanyba való jobbaházi Döryek, a Körtvélyessek, zászlójukon busuló féllábu fekete daruval a legényei Pintérek, a márkai Stépánok, a mult lapjain oly ragyogó és döllyfős nevek egytől-egyig!

És mialatt e nagyuri seregek, egyszerre három irányból, repülve rohantak a szalánci erdők ellen, azalatt repülve rohant feléjük a szalánci rengeteg is. Azalatt pedig felhők kezdtek ereszkedni a Magura és Beszkidek havas vállairól. Mert messze-messze, a határmenti hegyormokon napok óta havazott már s úgy látszott, hogy még ma délután vagy holnap virradatra itt is darát kezdenek szitálni a felhők. És mialatt észak felől görögtek, egyre görögtek a havasfellegek, azalatt idelent az urak és csapataik valóságos földifellegei repültek előre, észak felé, a szalánci rengetegnek.

Hej, micsoda csata lesz még itten, ha egyszer megmozdul az a halott szalánci rengeteg is! A kegyetlen és nagyerejű Esze Tamás legutolsó csatája, aki négy hónappal azelőtt a haldokló Magyarország nevében parancsolta legelső csatájába édes-egy-fiát, a kedvesszemű Thuróczy Miklóst. De hová lett azóta a nyár és hová lett azóta a sok bánattól elszánt Thuróczy Miklós kapitány?

Ó jaj, messze-messze volt már ekkor Thuróczy Miklós! Jókor délelőtt a gesztelyi országuton repült már vele a hintó, mert menekült Thuróczy Miklós, ifju kapitánya a vén Esze Tamásnak, mint ahogy menekült julius elején ugyanezen az országuton a szegény Rákóczi Ferenc, mialatt szívéből megsíratta nyomorult népét. Menekült már Thuróczy Miklós is és dehogy látta többet, hogy mellette az őszi levegőtől megcsipett arcával gyönyörködik az elsuhanó tájék fölött a kis Horváth Annus s hogy előttük és mögöttük Bercsényi Miklósnak tizenhat kíséroroszája nyargal lóhalálban. A harangodi sikság hosszában fut el a gesztelyi széles országut s Thuróczy Miklós nem merte kelet felé fordítani a tekintetét, mert megremegett a gondolatára is, hogy a böcsi mezőn netán fölriadnak a hintózörgésre s fekete csontkarjaikkal utánafenyegetőznek a negyedfél-hónapja temetetlenül heverő kurucok:

- Jaj, de elhagytál bennünket, kapitány!

Köpönyege gallérját ráhajtotta a fülére, de a böcsi mező felől még így is utánakiabáltak kerengő hollók dandárjai: kár!... kár!... S másodszor is megremegett és halovány lett Thuróczy Miklós, amikor ebédájában a szendrői erdők szélén itt is, ott is karóbahuzott kurucokat vett észre és bár iszonyattal akarta félrefordítani a fejét, elborult szeme nem birt elszakadni e kísérteti látványtól. Ezen az utrészen lehajtott fejjel vágattak már a Bercsényi huszárjai is, mert keserűségre csordult ki a szívé. Horváth Annus tágranyilt, kíváncsi szemmel nézegette a karóban száradó kurucokat, Thuróczy Miklós meg kinlódva rázogatta tőle a fejét, mintha rosszbetegség szállta volna meg váratlanul. Mert ott ültek a szegény kurucok, végig-végig a szendrői erdők ritkás bükkfái alatt, ültek a karók tetejére rányomva s félig lehunyt pillákkal, szemrehányás nélkül, de mégis alattomos sunyisággal pislogtak rá a maga elől menekülő Thuróczy Miklósra. Rezesorru Majos Ferenc lovasai közül valók voltak e kurucok, kiket az éjszaka vontak nyársba az abauji fölkelt urak, mialatt a szegény kurucok vitéz Tokaji Ferkót akarták kiragadni a dühös ellenség karmaiból. És most, hogy félig karóban sütkéreztek a bágyadt napocska alatt, legtöbbször régen halott volt már. Aki pedig még életben kinlódott volna közülük, csöndes gúnnyal röhögött Thuróczy Miklósra, avagy zúgolódás nélkül szivogatta utolsó pipa dohányját. És Thuróczy Miklós egyszerre csak szörnyűt kiáltott, mert jaj, az erdő sarkában s egész közel az országuthoz egyszerre csak meglátta és megismerte

Tyukodi pajtást is, egy karó hegyén lovagolva. A »legény« Tyukodi pajtás is megismerte a menekülő Thuróczyt, de ahelyett hogy kinlódása közben legalább a nyelvét mutatta volna rá, dudolgatni kezdett nyöszörgő haldoklással:

*Egy szegénylegény az Esze Tamás,
Magát megvonó Bonohó András...*

S Thuróczy Miklós másodszor is fölkiáltott és eltakarta a szemét. Mert emlékezett rá, hogy ezzel a panaszkodó nótával indult meg nyár közepén a német ellen ő maga is. Eltakarta a szemét és fölajgatott hangosan. Repült-repült a hintó, már bent zörgött velük Szendrő várának tágas piacterén, de itt, a tér legközepeén egyszerre mélységes bánatu karban zendült meg a haldokló Tyukodi pajtás énekének riasztó folytatása:

*Uruk mellett voltak ketten
Mintegy lelki-más,
Jánki Péter,
Zöld Demeter
Voltak, mint darázs...*

És erre a mélységes bánatu énekre Thuróczy Miklós megrendülve ugrott fel a hintóban és ahogy körülhordozta szájalmas arcát a téren, német katonáktól körülvéve Tokaji Ferkó egykori lovasait ismerte meg a piactér közepén. Rongyokba takarva, megkötözött csuklókkal énekeltek Szendrő várának piacterén e kegyetlen lovasok, de e szerencsétlen kurucok előtt is lehajtott homlokával mosolyogva töprengett maga elé Kabay Márton tiszteletes ur és előtte ott kuporgott a földön a sebhelyektől elborított és a saját véréből vöröslő Tokaji Ferkó kapitány, sulyos vasakkal kezein-lábain. Jaj, megismerte Thuróczy Miklós pajtását a szegény Tokaji Ferkó, fölerőlködött valahogy sajgó lábaira és vad indulattól lobogott a szeme, ahogy föl-emelte és megrázta bilincses karjait:

- Ó, kisasszony, Annus kisasszony, megvert az Isten, hogy annyira szerettem magát! Ó, kisasszony, emlékezzen meg a szegény Tokaji Ferkóról, ha nagyon rossz dolga lesz valamikor!

A hintó csak lépést dörögött már s Horváth Annus kelletlenül fordult oda bájos arcával a rabok csoportja felé. Ám a hires-vitéz Tokaji Ferkó akkorra másodizben is megemelte bilincsekben csörgő karjait és úgy rázta meg őket Thuróczy Miklós felé:

- Jaj, pajtásom, Thuróczy Miklós egyetlen pajtásom, hát mégis elárultál engemet! Megesküdünk pedig egymásnak a legényei temetődomb tetején, a holdvilágnál, hogy aki elhagyná egyszer az Esze Tamás kardját, az árulót meg fogja ölni a másik! Jaj, pajtásom, Thuróczy Miklós egyetlen pajtásom, te elhagytál bennünket és én nem ölhetlek meg mostan, mert te ölted meg ifju életemet! Az Isten verjen meg, egyetlen pajtásom!

Erre a feneketlen átokra fölugrott a hintóban is a halovány Thuróczy s a két kezét könyörögve tárta ki Tokaji Ferkó sebekben kinlódó pajtása felé, mialatt a maga elé mosolygó Kabay Márton tiszteletes azt suttogta szünetlenül:

- Dulce est pro patria mori.

Fölpattant a hintóból Thuróczy Miklós:

- Pajtásom, Tokaji Ferkó egyetlen pajtásom! Az Istenre kérlek, hallgass meg...

- Nem hallgatlak meg! - ordított rá szegény Tokaji Ferkó, miközben láncos kezeit összecsatoltatta. - Halld meg hát, hogy ott fogok elevenen megrohadni egy bécsi börtönlyukban, te pedig nagy ur leszel. Az Isten verjen meg, ahányszor az eszedbe jutok! De vigyázz, jaj, nagyon vigyázz magadra, mert egyszer még bosszut fog állani értem Esze Tamás! Fussál, mindig fussál előle, merre a két szemed lát!

Szegény Thuróczy Miklós már-már le akart szökni a hintóból, hogy odarohanjon és magához ölelje mégegyszer szegény Tokaji Ferkó pajtását, mert Tokaji Ferkó akkor már ugy csattogtatta bilincses karjait, hogy szavát nem lehetett hallani. De Horváth Annus ugyanakkor odakiáltott Orgoványi Andrásnak:

- Hajtsunk, Andráskám... Az Istenért, hajtsunk!

Orgoványi András mély bánattal odacsapott a lovak közé... Messze jártak már a nógrádi országoton, amikor Horváth Annus kis kezét odatette a Thuróczy Miklós vállára, aki Szendrő óta tenyerébe lehajtott fejjel könnyezett:

- Hallod-e, Miklós? Nyár óta türtem már, de most azt mondom: elég volt! Mit jajgatsz ezek után a zsványok után? Rászolgáltak! A hazád pedig ott van, ahol én vagyok!

Messze látszott már a hátuk mögött Szendrő vára, de Thuróczy Miklós még egyre a két tenyerében tartotta lehajtott fejét. És a Nógrád felé futó országotról egyszer-egyszer visszatekintett még Horváth Annus és aközben Szendrő várán is tul, a végtelen messzeségben, mintha a ködbeborult Dargóhegy rémlett volna feléje. Ködök és felhők borongtak már a Dargó fején, ugy tetszett, hogy havaseső szakad a messzi-messzi Zemplén vármegye határán s Horváth Annus, ahogy nehéz szivvel visszanezegetett a Dargó felé, könnyek csillantak meg az éjszakánál sötétebb szemeiben és csak föl-fölsóhajtott magában:

- Szegény Esze Tamás...

...Kár volt pedig sajnálni a nagyerejü és kegyetlen Esze Tamást! Mert Esze Tamás talán ugyane pillanatban vetette rá magát rengőfaru kancájának széles hátára, mialatt csüngő bajuszáról csakugy szakadt lefele a hólé. Mert ömlött már a havaseső s az esőtől és hótól lucskos szalánci erdők legközepén Fecske cigány meg Daruláb nevü dádétársa egyszerre csak szájába dugta a pikula sipját és a következő pillanatban a szalánci erdők legközepén fölvisitott a szivettépő harci ének, amelynek lázadó ütemeire annyit, de annyit sirtak valamikor a felső-magyarországi édesanyák:

Hát az anyád él-e még?

Hát a fia ép-e még?

S meghallván a régi dalt az utolsó csatájukba induló kurucok, igen sokan hangosan fölzokogtak. Fecske cigány viszont és Daruláb nevü dádétársa, mihelyt megadták a hadrariogató jelet, fülük mellől kitepték a tyuktalut, pikulájukat a hónuk alá csapták és akkor kinyujtván ösztövérlábszáraikat, az erdők legsűrűjében vacogva próbáltak iszkolni Terebes irányának. És közbe-közbe, ha megállapodtak egy-egy szempillantásra, rémülten hallották, hogy a szalánci erdők alatt lovak nyeritenek már, emberek jajgatnak, kardok csengenek és meg-megremeg a föld a havaseső zuhogásán át is és közben-közben átrendül a hegyeken az Esze Tamás ordítása...

Mert ekkor állt már Esze Tamásnak az urak ellen való legnagyobb csatája!

Mert mialatt az urak fényes seregei szilaj robogással száguldoztak, egyszerre három irányból is, a szalánci rengetegnek, hogy megöljék Esze Tamást, váratlanul csak megeredt a hideg eső és az erdők sűrűjében fölrikoltott az Esze Tamás uj csatákra lelkesítő indulója. És a hideg esőben, a szélső fák közül csak kibukkant ugyanakkor az első szegénylegény. A kordovánképü és sokat kódorgott Buga Jakab volt ez a szegénylegény, meg-megdidergett sovány gebéje hátán s néhány szünetig sűrű pislogással bámult rá a balszárnyra, melynek lelegején a gögös Lónyayak vágattak peckesen. Fölbukkant a szélső fák mögül a savanyuszájú Buga Jakab, ám mögötte fölbukkant a csüngőhaju Zöld Demeter is egy másik gebén, de meztláb és ahogy elrobogtak előttük a Lónyayak daliái, Buga Jakab csak hátrafordult az erdőbe és megemelte csákányát:

- Gyerekek! Csókoljon meg homlokon az Isten! Hujj!

És erre a kiáltásra csak kitörtek az erdők alól a Buga Jakab meg a Zöld Demeter árva legényei. Ki lovon hadonászva, ki a csupasz talpaival csattogva a sárban, ki csákányt forgatva, ki bunkósbottal mindössze és csak neki, neki az uri seregek oldalának! És amire fejhez kaptak volna a Lónyayak, a Sennyeyek, a Viczmándyak, meg a Zichyek, már ott fujt és prűszkölt és irtózatossá buval csapkodta őket Buga Jakab, csapkodták őket és a lovaikról lefelé ráncigálták őket a bojnyikok, a Zöld Demeter árva mezitlábásai, meg a fátrai hajdemákok. A Bányaeerdő cserfái közül pedig ugyanakkor lefelé zudult a dombok oldalain az a hamis, istentelen, tolvaj, ördögi praktikájú, eretnek, országpusztító, tökéletlen, bitang Majos Ferenc is, rebellis latroknak huszonhét esztendő t bújdosott szegény rezesorru gyalogsági kapitánya. Ám ezuttal lóhátról kurjongatott ő is, valami négyszázhetven bánatos lovas csattogott a nyomában s rezesorru Majos Ferenc csak belezudult a jobbszélről föl kanyarodó Forgách grófok oldalába, mialatt szabadjára eresztette kétségbeesett hangját:

- Fiaim, éhes szép fiaim! Gyilkoljuk le e bitangokat, kik a ganaj németek oldalán akarják megölni hires kis hazánkat! Hujj!

- Huj-rá! Hujj! - kiáltották vissza Majos Ferenc bánatos lovasai és úgy szakadtak rá a Forgách grófok dölyfös daliáira, hogy fél-szempillantás alatt szétforgácsolták őket. Meglátta azonban Forgáchék nagy szorultságát a pulykatorku Bercsényi s a derékhadból mindjárt hatszáztíz huszárt indított a segítségükre. De szemközt, pontosan Szalánc irányából akkor már megmutatkozott Nyuzó Mihály is. És féligcsupasz mezei lődörgői úgy repültek előre, mint a sebes szél! S a szaporán hulldogáló esőben, a megdagadt ugarháton gyaloghajduit és a puskás mezei hadakat parancsolta a halálba a méregtől fuvó s ide-odavágtató Bercsényi Miklós:

- Meg kell ölni az országháborító latrokat! Az utolsó lábíg öljétek meg őket, katonák!

Gyaloghajduk és puskás mezei hadak a latyakban csattogó talpakkal indultak meg a Nyuzó Mihály féligcsupasz, lődörgő legényei ellen. A derékhad részéről ugyanakkor seregének egész harmadát küldte a csatába a pulykatorku Bercsényi, mialatt förtelmesen káromkodott. Szemközt pedig megmutatkoztak már az ugozsai rusnyákok is, kiknek a hadarócsép volt egyetlen fegyverük, ám e hadarócsép ellen anyaszült ember képtelen volt védekezni. És Buga Jakab mögé ugyanakkor lelkendezve rohantak segítségül az Esze Gábor nagyerdei kanászai, mert az erőskaru Esze Gábor vezette az egész jobbszárnyat. És a rekedttorku Majos Ferenc mögé ugyanakkor a sárban csattogó csupasz talpaikkal rohantak segítségül a szatmári bitanghajduk. Micsoda csata volt ez! A Kozmától Cselejjig elnyúló szántásokon, a Helmec-patak és a Ronyva vize partjain fojtogatták egymást urak és parasztok s magyarok haldokoltak mind a két parton! Az eső meg a hó oszlopban zuhogott már ekkor, már-már kiöntött partjai fölött a Helmec-patak, meg a Ronyva vize és a Helmec-patak is, meg a Ronyva vize is halott magyarokat rengetett a habjai fölött. S e megszorult és legutolsó pillanatban maga Bercsényi Miklós ugratott hadainak legéleire s magasra vágta fel fringiját:

- Utánam, magyarok!

És belevágtatott a dühöngő kavarodás legközepébe...

De amikor Bercsényi Miklós belevágtatott volna a kavarodás legközepébe, hirtelenül megrázódott a széles mező s legalább félezer nyerítő lónak patáitól rendültek meg köröskörül a hegyek és az erdők. És szemközt, de messze-messze még, félezer dübörgő lovas legelején, csak feltűnt egy gyászsüvegű óriás és ahogy a csatahely felé dübörgött vele vihogó kancája, csattogó patái alól toronymagasra csappant fel a sár és a kurucok megszorult ezrei ugyanakkor föl harsantak a halottaktól feketedő mezőkön:

- Itt van már Esze Tamás! Vivát Esze Tamás!

Csakugyan, Esze Tamás ezredes közeledett ott a Kapoveny-szakadék irányából... De hogy közeledett, könyörülő Uristen!

Zugó tenger hátán ennyi rémülettel vágat felénk a fekete gálya. Hegyes kucsmája az összekuszált fejububján ágaskodott a nagyhirű ezredesnek, bus szemöldöke úgy csüngött immár, mint az ereszhéj, lobogó szemeit sötéten forgatta bus szemöldökei alatt, varnyuszárnybajsza messzire uszott utána, a balkarján meg olyan pajzsot rengetett, mint egy ladik fenéke. Hát még a csákánya! Hát még a csatacsillag, mely a jobbsipője fölött zörgött! Hát még a buzogánya! S a csata felé való vágatásában mégegyszer kiengedte keserű torkát Esze Tamás:

- Uram-Jézus! Itt van immár a legutolsó óra, hogy minden árulóinkon megálljuk hihetetlen bosszunkat! Te adj minékünk szerencsét hozzá! Halál az urakra! Halál a németekre! Hujj!

A kurucok ezrei pedig föltekintettek mégegyszer a könnyező égre és azt kiáltották egyakarattal:

- Jól beszélsz, öreg! Segítsen meg hát mibennünket az Ur Jézus meg Szűz Mária édesanyánk! Hujj!

És ekkor Esze Tamás is belekeveredett a csatába. Ott hánykolódott és bukdácsolt Esze Tamás feje körül a Szűz Mária kopott libertás-lobogója s amikor veszett lovasaival meg beregi talpasai élén a vén ezredes belezudult volna ebbe a legvéresebb csatájába, egyetlen roppanással áttörte az urak katonáinak legközepét...

De ki tudná elbeszélni ezt a csatát! Bercsényi Miklós tizenkétszer rohanta meg a nagyerejű és kegyetlen Esze Tamást, ám az ezredes tizenharmadszor is a lova patái alá teperte őket. Zugott a szél, csapkodott a havaseső, Esze Tamásról csorgott a véres hó, rengőfaru lováról szakadt az eső meg a tajték, de estetájban már Legenye dombjai fölött hajszolta és kaszabolta a menekülő urakat Esze Tamás.

És mégis, amire elősettengett volna az alkonyat, mégis Esze Tamás ezredesnek kellett menekülnie a csataterőről. Mert az alkonyat leple alatt csak megérkeztek a csatahelyre a Zenta alól rohanvást-rohant német csapatok. Megérkeztek a brandenburgi zászlóaljok, Kiss Balázs ezredes világhíres császári huszárjai, nagyszáju horvátok és kegyetlen vallonok. És az egyre ereszkedő szürkületben, mialatt köröskörül kilenc falu égett már röpködő tűzözönben, a szitáló eső alatt, a legenyei dombok legtetején, elhunyt talpasainak holttesteit fölött csatázván harcolt Esze Tamás, hogy úgy zuhogott róla a hólé meg az ellenség vére, mintha dézsával öntözgették volna nagysüvegű fejét.

De hiába erőlködött Esze Tamás, hiába duzzadtak ki halántékain az erek, mert estetájban a legenyei dombok alatt már őt magát is lehúzták a lováról, a csizmáit lehúzták hatalmas lábairól, ködmönét meg leráncigálták a nyakából. Legalább hatvanhárom nagy ur, kegyetlen vallon és dühös brandenburgi rohanta meg a nagyerejű és kegyetlen Esze Tamást s ladikhoz hasonló csatapajzsának vaspántjain úgy csattogtak már az ütések, hogy tűz csapott fel a kardok, csákányok és buzogányok iszonyu csapásai alatt. Menekült már mindenki. Messze bujdosott már rezesorru Majos Ferenc is, valahol Barancs puszta földjein s halott kurucok feküdtek szanaszét a legenyei dombokon meg a lucskos szántások alján. És Esze Tamás, közeledni látván immár nyomorult végét, mégegyszer kiengedte bánattól hörgő torkát. Ez a legutolsó ordítása végigszállt a velejteit halmok meg a gercselyi erdők fölött, hogy meghallotta a Barancs határában menekülő Majos Ferenc is:

- Pajtásom, Majos Ferenc pajtásom! Ha élsz még valahol, fordulj vissza és vágass felém teméntelen lovasaiddal! Ha pedig meghaltál volna valahol, ugorj talpra a tulvilági sirodból és rohanj ide eszed nélkül, avagy ess kétségbe és halj meg másodszor is, mert most akarják megfogni Esze Tamást, hogy megpirítsák elevenen! Majos Fe-re-enc! Ma-jos Fe-re-e-enc!

Ó, jaj, meghallotta ezt a bánattól hörgő ordítást Majos Ferenc! Barancs határában bujdosott már ekkor kemény lovasaival, de mégegyszer és utoljára visszafordult az Esze Tamás ordítására. Visszafordult Majos Ferenc, visszafordultak vele összes lovasai és nagy félkört futván be a széles mezőn, riasztó sűrűségben kezdtek csattogni és dübörögni a csatatéren, hogy az urak meg a német ebek buzogánycsapásai alól kiráncigálják mégegyszer Esze Tamást. Éjszaka volt immár, kilenc falu égett köröskörül. Esze Tamás akkor már a Ronyva vizéig leszorítva verekedett ijesztőn. És amikor Majos Ferenc mégegyszer és utoljára berobogott volna a csatába, Esze Tamás gyalogláb dulakodott már. Az egyik Szemere éppen akkor úgy csapta alkapcsán, hogy ettől a csapástól kitörött az egyik zápfoga, ám Esze Tamás kiköpte véres zápfogát, de olyan erővel, hogy arculköpvén Szemerét, kiütötte vele a Szemere balszemét. És nagy szorultságában odaugorván Esze Tamás a Ronyván álló vizimalomhoz, fölemelt egy malomkövet és akkor megfeszítvén karjait, a malomkövet annyi méreggel zuditotta a ráfenekező urak és németek legközepébe, hogy legalább kilencen haltak meg ott a lovaikkal együtt. Ám meghalt volna Esze Tamás is, mert egyesegyedül harcolt immár uraknak és németeknek sáskasokasága ellenében. De e nagy szorultságában megérkezett a csatahelyről rezesorru Majos Ferenc s Esze Tamásig törvén magát, kiengedte feneketlen torkát:

- Menekülj, ezredes!

És akkor Esze Tamás ezredes is föl-vágta magát rengőfaru kancájára s bus tekintetét meghordozván mégegyszer a csatahelyen, kiengedte bánattól hörgő torkát:

- Munkács felé, fiaim, Munkács felé!

És akkor rengőfaru lovának hasába vágta széles sarkantyuit Esze Tamás. De nem menekült sokáig, mert nem engedte égő haragja. Barancs és Gercsely határán túl, a Tapoly és az Ondava folyók nagy sikságán még azon az éjszakán új csatába bocsátkozott. Hej, hogy harcolt Esze Tamás és hogy harcoltak a kurucok! Verekedtek a terebesi országutnál, Kazsu és Bodzásujlak határában, éjjél előtt négyszer kezdtek új csatát a Binyó-kocsmánál s Gercsely, Hardicsa, Szürnyeg és Garany falvai tűzbe gyultak ki ezen az éjszakán. De most már Esze Tamás gyújtogatott és most már tiz-tizenöt falu határában csatáztak leirhatatlan vitézséggel a szertehulldogáló kurucok. Napokon át csatáztak. Egy-egy délben összeverődtek itt is, ott is, de alkonyat táján megint csak szétverték őket a Bercsényi huszárjai, a bosszuért lihegő urak és a császár kegyetlen csapatai. Az Ondava meg a Tapoly sárbaveszett sikságán keserves napok és éjszakák óta harcolt már Esze Tamás és harcoltak a kurucok, de úgy, mintha a sátán katonái lettek volna. Nappalokint hideg permeteg szállt, éjszakánként föl-föltetszett Munkács irányából a növekvő hold, Esze Tamás pedig egyre hátrált ezalatt. És sietnie kellett, mert a Bodrogközön át, Boly és Zétény irányából brandenburgi zászlóaljok törtettek az oldalába, a Tiszahát felől pedig kegyetlen vallonok és a Deák Pál óbester huszárjai huzódtak fel Ung vármegye irányának, hogy hátába kerülve a nagyhirű ezredesnek, összes parasztjaival együtt kiirtsák a föld színéről.

De nem kellett féltetni Esze Tamást! Az Ondava és a Tapoly kicsapott ugyan a medréből, ám a kurucok átúsztak az áradásokon is és elérvén ekkor a hét mérföld hosszúságú Nagyerdőt, Abara és Málca között megrohanták a brandenburgiakat és bár a hidegtől erősen reszkettek a kurucok, most már ők verték széjjel a brandenburgiakat s legalább háromszáz császári katonát fojtottak bele a Verbonyik iszapjába. Rezesorru Majos Ferenc pedig ugyanekkor Bercsényi huszonhat lovasát fullasztotta bele a Medvec ingoványos sásai közé. Egyfolytában tiz nap óta harcolt és hátrálva-hátrált immár Esze Tamás a tizszeres ellenségek ellenében, a kurucok kiszorultak immár Zemplén keleti határáról is, melynek egész vidékét elárasztotta a Latorca meg a Laborc, de mégsem Esze Tamás fáradt el, hanem az urak meg a németek eresztették le először vértől-csepegő kardjaikat. A nagy Bercsényi Miklós látván ugyanis a magyarok pusztulását s szívéből megindulván az Esze Tamás vitézségén, kiadta kemény parancsait:

- Elég volt, katonák! Hisz odaát is testvéreink vannak!

Esze Tamás a tüzek kormaitól olyan fekete volt már ekkor, mint az ördög. És ekkor, amidőn Ung vármegye földjén csatázott immár, gondolt még valamit, mert sok ész és nagy furfang volt Esze Tamás fejében. Megparancsolta ennél fogva a kanászoknak, hogy széledjenek el a Nagyerdőben, a fátrai tótoknak, hogy a Vihorlát meg a Babiagura járatlan utjain át szökdössenek hazafelé s megparancsolta a beregi talpasoknak, meg az ugozsai rusnyákoknak, hogy rejtezzenek a kősziklák mögé. És eltengetvén valahogy bus napjaikat, várjanak, szivszakadtan várjanak, amíg egyszer újból üzeni fog értük.

Nagyerdei kanászok, fátrai tótok, beregi talpasok és ugozsai rusnyákok széledezni kezdtek ekkor, de még messziről is vissza-visszanézegettek s úgy bucsuztak nehéz szívvvel a kegyetlen és nagyhirű ezredestől:

- Ne felejs el bennünket, öreg!

Hideg ősz lett ekkorára, november közepe is elmúlt már. És egy ilyen késő novemberi napon megmaradt katonái elé állt ki Esze Tamás és vezetni kezdte őket Munkács irányának. Még aznap este elvonultak Ungvár alatt, Máriás-zászlók suhogva usztak a levegőben. Másnap elhagyták Munkács várát is és mialatt a lefogyott kurucok huzódtak, mindig tovább huzódtak kelet felé, voltak emberek, akik saját szemekkel látták, hogy esetájban titokzatos kékes lángok gyultak ki a hazájuktól bucsuzó kurucok zászlai fölött. És hire terjedt nemsokára, hogy Esze Tamás katonáinak maga Szűz Mária küldte ezt a tulvilági biztatást, hogy e rejtelmes tüzek védelmükre legyenek földi ellenségeik ellenében. Meghallotta ezt a hirt Bercsényi Miklós is és bus keserőséggel hajtotta le a fejét.

Negyednapra ezután megállt Esze Tamás Tarpa nevű, földig leégett szülőfaluja fölött, egy alacsony dombtetőn. Gyalog állt a dombon Esze Tamás, mert érezte immár, hogy hosszú ideig nem lesz szüksége ezentúl rengőfaru lovára. Megállt Esze Tamás, Majos Ferenc pedig mégegyszer és utoljára csatarendbe sorakoztatta lovasait a domb lábánál. Mögötte sorakoztak fel a Buga Jakab bojnyikjai, a Nyuzó Mihály angyalai, meg a Zöld Demeter mezitlábasai. Oldalvást ott vacogott a pikulájával Fecske cigány, meg Daruláb nevű dádétársa s bajrahívó jel gyanánt megint tyuktalu ágaskodott a fülük mögül. És Esze Tamás megállván a domb tején, keresztbefonta nagyerejű karjait, bus szemét pedig meghordozta vékonynyaku kurucain és akkor így szólította meg őket:

- Fiaim! Csatainknak vége van immár...

- Ugy legyen! - rikkantott lelkesülten Fecske cigány, ám ugyanakkor olyat csapott a szájára Zöld Demeter, hogy a művész hasraesett a sárban.

Esze Tamás odanézett haragosan s aztán folytatta:

- Csatainknak vége van immár, de nem hosszú időre. Nemsokára üzeni fogok utánatok, fiaim és tudom, hogy nem fogok megcsalódni tibennetek...

- Mind ott leszünk, öreg! - kiáltottak fel a kurucok.

- Ti most menjetek hát és meg se álljatok Moldováig. Keressétek fel ott Thököli király önagyságát, Petróczy és Ubrisi nagyhirű vezéreket és mondjátok el nekik, hogy Esze Tamás becsülettel csatázott. És ha jeladást kaptok majd tőlem megint, hozzátok őket magatokkal. Ha pedig meghaltak volna akkorára, ássátok ki őket sirjaikból, kötözzétek lóra őket és úgy gyertek vissza velük hires kis hazánkba. Tudjátok-e, miért mondom ezt néktek, fiaim?

- Nem tudjuk, öreg! - kiáltottak vissza bánatosan a kurucok.

- Azért, fiaim, mert szükségünk van a nagy urakra. Most is azért vertek le bennünket és azért nem állhattuk meg dühös bosszunkat, mivelhogy az urak nélkül indultunk meg és emiatt

árulások követték egymást mindenfelől. Lettek tehát az urak a császár cinkosai, minket meg lázadóknak hirdettek széjjel. Pedig mi vagyunk az utolsó magyarok, mert lázadni, lázadni, lázadni teméntelen ellenségeink ellen: csak ez mentheti meg nyomorgó kis hazánkat. De nem az urak és papok ellen kell lázadni, hanem mindnyájunknak együtt mindenki ellen kell lázadni, aki nem tartozik a vérünkhöz! Értsétek meg, fiaim!

- Értjük, öreg, értjük! - kiáltották csaknem könnyezve a kurucok.

Esze Tamás sóhajtott és nagyot fujt:

- Hiszen akadt hiba mibennünk is, de csüggedni azért sohasem szabad. Mert ha most egyenetlenséggel ver is az Isten, de feljön még a nap, amikor egy táborban leszünk, mi összes magyarok és lerázzuk magunkról minden ellenségeink láncait. Csak sohasem csüggedni, fiaim! És ha nyolcszor vernek szét bennünket, kilencedszer megint csak elülről kell kezdeni. Titeket én most elküldelek, mert olyan idők következnek reám megint, hogy az Isten irgalmazzon meg szánandó fejemnek! Most, hogy leszakadt fölöttem minden, ott kezdem újra, ahol kezdtem tizenegy kilódó évemmel ezelőtt. Tudjátok-é, hova indulok el most egymagam, fiaim?

- Hová indulsz el, öreg? - kiáltottak fel kíváncsian a kurucok.

- Hát Bécsbe, hogy hazahozzam Rákóczi ő szent felségét! Ha öt esztendőmbe kerül, de hazahozom és amire üzeni fogok utánatok, a Kárpátok tetején köröskörül lobogni fognak az új tábortüzek!

- Bécsbe indulsz el, öreg? - kiáltották rémülettel a kurucok.

- Igen, Bécsbe - folytatta Esze Tamás. - Ne is maradjon vissza e tájékon senki más, csak Buga Jakab és Zöld Demeter, mert a jövő héten már halálra fognak keresni mindenkit. Most tehát indulj meg, Majos Ferenc komám, induljatok meg, fiaim, Moldova felé, köszöntsétek ott a nevemben nagy tisztelettel Thököli Imre király önegységát és emlékezzetek meg néha rólam is, mert rettenetes napok következnek reám!

- Sosem felejtünk el, öreg! - kiáltottak fel könnyes arccal a kurucok. - Mindig az eszünkben leszel!

És akkor a nagyerejű és kegyetlen Esze Tamás előtt mégegyszer és utoljára meghajtották ócska zászlóikat a kurucok. És akkor fölsorakozván, elől a lovasok, hátul a talpasok, Majos Ferenc után és lengő lobogóik alatt mély neszben megindultak Moldova havasai felé. Távolodtak, egyre távolodtak a dombon álló Esze Tamástól, ám sokszor visszanezettek még és olyankor azt kiáltották:

- Ne felejts el bennünket, ezredes!

Buga Jakab meg Zöld Demeter akkor már elbucsuzott Esze Tamástól azzal, hogy a tél beálltáig itt fognak bujkálni a tájékon. És akkor maga után vezetvén csontos gebéjét a két nevezetes szegénylegény, a Verhovina felé vette kóbor utját mind a kettő. Messze jártak már ők is, amikor a felhők mögül kibujt a gyöngye napocska s fáradt verőfényét ráterítette éppen egy zörgő kukoricás szélére. Ott aztán, a gyöngye napocska alatt, a zörgő kukoricás szélén letelepedett a két öreg kódorgó. Buga Jakab hanyattdőlt, maradékbagót helyezett a zápfogára és köpködvén tőle, nagy élvezetében kihányta hasát a sápadt verőfénynek s félszemmel oda-sandított az árva Zöld Demeterre:

- Mit busulsz, kenyeres? Látszik-e még az öreg?

Zöld Demeter átfogott lábszárral bánkódott a kukoricás partján s fölpislogván a tarpai domb irányának, megvakarásztta savószínű bajusza sarkát:

- Már nem látszik. Haj-haj, megdöglünk a télre!...

...Esze Tamás akkor már csakugyan nem állt a dombtetőn. Mert amikor eltűntek szeme elől idegen országokba kibujdosó katonái, amikor a kukoricás elfödte Buga Jakabot, meg Zöld Demetert, nagy bujában Tarpa felé indult meg a dombtetőről. Nem nézett sem jobbra, sem balra. Döngő csizmáival áthaladt fölperzselt és lakatlan faluján s gyászszinü kucsmájában nemsokára fölbukkant a Tiszaparton.

A Tisza két nap óta áradni kezdett már s zavaros vize duzzadtan rohant lefelé. De a Tisza szélén ott vesztegelt a komp és a Tisza partjának meredekje alatt ott gubbasztott még az öreg révész kalyibája. És a döngő léptekre a kalyibából kinézett ijedten a fehérhaju öreg s megpillantván a hidason a nagyerejü és kegyetlen Esze Tamást, megrémült, összekulcsolta a kezét és motyogni kezdett magában. S motyogva botorkált fel a kompra és a zugó Tisza tetején hajtani kezdte a tulsó part irányának, mialatt fehér pilláival ijedten pillogott Esze Tamásra.

Ám szörnyü is volt az alakja e pillanatban a nagyhirü és kegyetlen Esze Tamásnak. Tornyos kucsmája hátratántorodott a feje bubján, rut szemöldöke lefelé csüngött, varnyuszárnybajusza lefelé csüngött, lyukas ködmön volt a vállain s meztelen dákos volt bedugva a tüszőjébe, S tornyos kucsmája, harsogó keselyüorra, csüngő bajusza, rettentő csizmája, mind, de mind tele volt aludtvérrel, lobogó szemeit meg vadul forgatta csüngő szemöldökei alatt. Sebesen haladt a komp a zugó Tisza hátán s a vén ladikos rátapadván ijedt arcával a nagyhirü ezredesre, halkán imádkozni kezdett és közben fölsusogott:

- Tamás...

Esze Tamás meghallotta és megismerte ősz apjának hangját, de nem nézett oda. Ahelyett megemelte ökleit s hangtalanul kezdett fenyegetőzni nyugat felé. Onnan, nyugat irányából, füst és pernye feketedett idáig. És akkor, hogy vén apján kívül senki más nem látta a világon, hirtelen keresztberakta nagyerejü karjait, aztán megcsuklott és sirni kezdett Esze Tamás is. Ugy sirt, hogy hangja nem volt a sirásának, csak a könnyei patakzottak lefelé. De olyan könnyek estek ki a szeméből, mint egy borsószem. S e borsónagyságu könnyek legörögvén a bajuszáról, belepotyogtak a Tiszába. És akkor megindult a havaseső is, ragyát vert a Tiszán, végigcsapkodta Esze Tamást, akinek könnyei összefolytak esővel és hóval, a németek véréből megitatott ruhája pedig vérezni kezdett s ez a megeredt vér pirosra festette a Tisza közepét.

A komp nesztelenül uszott ezalatt a tulsó partnak.

(Vége.)

JEGYZETEK

Az »Esze Tamás« történelmi adatait a következő helyekről szedtem össze:

Thaly Kálmán: A hegyaljai zendülés. (A székesi gróf Bercsényi-család. II. k., 173-218. o.)

Márki Sándor: A parasztháboru 1697-ben. (II. Rákóczi Ferenc. I. k., 141-158. o.)

Takáts Sándor: A hegyaljai zendülés. (Budapesti Szemle, 1910 január.)

Babotsay Izsák, Tarcal város nótáriusának naplója. (Zemplénavármegyei Adalékok. 1903.)

Olasz-Liszka város kirabolatása 1697-ben, (U. o. 1908.)

Kobb generális Majos Ferenc ellen. (Kobb Farkas dühös pátenseket küldözget a zempléni falvakra a »Tolvay, Istentelen, hamis, Országpusztító, ördögfi praktikájú, Thekéletlen« Majos Ferenc bujdosó hadnagy ellen 1677-ben. U. o. 1909.)

A Tokay-lázadás. (U. o. 1909.)

Ujabb adat a Tokay-lázadás történetéhez. (U. o. 1910.)

Tolcsvai Nagy János felkoncoltatása 1697-ben. (U. o.)

Soós Elemér: A tokaji vár története. (Esze Tamást Barkaszón elfogják. U. o.)

Az 1697-iki parasztmozgalom lefolyása Sárospatakon. - U. o. 1910. (A két pataki jezsuitának a császárhoz intézett későbbi fölterjesztésében azt olvassuk, hogy mikor a kálvinista lázadók éjszaka megrohanták Patakot, a vár sáncának bokrai mögül karddal piszkálták ki a jezsuitákat, mialatt féktelen örömlükben így kiáltottak: »Itt vannak, itt vannak az ebadta papok!« Hic sunt, hic sunt a cane dati sacerdotes!)

K. J.